

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

9. letnik.

Uredil
Anton Kaspert.

Maribor, 1912.
Tisk tiskarne sv. Cirila.

1943

1943

1943

1943

1943

Vse pravice si pridržuje društveni odbor.

1943

1943

1943

1943

1943

1943

Inhalt des 9. Jahrganges (1912).

I. Historische Aufsätze.

<i>a) Kovačič Fr. Dr.:</i> Das Rittergeschlecht der Pesnitzer	1
<i>Kidrič Fr. Dr.:</i> Die Belagerung Szigets in der zeitgenössischen kroatischen Schilderung	42
<i>Dolenc Metod Dr.:</i> Die Entstehung und Bedeutung der Instruktionen für die Banngerichte in Steiermark, Krain und Kärnten	98
<i>b) Trstenjak Al. Dr.:</i> Das slowenische Robotpatent der K. Maria Theresia von 5. Dez. 1778 für Steiermark	133
<i>Stegenšek Aug. Dr.:</i> Eine neue Geschichtsquelle über die Sekte der Springer	134
<i>Kovačič Fr. Dr.:</i> Zur Geschichte der Stadt Windisch-Feistritz (Vortrag)	145

II. Volkskundliche Aufsätze.

<i>Pintar L.:</i> Vuizilinsteti	116
„ „ Primet	123
<i>Kotnik Fr. Dr.:</i> Volkskundliche Skizzen aus Kärnten III (Hochzeitsgebräuche in Windisch-Bleiberg)	128

III. Literaturberichte.

<i>Gruden Josip Dr.:</i> Die Geschichte des slowenischen Volkes. II. Teil. <i>Fr. Kovačič</i>	140
<i>Ortner Max Dr.:</i> Register der geschichtlichen Aufsätze der Carinthia 1811—1910. Carinthia I, Mitteil. des Geschichtsvereines für Kärnten. Klagenfurt 1911. <i>Dr. Fr. Kotnik</i>	141
<i>Kos Fr. Dr.:</i> Materialien zur Geschichte der Slowenen im Mittelalter. III Bd. (1001—1100). Laibach 1911. <i>M. Ljubša</i>	142

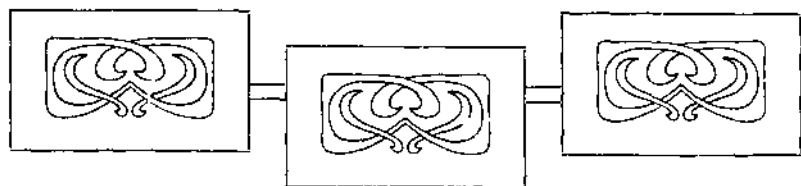
IV. Nekrolog.

<i>Murko M. Dr.:</i> † Karl Štokelj	160
---	-----

V. Vereinsnachrichten 144

VI. Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder . . . 161

Vitezi Pesničarji.

Veliki madžarski navali v 10. stoletju so v južnem in vzhodnem delu naše dežele porušili staro feudalno ureditev iz karolinške dobe ter za čas sploh prekinili kolonizacijsko delo. V teh bojih je padlo staro panonsko-karantansko plemstvo, ki je še bilo domače korenine, dasi že uslužbeno nemški državi. Ko so koncem 10. stoletja Madžare potisnili nazaj proti Dravi in Donavi, je svet ob Savi, Dravi in Muri zapadel vladarju, ki ga je izročil deloma cerkvam in samostanom, deloma svetnim velikašem.

Med višjim plemstvom jih je mnogo iz Karantanije. Med cerkvami zavzema prvo mesto Solnograd, ki opira svoje pravice še na predmadžarsko dobo. Središče solnograškega ozemlja na Sp. Štajerskem je Ptuj. Prvotni ogromni feudi so se polagoma drobili v manjša vlastelinstva. K temu so silili ekonomični in strateški razlogi. Zemljo je trebalo naseljevati in obdelovati pa tudi braniti proti raznim napadom. Tako se stopnjema razvija vrsta višjega in nižjega plemstva, gospoda v pravem pomenu in pa vitezi. Solnograški nadškofje so n. pr. izročili ptujsko ozemlje ptujskim gospodom, ki nadaljujejo krvave borbe z Madžari celo 11. in 12. stoletje ter se povspnejo do velike moči in ugleda. Ko je l. 1245. izumrla njim sorodna hollenburška rodovina, so ptujski gospodje z malimi izjemami posedali vso zemljo od Hollenburga pri Celovcu do Borla ob hrvaško-štajerski meji.

L. 1246. je Hartnid Ptujski dobil tudi Vurberg za Lungau in Tamsweg, ki ju je prepustil solnograškemu nadškofu.¹⁾ Na

¹⁾ Zahn, UB II, 555 nr. 443.

tem obsežnem ozemlju so se razvile posamezne graščine, katere so ptujski gospodje z dovoljenjem nadškofovim prepustili svojim zvestim vitezom. Med temi je bilo brezdvomno več domačinov. Žal, da nam pomanjkanje starih urbarjev in drugih zgodovinskih virov obtežuje zasledovati razvoj posameznih graščinskih celot in njih prvotne feudnike. Tudi ti feudniki druge vrste so se polagoma povzpeli do velikega bogatstva in ugleda, zlasti ko so izumrle stare rodovine višjega plemstva.

Med nižjimi feudniki so zanimiva prikazen *vitezi Pesničarji*. Kolikor nam zgodovinski viri poročajo, so nekako zrastle iz domačih tal, in kakor vse kaže, so bili domače, slovenske krvi.

Ptujska minoritska kronika¹ ve poročati, da se prvi Pesničar, Ulrik, omenja že l. 1186.

Na kateri vir se opira ta trditev, ni znano; v listinah zastonj iščemo l. 1186. kakega Pesničarja. Slekovec pa trdi v nekem pismu iz l. 1902.², da je prvotni dom Pesničarjev bil pri Sv. Marjeti nižje Ptuja in da so se ločili v dve panogi; ena je bivala v Gorišnici, druga pa v Gajovcih. Od goriških gospodov so znani naslednji: l. 1235. dne 8. julija se navaja Ortolf Goriški kot priča v listini, s katero je Friderik Ptujski odstopil nemškimi križnikom svoje pravice do velikonedeljske cerkve, isti se navaja tudi naslednjega leta dne 26. jan. kot priča v listini, s katero je nadškof Eberhard II. potrdil prej imenovano določbo glede velikonedeljske cerkve.³ L. 1243. in 1246. se pa omenjata Vulfing in Konrad Goriški. Da bi bili ti plemiči iz rodu Pesničarjev, zato ni v dotičnih listinah nobene opore.

Iz 14. stol. pa je od goriških gospodov znan le eden edini, L. 1323. je namreč Viljem Goriški s svojo ženo Ano prodal nemškimi križnikom pri Veliki nedelji 10 kmetij in 14

¹ Spisal jo je l. 1861. p. Ludovik Pečko in se hrani v minoritskem samostanu v Ptuju.

² Sedaj v arhivu „Zg. dr.“

³ UB. II. 428.441.

veder gornine v Hotinji vasi (Ottendorf) pri Slivnici pod Pohorjem. Na dotični listini¹ je pač podpisan kot priča Oton Pesničar, a da bi bil Viljem njegov sorodnik, o tem ni sledu, dočim se sicer v listinah rado povdarja bližje sorodstvo med izdajateljem listine in pričo.

Prvotni dom Pesničarjev nam marveč zgodovinski viri kažejo v *Pesnici*. Okoli *Pesničkega dvora* se v 12. stoletju omenja več gospodarjev. Že l. 1123. ima st. pavelski samostan v Lavantinski dolini (ustanovljen l. 1090) svoje posestvo v Pesnici². L. 1139. dne 10. oktobra pokloni solnograški nadškof Konrad I. admontskemu samostanu vlastelinstvo (predium) v Jarenini, ki se je raztezalo od izvira Jareninskega potoka do njegovega izliva v Pesnico (blizu Sv. Marjete ob Pesnici). To posestvo je bil imenovanemu nadškofu odstopil Rudolf de Wittenswald, torej prvotno ni bilo solnograška last.³ Nekaj let pozneje, namreč okoli l. 1145. pa podari karantanski vojvoda Henrik IV. benediktinskemu samostanu v Št. Pavlu med drugim v Slov. goricah „vas Pesnico“ (villam Peznitza) ob potoku Pesnici⁴. Že poprej, okoli l. 1140. je Ortolf iz Spodnj. Dravograda podaril na smrtni postelji istemu samostanu 16 kmetij v Pesnici⁵. Vlastelinstvo Pesnico je pa ok. l. 1175. poklonil št. pavelskemu samostanu Hartnid Riegersburški⁶. Papež Celestin III. mu je l. 1196. dne 17. junija potrdil med drugim tudi pravico do vlastelinstva v Pesnici⁷. Okoli l. 1190. pa zasledimo *Negoja Pesničarja* (Negoy de Pezniz). Takrat je namreč štajerski vojvoda Otokar razsodil neki prepir med admontskim samostanom in svojim komornikom Vulfigom zaradi posestva v Ivniku (Alboldisveld). V listini se navajajo dvojne priče. Eni so prisegli, da je dotično posestvo res last admontskega samostana,

¹ Izvirnik v križniškem arhivu na Dunaju št. 1970/870.

² Neubauer v Izveščju mariborske realke l. 1883. str. 15; Schroll v 39. zv. II. odd. Fontes rerum Austr. 2.

³ Zahn, Urkundenbuch I. 182.

⁴ Ibid. 238. — ⁵ Ib. 233.

⁶ Ibid. 539.

⁷ Zahn, UB. II. 41.

drugi pa so bili priče na mestu samem, kjer sta se stranki pobotali. In med temi so na prvem mestu: Liutold iz Melja, Mogoj iz Gestnika in Negoj iz Pesnice. Slednja imata popolnoma slovensko ime, zato je opravičeno trditi, da so to bili vitezi domače korenine, ministerijalei solnograških nadškofov, oziroma ptujskih gospodov in druge višje gospode. Gestnik je današnji Gösting pri Gradcu, kjer je torej koncem 12. stoletja bival plemič slovenskega pokolenja. Melje je znani kraj pri Mariboru.

Ako je v listini nadškofa Eberharda II. z dne 11. decembra 1208. pod imenom Pieznich umeti Pesnico, kar je zelo verjetno, je tudi sekovska cerkev imela posestvo v Pesnici in sicer dvojno, katero ji je bila darovala neka Gertruda in njena hči Mehtilda.¹ V drugi polovici 13. stoletja pa nam Otokarjev urbar (1265—1267) spričuje, da je tukaj tudi deželni vladar dobival na neki novini (in novali) ob Pesnici po eno svinjo.² Torej se je naselbina ob Pesnici nedavno prej povečala z novo kolonizacijo. Med štajerskimi vitezi okoli l. 1245. se omenjajo tudi Pesničarji. Ni pa gotovo, so li ti Pesničarji predniki po sorodstvu poznejšim Pesničarjem, ker je mogoče, da imajo le po legi svojih posestev skupno ime, toda dokler nimamo stvarnih dokazov za razliknost rodu, jih smemo smatrati za isto panogo. Rodovniku Pesničarjev pridemo z večjo gotovostjo na sled l. 1288. Takrat se namreč *Ditmar Pesničar* navaja kot priča dne 8. dec. l. 1288. v listini, s katero se je neki Hartnid Gotenstein odpovedal svojim pravicam do hiše v Lembergu (Lewenberch) v korist bratov Friderika in Hartnida, ptujskih gospodov.³ Nekaj let pozneje srečamo njegovega mlajšega brata Hermana kot pričo v prodajni listini z dne 12. marca 1294,⁴ in zopet oba v listini z dne 24. junija i. l.⁵ Ditmar je živel še l. 1326., ko se omenja v neki ptujski listini z dne 9. marca, Herman pa se omenja v listinah l. 1302. dne 22. julija in l. 1307. dne 15. junija,⁶ potem

¹ Zahn, Urkundenbuch, II. 143.

² Dop-sch, Die landesfürstl. Gesamt — Urbare d. Steierm. 111.

³ Dež. arhiv v Gradcu št. 1348a.

⁴ Istotam št. 1459. — ⁵ Dež. arh. v Gradcu št. 1463.

⁶ Dež. arh. v Gradcu št. 1707c.

se izgubi sled o njem. Vse te listine se tičejo ptujskih gospodov. zatorej smemo Pesničarje kot priče smatrati za feudnike ptujskih gospodov. — L. 1312. se omenja Gotfrid, najbrž sin enega izmed prej omenjenih bratov; podpisan je kot priča v listini 21. dec. l. 1312. in zopet 4. maja l. 1318, obe izdani v Ptuj¹. Z ozirom na to, da se Herman Pesničar po l. 1307. več ne omenja, sklepamo, da je Gotfrid bil sin Hermanov, ki je potem-takem po smrti očeta nastopil gospodarstvo. Gotfrid je istoveten z Gondelom (tudi Götslein), ki je naveden kot priča l. 1320. v kupni listini Vulfinga Vrizla². Pesničarji so že v 1. polovici 14. stoletja imeli posestva tudi na Murskem polju, zakaj Gondel Pesničar spričuje z listino dne 8. sept. l. 1343., izdano v Vurbergu³, da je prodal svojemu svaku, Vulfingu iz Fladnice za 400 gl. posestvo, podedovano po očetu in sicer dvorec (der hof) v Obrežu (Obres) na Murskem polju, v Ottersdorfu 4 kmetije in v Hainreichsdorfu 1 kmetijo, potem 6 oralov njiv na polju, ki se imenuje „vbermaz“ in v Obrežu mlin na Muri.

Obres „in dem Mueruelde“ stavi Zahn (Ortsnamenbuch) severozapadno od Cmureka, proti Sv. Petru, drugi „Obres“, ki se omenja l. 1499. severo-vzhodno od Radgone, pa k Sv. Križu pri Ljutomeru, kjer pa danes ni kraja s tem imenom. „Obres“, kjer je imel Pesničar posestvo, je vsekako bil pri Cmureku, Ottersdorf je današnji Sveti Peter pri Ottersbaehu, severno od Cmureka, Heinrichsdorf je Hainsdorf severno od Weitersfelda, Vbermaz pa je zopet v okolici Sv. Petra pri Ottersbaehu.

Vse to je Pesničar prodal z dovoljenjem svojega gospoda Ulrika Wallsee in njegovega brata.

Gospodje Wallsee so spadali med najstarejše in najmočnejše rodovine v Avstriji in na Štajerskem, kjer so imeli obsežna posestva zlasti po Srednjem Štajerskem. Pesničarji so torej tudi vazali Wallsejev.

¹ Dež. arh. v Gradcu št. 1769c. 1838.c

² Stadl, Ehrenspegel II. pg. 66.

³ Dež. arhiv št. 2230.

Gondel Pesničar je umrl pred letom 1368. ter je imel dva sina, Hermana in Janeza. Herman je umrl tudi že pred l. 1368, zakaj tega leta je dne 13. junija Janez (Hensel) izdal listino, s katero naznanja, da je njegov oče Götslein sporočil ptujskim minoritom 5 mark za letno zadušnico, njegov rajni brat Herman je dodal še 3 marke in on sam se obveže, plačevati ta znesek iz svojih posestev „Czeynitz“¹ in „Prangaw“². Iz tega je razvidno, da so v 14. veku imeli Pesničarji svoja posestva tudi v Slovenskih goricah in ob Ščavnici. To listino so kot priče pečatili „njegov ljubi prijatelj“ Ulrik Pesničar, njegov brat Kunc (Chunzen- Konrad), Fric Reiner in Herman iz Gajovec.³ V kakem sorodstvu so bili ti z izdajateljem listine, Janezom Pesničarjem, ni razvidno iz listin, ampak Ulrik in Konrad utegneta biti vnuka Ditmara (ali celo sinova?), ki se zadnjič omenja v listinah l. 1326. Zagonetna oseba je Herman iz Gajovec. Ta pridevek imajo pozneje Pesničarji; je li bil ta Herman v sorodstvu z Ulrikom in Konradom, ni razvidno iz listine, brat jima gotovo ni bil, ker listina izrečno pravi, da sta si Ulrik in Konrad bila brata. Vsekako je bila rodovina precej močna. Sestra Ulrikova in Konradova je bila omožena z nekim Retzer, ker l. 1370. pečatita listino Ani in Neži Retzer, ki Konrada imenujeta svojega ujca (Oheim)⁴.

Herman Gajovski je istoveten z onim, kateremu je l. 1371. dne 31. oktobra solnograški nadškof Pilgrim potrdil, da je svoji ženi Kunigundi dal v zadav (jutrnjo) 280 in pa 120 mark, ki so bile vknjižene na sledeča postva: Meretinci 14 polkmetij, v Dornovi 5 kmetij, v Lešnici (In der Losan) 1 kmetija, v Gajovcih 6 kmetij, v Mayerhofu 2 kmetiji, pa 96 veder gornine v Breznici in Šardinju.⁵

¹ Czeynitz je isto kakor Tzienitz in Zienitz v listini l. 1322. in pomeni Ščavnico. Prim. Zahn. Ortsnamenbuch, Stainz. — ² Prangaw je Brengova blizu Sv. Antona v Slov. gor.

³ Izvirna listina pri minoritih v Ptuj.

⁴ Brandis, Urkundenbuch der Familie Teufenbach. — Dež. arh. v Gradcu št. 3077c.

⁵ Dež. arh. v Gradcu št. 3120b.

Ulrik Pesničar, ki je l. 1368. naveden kot priča, se imenuje tudi Gajovski zatorej je v Gajovcih istočasno bilo več feudnikov. Ulrik je imel dva sina, Konrada in Janeza ter hčer Barbaro. Če smemo verjeti Stadlu, je Barbara imela najprej za moža Lenarta Vesta, ki ji je na Dionizijevo (3. okt.) l. 1411. izdal ženitno pogodbo. Stadl se je namreč tukaj zapletel v čudno protislovje. Na str. 66. pravi, da je Barbara na Dionizijevo l. 1411. umrla, na str. 72. in 73. pa ima ženitno pismo, izdano istega dne in leta. Kot priče so to listino pečatili dediči Pankracija Reyspergerja, svak Lenarta Vesta Milaš Windischgretz in Sigmund Stadler. Nevesta je prinesla možu 450 funtov vinarjev, ki ji je istotoliko zaženil. A l. 1425. je že Barbara, hči Ulrika Pesničarja, žena Pankracija Reyspergerja, menda mlajšega. Tega leta sta namreč dne 19. aprila Pankracij Reysperger in njegova soproga Barbara, hči Ulrika Pesničarja iz Gajovec (von Gayacz) prodala Janczu Gneser posestvo v Metavi, v župniji Sv. Petra pri Mariboru za 372 // vin. To posestvo jim je bilo dano v fevd od avstrijskih vladarjev¹ in je bilo najbrž dota Barbare Pesničke. Ulrik, oče Barbarin, je imel za ženo Barbaro Lembaško (v. Lembuch) ter sta l. 1405., dne 30. avgusta prodala Erazmu Pernečkemu za 350 // vin. posestva v Gornji in Spodnji Ložnici nad Lembahom, katera je bil dobil Pesničar z ženo. Mati Ulrikova je bila sestra ernoškega gradnika Janeza Volfa, ki je sopečatil imenovano listino in ga Pesničar imenuje svojega ujca. Žena Barbara je pa bila po materi v sorodstvu z Windischgrätz. l. 1410. dne 8. marca je namreč Ulrik Pesničar pečatil listino svojemu svaku Andreju Lembaškemu, ki je prodal *svojemu ujcu*, Kolomanu Windischgraetzu več posestev. Istemu Kolomanu in njegovi materi Ceciliji, vdovi po Ekartu Windischgraetzu sta tudi Ulrik in Barbara l. 1408. prodala več posestev v kraju Ratsch blizu Lipnice.

L. 1414. sta Ulrik in Barbara potrdila s posebno listino, da je prišlo ob veljavo dolžno pismo Pankracija Lembaškega, očeta Barbarinega, ki se je gotovo nanašalo na njeno doto.

¹ Beiträge 48 (1897) str. 131.

Naslednjega leta 1415. sta pa prodala „svaku“ Erhartu Hebertorferju 4 kmetije v Stokhernu, tretjino desetine v Labyllu — vzhodno od Vildona —, sodno pravico v Paldan in 10 kmetij ter 2 njivi na Abraham-bregu. Še l. 1428. dne 7. novembra je Ulrik prodal svoja posestva pri Fürstenfeldu joanitskemu komturju Martinu. Potemtakem je gajovska linija Pesničarjev imela obširna posestva po Srednjem Štajerskem.

Leta 1420. je Ulrik Pesničar kupil od vojvoda Ernesta Železnega za 1000 funtov vinarjev graščino Poppendorf, jugovzhodno od Gnasa in celo vrsto drugih gosposčin, ki so bile zapadle nadvojvodu po smrti Jurija in Henrika Fürstenfeldskega, zadnjih potomcev tega rodu. Večina teh posestev se razteza po vzhodnem delu Srednje Štajerske, ob ogrski meji. Po Stadlu je Pesničar kupil od Ernesta naslednja zemljišča: posestva v župniji Anger pri „Waichpurgu“ (na Gornjem Štajerskem v dekaniji Weitz), posestva v župniji Kirehberg na Rabi, pri Windisch-Hartmannsdorf (na levem bregu Rabe med Gradeem in Fürstenfeldom), posestva v „Kindt“ (St. Kind zahodno od Fürstenfelda), v „Säbistorff“ (morda Sebersdorf med Hartbergom in Fürstenfeldom), v Tauttendorfu (jugozahodno od Fürstenfelda), v Schovi (Söchau), Ruprechtsdorf, Ebersdorf, Rütsehein, Ublbaeh (Überbaeh), Öddorf (pri Feldbachu), Schützen (Schützing), Hohenbrugg ob Rabi, v Spodnjem Weissenbachu, Kaltenbergu (kraj pri Arzbergu na G. Štajerskem),¹ v Herrastorfu, (Hannersdorf?), Katzendorfu (pri Gleichenbergu), Poppendorf, hišo in vas, posestvo v „Grub“ (Grub, južno od Gleichenberga), v Stantzu (Stainz), Mallendorf (Muggendorf pri Stainzu ali pa Mühlendorf pri Feldbachu), Waasen, Wieden (blizu Stainza), Widmanstorff (današnji Wittmannsdorf severno od Cmureka) in v Oberbergern. Razen tega je dobil tretjino desetine v Leitersdorfu ob Rabi, $\frac{2}{3}$ desetine v Steinbachu pri vinu in žitu, istotako v Leuchstorfu, (Lichtendorf?), Maglandu (južno od Fürstenfelda nad Rabo) Ritscheinu, dva dela „male desetine“ v Ritscheinu, Ebersdorfu in Odendorfu, desetino v Gniesu na Ilci, v

¹ Zahn, Ortsnamenbuch.

Wilhelmsdorfu (južno od Gleichenberga), v Marhoffu pri Lembahu s travniki (na Sr. Štajerskem) pa travnike okoli Fürstenfelda, ki jih je imel neki Tallinger.

Vitezi štajerski niso bili posebno zadovoljni z vojvodom Ernestom, ker je iskal opore v višjem plemstvu, pač pa je njegov brat Leopold IV., vojvoda avstrijski držal bolj z viteštvom proti višji aristokraciji. Zato so štajerski vitezi l. 1407. iskali zveze z avstrijskimi, združili so se tudi s kranjskim in koroškim viteštvom proti vojvodu, vendar do razpora ni prišlo, ker nasprotje ni bilo naperjeno osebno proti vojvodu, ampak proti gospodi, proti Ernestu pa le, ker je bil na strani višjih stanov. A tudi to nasprotje se je poleglo, ker so se vitezi na Štajerskem smeli vdeleževati deželnih več, zaradi česar so ravno bili po drugih deželah prepiri med vitezi in višjo gospodo. Pesničarjeva kupčija je nekako potrdilo, da se je nasprotje med vojvodom in viteštvom že poravnalo.

S temi obsežnimi posestvi se je znatno povzdignila moč rodovine Pesničarjev. Ulrik je prisegel deželnemu vladarju zvestobo in pokorščino, a čez nekaj desetletij so ravno srednještajerska posestva bila Pesničarjem glavna opora za njihove napade na cesarsko ozemlje. Za bodočnost Pesničarjev v političnem oziru je bilo velikega pomena, da so se ta posestva razprostrala ob ogrski meji in so tako Pesničarji prej ali slej morali priti v dotiko z ogrskim kraljevstvom.

Iz 14. stoletja je znano še več Pesničarjev.

Na Urbanovo dne 25. maja l. 1323. se omenja *Oton Pesničar*, ki je sopečatil listino, s katero spričuje *Viljem Gorišenski*, da je s svojo ženo Ano prodal nemškimi križnikom pri Veliki nedelji 10 kmetij in 14 veder gornine v Hotinji vasi (Ottendorf) pri Slivnici pod Pohorjem.¹

¹ Izv. listina v križn. arhivu na Dunaju št. 1970/870.

Oton Pesničar je imel dve hčeri, Katarino in Gertrudo, ki je l. 1346. vzela v zakon Friderika Burgerja. Dne 1. maja i. l. izdana ženitna listina nam kaže, da je Oton bil takrat že mrtev ter da je Gertrudin mož bil v svaštvu s Petrom Fürstenfeldskim in s Konradom Lembaškim.¹

Pesničarji so imeli posestva tudi krog Velike nedelje, kakor je razvidno iz listine l. 1351. *Marko Pesničar* in njegova žena Neža sta namreč na Cecilijino, dne 22. novembra l. 1351.² proдалa br. Bernardu, križniškemu komturju svoja posestva v Ločiču, katera sta imela v feud od Herdeka Ptujskega, ta pa od solnograškega nadškofa. Herdek Ptujski je že prej, Ormož 13. nov. i. l. dovolil to prodajo ter križnikom potrdil vse one pravice, ki jih je imel poprej Marko Pesničar.³

Drugo o Otonu in Marku Pesničarju ni znano.

Razen prej omenjenih so v 14. stoletju imeli še drugi Pesničarji znatna posestva na Srednjem Štajerskem. Že l. 1321. dne 10. novembra beremo, da je vikar v Kajnahu Volfhard Khifsszekher sporočil hospitalu sv. Elizabete v Voitsbergu neko njivo, ki je bila poleg *Pesničarjeve njive*.⁴ L. 1360. dne 25. marca je pa prošt Peter v Stainzu kupil od *Rudolfa* (Ruedel) *Pesničarja* vinsko desetino v župniji Sv. Štefana pri Lasnici z lenstvom vred.⁵ Ta Rudolf Pesničar je imel ženo iz plemene rodovine Wolfsberger, ker imenuje Konrada Wolfsbergerja svojega tasta.

Iz tega zakona se je najbrž rodil *Harand Pesničar*, ki je bil zopet v svaštvu s Schwanberškimi⁶ gospodi in je l. 1386. dne 6. januarija prodal dedičem že rajnih Dimunte in Vajkarda Schwanberškega, „njegovega svaka in brata“ dvorec nižje Sv.

¹ Stadl, Ehrenspegel II., 66, 71.

² Izv. list. na perg. v križn. arhivu na Dunaju št. 1958/1127. L. 1341. pri Mucharju VI. 292 je pomota.

³ Izv. list. na perg. v križniškem arhivu na Dunaju št. 1959/1124.

⁴ List. 1892 v dež. arh. v Gradcu.

⁵ Izvirna listina v dež. arhivu v Gradcu št. 2737.

⁶ Schwanberg je podelil v leno ptujskim gospodom briksenski škof Matej Kurzmann l. 1363. dne 4. julija. Muchar, VII. 366; Mitteilungen d. H. V. f. St. XLVII, 94.

Martina v Sulbtalu in 2 kmetiji istotam, potem dvorec Trag pod Schwanbergom in dva v Gradcu z vinogradom ter nekaj njiv pri Lebarju pod Schwanbergom. Sopečatila sta listino njegov „svak in ujec“ Oton (Ötlein) v. Griffen in Ulrik v. Popendorf. L. 1369. dne 2. decembra je Harand Pesničar obenem s Kuncem Pesničarjem pečatil neko listino Hervartu Weinbergerju, l. 1387. dne 19. marca pa ga nahajamo med razsodniki, ki so sodili neko sporno zadevo zaradi graščine Leorod med Vajkardom Polnhaim in Janezom Lipniškim.¹ Zaradi pomanjkanja virov se sorodstvo med srednještajerskimi Pesničarji in onimi v Gajovcih ne da natančneje določiti.

L. 1356. se še omenja neki *Ditmar Pesničar*, ki je med drugimi bil za poroka grofu Janezu Pfanberškemu, iz česar sledi, da so Pesničarji med takratno aristokracijo zavzemali dokaj ugledno mesto in so bili precej premožni. Pfanbergi so se namreč prištevali k visokemu štajerskemu plemstvu in so ravno s tem Janezom l. 1363. izumrli.² Ditmar je bil oženjen z Nežo, hčerjo Friderika von Graben starejšega, pa nista imela otrok, in po njegovi smrti je Neža vzela okoli l. 1424. v zakon Ulrika Saurau ml.³

Zelo znamenita oseba v rodovini Pesničarjev je *Konrad*, sin Ulrikov. On je prvi, ki nam ga viri predstavljajo v javnem političnem življenju in sicer kot pristaša albertinske panoge habsburške hiše.

L. 1426. dne 24. aprila mu je solnograški nadškof Eberhard III. podelil desetino v Srednjem Weitersfeldu; v poznejših

¹ Vajkard Polhaimski je imel za ženo Katarino Lipniško, ki je bila takrat že rajna; Janeza Lipniškega imenuje svojega ujea. Krones, „Der Herrenstand des Herzogtums Steier,“ Mitt. d. H. V. f. St. XLVII, 88, trdi, da je rodovina Lipniških gospodov z Janezom l. 1363. izumrla ter da je Vajkard Polhaimski po hčeri njegovega brata podedoval Lipniški grad. Listina iz l. 1387. (dež. arhiv št. 3607) govori drugače. Friderik, oče Katarinin je bil takrat že mrtev in je utegnil umreti l. 1363. Katarina je tudi že mrtva, Janez pa se še l. 1387. omenja kot živ ter se Polhaimski njemu in njegovim dedičem v prid odreče graščini Leorod.

² Krones, l. c. 69.

³ Stadl, Ehrenspiegel II., 67.

letih je postal Weitersfeld nekako središče mogočnih Pesničarjev. Zelo značilno je za politično stališče Pesničarjev, da Konrada I. 1440. nahajamo na strani Albertovi med drugimi njegovimi zastopniki, ki bi naj z zastopniki Friderikovimi razsodili prepir med bratoma, ki je princel tolako nesreče v naše dežele. Dne 4. marca I. 1440. so se res sešli na Dunaju, a vsaka stranka je razsodila v prilog svojemu gospodu in prepir med bratoma je trajal še naprej.

Albertovi zastopniki pri tej brezuspešni razsodbi so bili: pasovski škof Lenart, Štefan Hohenberg, Rudolf Tierstein, Jurij Scheck v. Wald, Janez Schweinwarter, Andrej Žusemski, Jurij Schweinpeck, Ijutomerski graščak,¹ in *Konrad Pesničar*. Značilno za takratne politične razmere je, da so med Albertovimi pristasi in razsodniki kar trije južnoštajerski graščaki. Politično stališče Konrada Pesničarja osvetljuje že naprej poznejše burne dogodke za časa Baumkircherja in kralja Matjaša, ko je zopet Pesničar igral važno ulogo.

Nekaj let pozneje stopi Konrad Pesničar v feudno zvezo s Celjskimi grofi. L. 1449. je namreč kupil od Leutolda Stubenberskega grad in urad Kebelj, dalje župo v Laporju (dy Supp ze lappryach) in urad v Mariboru (Laussergasse), istotako dvorec v mestu in dvorec zunaj mesta na Lebarju za 1600 fl. dobrih dunajskih vinarjev. Vsa ta posestva so nesla na leto 100 mark.² Kebelj je izročil I. 1387. dne 28. avg. krški škof Janez IV. Mayhofen celjskima grofoma Hermanu in Viljemu; nekaj časa so ga posedali Stubenbergi in potem Pesničarji, katere v poznejših bojih opetovano srečavamo pri Slov. Bistrici.

Konrad Pesničar je znatno pomnožil posest svoje obitelji. L. 1443. dne 20. junija mu je nadškof solnograški Friderik na 6 let odpustil dvetretjinsko desetino v Srednjem in Spodnjem Weitersfeldu, počenši od zadnjega Jurjevega, on pa se je obvezal, da bo čez 6 let zopet plačeval to desetino solnogra-

¹ Časopis 1904, str. 161—162.

² Notizenblatt, Beilage zum Arch. f. Kunde öst. Gqu. IX. (1895), str. 375.

škemu uradu v Lipnici.¹ L. 1444. dne 13. julija mu je Albert VI. s cesarjevim dovoljenjem prodal urad Übelbaeh.² Iz l. 1452—1458. je znana cela vrsta kmetij,³ ki jih je v tem času dobil Konrad Pesničar, žal, da kraj ni natančneje določen: 1 dvorec, ki ga je imel Janže Puehler, 1 dvorec, ki ga je imel Matej, Mihlov sin, $\frac{1}{2}$ kmetije, ki jo je imel isti Matej, 1 dvorec, ki ga je imel Nikolaj Wolff, $\frac{1}{2}$ kmetije, na kateri je bil Matej Maček, 1 kmetijo, ki jo je imel Peter Rogner, 1 kmetijo, ki jo je posedal Rupert Weber, 2 kmetiji, ki ji je imel Štefan Čelič, 1 kmetijo, ki jo je imel Matej, zet Erhartov, 1 kmetijo, na kateri je bil Miklavž Gospodee, 1 kmetijo, ki jo je imel Hütleinov sin Urban, 1 kmetijo Petra Porgana, 1 kmetijo, ki jo je imel Jurij, Županov sin, 1 kmetijo, ki jo je imel Jurij Pajek (Payach in Payakh) in polovico druge kmetije istega podložnika, $\frac{1}{2}$ kmetije, ki jo je imel Simon na bregu, 1 kmetijo župana Janže in $\frac{3}{4}$ druge kmetije istega, potem še neko klet istega župana, in zidanico (Kamer) nekega Schwartz, pa travnik Pavla Počnika. Dobil je dalje gornino na Kozjaku, kjer je naštet 8 posestnikov, ki so dajali gornino: vino, kokoši, kruh, oves in denar. Kakor kažejo imena, je te kmetije iskati ob meji med Sr. in Sp. Štajerskim. V župniji Sv. Jurija severovzhodno od Lipnice, je imel Konrad Pesničar tudi deželnoknežje feude in sicer v Raknici (Ragniez) tri kmetije, na eni izmed teh je bil župan, dve sta l. 1479—1484. označeni kot puščavi, l. 1493 pa zopet plačujeta davščino deželnemu knezu, tretja kmetija pa je l. 1479. in 1480. bila zapuščena in na njej urad. *Janex* Pesničar je istotako imel v Raknici 2 kmetiji, od katerih se l. 1479., 1480., 1483. in 1484. ni nič plačevalo, l. 1426. je bila ena kmetija pusta.⁴

Konrad je imel za ženo Katarino, sestro Jurija von Krotten-dorf, s katero je tudi dobil več posestev na Srednjem Štajerskem. Katarina je še živela okoli l. 1458.⁵

Za časa Konrada Pesničarja se je zgodila važna sprememba

¹ Chmel, Notizenbl. III, 271. - ² Muchar, VII, 316.

³ Starzer, Beiträge 32, str. 181—182. - ⁴ Dopsch, n. d. str. 428—429.

⁵ Stadl, o. c. 67.

glede ptujskega feuda. Dne 6. januarja l. 1438. je zatisnil oči zadnji moški potomec mogočnih ptujskih gospodov, mladi in razuzdani Friderik V. Gotovo pod vtiskom tega pretresljivega dogodka je Konrad Pesničar sebi in svoji rodovini v minoritski cerkvi v Ptujju l. 1438. dal postaviti nagrobni spomenik in sicer svojemu očetu Ulriku in bratu Janezu. Ta spomenik se še danes vidi v minoritski cerkvi na tleh pri vhodu v prezbitერიj in je še dobro ohranjen, dasi ljudje že stoletja hodijo po njem. Nagrobni kamen, dobro klesarsko delo, je iz rdečega marmorja 220 cm dolg, 132 cm širok. Ob robu ima naslednji napis v gotičnih črkah:

Nach xp̄ii gepu-rd m̄cccc.xxx viii. hat. der edl vefst ch̄urat peffnic: er. den. st̄ain. lafsen. machēn dar vnder. begraben. leit. v̄leich · pefsnie: sejn. vat' vn. h̄ans. des. v̄orgenattn. kurantn̄. prvd. d̄er Got genād.

Na zgornjem delu ploče je lepo izdelan grb Pesničarjev: kamenita piramida, nad zaprto čelado truplo bradatega moža z visoko čepico, iz katere moli čop perja, ki sega v gornjo linijo napisa. Lasje na glavi so spleteni v kito, ki se spušča navzdol izpod čepice ter se proti koncu za vozlom razpusti v lahke lasne štrene.

V zgornjem pravem kotu se vidi križ, na katerem visi zmaj. To znamenje nam kaže, da nam je rod Pesničarjev zasledovati v starodavne, bajeslovne čase, ko so se vitezi Pesnički kot krščanski vitezi bojevali s temnimi sovražnimi močmi. Na grobnem spomeniku zadnjega Pesničarja križa z zmajem ni več. (Gl. sliko str. 15.)

Istega l. 1438. je Konrad Pesničar v soboto pred pustno nedeljo ustanovil v ptujski minoritski cerkvi večno sv. mašo. V ta namen so morali minoriti poleg onih 10 duhovnikov, ki jih je vpeljala ptujska graščina, vzdrževati še enega kapelana, ki je moral vsak dan, kadar je sploh dovoljeno maševati opraviti sv. mašo, v nedeljo po vseh svetnikih pa s konventnimi brati in duhovniki pri minoritski cerkvi obletnico, namreč na predvečer peti eele vigilijske s hvalnicami, drugi dan pa služiti

peto sv. mašo in 10 tihih maš. Duhovnik, ki bo imel slovesno mašo, se naj po evangeliju obrne proti ljudstvu in moli za Konrada Pesničarja ter vso njegovo živo in rajno žlahto. Tudi kadar bi se v minoritski cerkvi pridigovalo ali med tednom opravljale molitve za druge ustanovnike, se mora vselej moliti tudi za Pesničarje. Pri obletnicah se naj vselej zvoni, med

Nagrobni spomenik zadnjega Pesničarja Volfa Konrada v Dunajskem Novem mestu.

vigilijami in mašami naj gori okoli tumbe 12 sveč. V koru pred Marijinim oltarjem, kjer želi on s svojimi nasledniki biti pokopan, naj skrbijo minoriti za večno luč po noči. Za to sporoči minoritskemu samostanu 16 funtov letnih dohodkov iz zemljišč v „Purkehstalu“ v župniji sv. Marjete, naj si bodo

kmetije, želarije ali gornina. Ti dohodki naj se minoritom odštejejo leto za letom ob božičnih praznikih; če bi se jim pa odšteli pozneje, naj se jim plačuje po 32 vinarjev na dan, dokler ni poravnani letni znesek. Ako bi minoriti zanemarili svoje dolžnosti, naj se omenjeni dohodki izročijo revežem v bolnišnici.¹

Minoritski gvardijan Janez v. Ens je istega leta izdal potrdilno listino o tej ustanovi.

Dne 27. oktobra l. 1439. je med potom na Dunaj v neznanem ogrskem selu Neszmely-u (Langendorf) umrl kralj ogrski in nemški cesar Albert, ki je prvi pod svojim žezlom združil približno vse zemlje današnje habsburške monarhije; pogreba v Stolnem Belgradu so se vdeležili tudi zastopniki južnih slovenskih dežel: Friderik Lamberg je nosil kranjsko zastavo, njegov vitez Jurij Steinreuter čelado, Jurij Daksner ščit in grb, *Konrad Pesničar* meč in vodil je pokritega konja, ki je na pokrivalu imel grb dežele kranjske. Za *slovensko marko* je Polheim Lipniški nosil slovensko zastavo (das windische Panier), Jurij Šenbek čelado, Andrej Hollnecker ščit in grb, gospod Sauer meč in vodil je pokritega konja s slovenskimi grbi.² Čudno je, da je Konrad Pesničar zastopnik kranjske dežele, ker se sicer ne more zgodovinsko dognati, da bi bili Pesničarji imeli posestva na Kranjskem. Najbrž je Konrad Pesničar po vojnih zadevah prišel v ožji stik s kranjskimi deželnimi stanovi. Vsekako nam pa to spričuje velik ugled, ki so ga takrat imeli Pesničarji.

L. 1461. je Konrad Pesničar pomnožil ustanovo iz l. 1438. Na god sv. Marije Magdalene, 22. julija je izdal listino, s katero v minoritski cerkvi ustanovi 4 obletnice v kvatrnih tednih in večno luč pred Marijinim oltarjem tudi po dnevu. Ostali predpisi so isti kakor poprej. V ta namen je minoritom sporočil 8 funtov letnih dohodkov od kmetij in želarij v Purgk-stallu, ki so se imeli izplačati vsako leto ob Martinovem.³

¹ Izvirna listina je sedaj v kn. šk. bogoslovnici v Mariboru.

² Stadl, Ehrenspegel II. 67; Valvasor, Ehre X, 281.

³ Slekovčev izpis listine v arhivu „Zg. dr.“ Izvirnik v kn. šk. bogoslovnici v Mariboru.

Kmalu potem je Konrad Pesničar v visoki starosti umrl, vsekako pred l. 1465., ker tega leta spričuje Viljem Reichsperger med drugim, da je bil kupil od Ulrika Pesničarja strelski dvorec v Podvincih, torej je v tem času že Konradov sin Ulrik lastnik obsežnih posestev, vendar začetkom l. 1462. je še živel, ker je 12. aprila pečatil neko listino Ani Pernečki¹, vdovi Janeza Stubenberga. Od tega časa se več nikjer ne omenja.

Po Stadlu (str. 66.) je Konrad imel tudi hčer, ki je vzela nekega Bermerja, njeno ime pa ni znano.

Sicer pa Konradov sin Ulrik nastopa že od l. 1435 kot lastnik raznih posestev in tudi v političnem življenju. L. 1435. dne 2. sept. spričuje Friderik Fladniški, da je *več posestev* njegovega rajnega uca Henrika Fürstenfeldskega bilo izročenih Ulriku Pesničarju za dolg, ter da on in njegovi dediči nimajo nikakšne pravice več do teh posestev.²

Po smrti zadnjega moškega potomea ptujskih gospodov, Friderika Ptujskega (1438) so nastali prepiri zaradi dediščine. L. 1441. dne 8. januarja je Oton Stubenberski privolil, da posebno razsodišče razsodi prepir. Med zastopniki Stubenbergovimi sta tudi Konrad in Ulrik Pesničar.³ V javnem političnem življenju srečamo zopet oba Pesničarja l. 1446. Takrat so se sešli deželni stanovi na posvet v Radgono, kako se naj uredi deželna bramba proti ogrskim napadom. Med zbrano gospodo je tudi Konrad Pesničar.⁴ Določili so razne komisurje za posamezna okrožja, naj preštejejo, koliko kmetov bi se dalo spraviti pod orožje in postaviti na bojišče. Konradu Pesničarju in njegovemu sinu Ulriku so odkazali srednještajerske župnije: Wolfsberg z Jagerbergom, Sv. Štefan, Cmurek, Vogal (Vogau), Lipnico, Straden.⁵

L. 1443. dne 16. novembra je Ulrik Pesničar dobil v Walestorfu 4 kmetije, v Reitersbergu 2 kmetiji pa $\frac{1}{3}$ desetine

¹ Mitteilungen XLV, str. 149.

² Dež. arh. v Gradcu št. 5472.

³ Notizenbl. IX. (1859), str. 353.

⁴ Valvasor, Ehre, XV, 345.

⁵ Dež. arh. v Gradcu št. 1314. f. 76, 100b.

v zrnju in vinu, 4 $\frac{1}{2}$ kmetije, 3 dvorce pa $\frac{1}{3}$ desetine v zrnju in vinu v kraju „zu Heweld“ (v okolici Gnasa? — Zahn), 4 kmetije in $\frac{2}{3}$ desetine ter gornine v Liechtenfeldu.¹

Med l. 1465—1469. je dobil v fevd: krvno sodstvo z ječo in vislicami v vaseh Gornji in srednji Weitersfeld, Črnišine (Schwarza) in Pühl,² potem vse tiste kmetije, ki jih je bil prej dobil njegov oče. Nadalje 8 kmetij na Grabah,³ 3 kmetije v Pühlu, 1 kmetijo v Cezanjevcih nad Ljutomerom in še drugo istotam, katero je imel Pavel Welitz (Belič — Belec), potem 1 vas pri Ormožu, imenovano „Michebitz“ = Mihovci pri Veliki nedelji, 2 dvora v mestu Ormožu, 6 kmetij v Obrežu pri Središču, 1 dvor „zu Peldelem“ blizu Paldan jugovzhodno od Sv. Jurija na Stifingi, $\frac{1}{2}$ kmetije „an der Stentz“ — na Ščavnici, 2 kmetiji „zu Politz“,⁴ 1 kmetijo na Veliki, 1 kmetijo, 1 dvorec in gornino „am Dresnigk“, in l. 1465. dne 4. marca je „iz posebne milosti“ dobil 1 dvor v Schönbrunnu nad Dravinjo v župniji Sv. Vida, kadar bo prost ta dvorec, ki je bil nekdanj last Andreja Töderla.⁵

Očividno ga je vladar obsipal s posestvi, ker je bil takrat v službi cesarjevi. Vsled neprestanih vojsk se je pa tudi Pesničar zadolžil in je med l. 1458—1460. moral zaradi dolga odstopiti Leopoldu Aschbachu naslednja posestva: 4 kmetije „zu Punsee“ (Brunnsee) s pripadki, vas Hainrichstorff, vas „Renes-tortorff“ z gornino, 7 kmetij v Rohrbachu, 8 dvorcev „am Kreenekg“, 2 travnika istotam in šumo, imenovano Schweinsbach, 15 kmetij v Sibniku, 8 kmetij v Obefs, vas Pernrewt z gornino, dvor s pripadki in 4 kmetije v Gallenbergu, 6 kmetij z gornino v Katzendorfu⁶ (vzhodno od Gleichenberga).

Ulrik Pesničar je nabavljajl oves za cesarske konje, pri čemur je mnogokrat moral čakati na denar, ker so cesarjeve

¹ Starzer, Beiträge 32, str. 181.

² Pichla blizu Weitersfelda.

³ Ni razvidno, so li te Grabe na Murskem polju ali pri Središču.

⁴ Polička vas v Slov. goricah.

⁵ Starzer, n. d. str. 182.

⁶ Ibid. str. 175.

blagajne bile zmiraj prazne, oziroma škrti cesar ni pustil denarja iz rok. L. 1466. je cesar dne 3. in 8. aprila ukazal svojemu oskrbniku v Aussee, naj izplača dobavo ovsa Juriju Viertelju, grofu Ulriku Schwambergu in Ulriku Pesničarju.¹

Pesničar se je v službi cesarjevi tako zadolžil, da je na Ulrikovo, dne 4. julija l. 1468. zopet prodal Ulriku Grabenskemu $\frac{1}{3}$ vinske desetine na Wissenbergu, na Hagečkem vrhu (hagecker Perg), na Streitfeldu, Oberfeldu in v Opotenu (Oppoten), pa $\frac{2}{3}$ žitne desetine.² Vse to je Pesničar imel v leno od solnograškega nadškofa.

V hudih bojih za dediščino celjskih grofov je brezdvomno tudi Pesničar aktivno nastopal, a o tem nimamo nikakšnih poročil, iz omenjenih cesarskih daril pa smemo sklepati, da je takrat Pesničar stal na cesarjevi strani. A kakor pri drugih velikaših, tako je tudi pri njem cesar bil slab plačnik. Vsa ta darila niso bila v primeri z žrtvami in stroški, ki jih je imel Pesničar v službi cesarjevi.

Že prej smo omenili, da so bili Pesničarji pristaši cesarjevega brata Albrehta, ki je bil sila razkošen in zapravljiv človek. Po njegovi smrti so se oglasili upniki in zahtevali od cesarja odškodnino.³ Kako je cesar sprejel te tirjatve, si lahko mislimo. Gotovo so tudi sicer bogati Pesničarji kaj izgubili pri Albrehtu, a še hujše so se opekli pri cesarju.

Friderik se je držal načela: „Nič posoditi, zakaj posojeno se ali sploh ne vrne ali pa le nepopolno in slabo,“ ali: „prijatelj,

¹ Muchar, VIII. 39.

² Wissenberg je Weissenberg nad Muro višje Cmureka. Zahn, Ortsnamenbuch, domneva, da so ostali kraji: Hageker Perg, Streitfeld, Oberfeld in Oppoten v Slov. gor. Na Haag — Hrastovec pri Sv. Lenartu v Slov. gor. tukaj ni misliti, ampak je ta „Hageker Perg“ najbrž pri Habegg, južno od Fürstenfelda, ki se l. 1462. imenuje „das Hagegk iuxta Fürstenucl“; Streitfeld se imenuje polje med Črnišinami (tako še danes slovensko ljudstvo imenuje ponemčeno Schwarza) in Liholečko vasjo (Lichendorf), Oberfeld pa se imenuje polje pri Weitersfeldu proti Brunnsee-u. Oppoten utegne biti vas Zopoten severovzhodno od Fehringa, ki se l. 1432. imenuje Opoten (Zahn pri bes. Zopoten).

³ Kurz, Österreich unter Kaiser Friedrich IV. Wien 1812. II, 70.

od katerega tirjaš posojeno stvar, ti postane neprijatelj“; obojno je cesar v polnem obsegu vresničil sam na sebi. Izposojeval si je denar, kjer ga je le mogel dobiti, a plačnik je bil silno slab, in če ga je kdo opomnil na njegovo dolžnost, se mu je hudo zameril. Naravnost brezstidno je odiral velikaše, pri katerih je slutil, da imajo kaj cvenka. In prav to je bil eden glavnih vzrokov splošne nezadovoljnosti in neprestanih uporov. Med razočaranimi upniki cesarjevimi je bil tudi Ulrik Pesničar, ki je pa tudi pravcati tip silovitega in bojaželnega viteza. Ko je padla Baumkircherjeva glava in so se drugi velikaši več ali manj pomirili, Pesničar ni vtaknil krvavega meča v nožnice, ampak je v svojem srdu drvil naprej, dokler ni strmoglavil sebe in svoje rodovine.

Zaporedni upori avstrijskih in štajerskih velikašev za časa Friderika IV. so pa imeli svoje korenine ne samo v osebnem koristoljubju in maščevalnosti užaljenih in prikrajšanih velikašev, ampak tudi v takratnih političnih razmerah. Cesar Friderik je iz početka kralja Matjaža preziral in ga celo klical, naj se mu pride poklonit, kakor se spodobi „zvestemu podložniku“. Cesar je podcenjeval mladega Korvina, češ, nezkušen mladenič bo itak kmalu dogospodaril, nesložnost ogrskih velikašev bo vrgla kraljestvo cesarju v naročje kakor zrelo jabolko. Zato je netil med Ogri prepire, sejal seme razdora, ščuval velikaše drugega proti drugemu. Matjaž je pa vračal milo za drago in se posluževal istega sredstva, in tako so nezadovoljni elementi na Ogrskem vlekli s cesarjem, seveda ne kakor da bi si ga želeli za vladarja, ampak da bi ž njegovo pomočjo za sebe kaj vlovili, nasprotno so pa avstrijski in štajerski nezadovoljneži bili na strani kralja Matjaža.

Med obema vladarjema je nastalo nepomirljivo osebno sovraštvo, ki je mnogokrat bilo glavni povod krvavim vojskam, ki so prizadevale neskončno gorja našim deželam in slabile krščansko moč proti Turkom. Friderik in Matjaž sta pa tudi čisto nasprotna značaja. Friderik je počasen, neroden, nezapljud, skop, brez vojaškega duha, sicer pa v privatnem živ-

ljenju strog, zmeren in trezen. Nasprotno je pa Korvin poln ognja in podjetnosti, vitez od pete do glave, veseljak, prijazen in priljuden z vsakim. Dočim je Friderikova nesrečna politika nalagala podložnikom neznosna bremena, ki so ljudstvo gnala v obup, je kralj Matjaž velikodušen prijatelj slobodnih mest, nižjega plemstva in kmetskega ljudstva, pa neprijatelj visokega plemstva. V Friderikovi državi ni bilo nikjer ne reda ne pravice, nasprotno se je kralj Matjaž odločno potegoval za pravico in je svojim deželam dal vzoren zakonik. Ni čuda, da je nižje plemstvo ob meji na Štajerskem vleklo s kraljem Matjažem in da se je našemu ljudstvu tako globoko vtisnil v spomin, dasi so naše dežele neznansko trpele vsled Matjaževih vojsk.

V pošteev treba vzeti še drug moment, ki je južnoštajersko plemstvo in ljudstvo gnal pod okrilje ogrskega kralja. Že l. 1459. pravi Matjaž v svojem razglasu, da eesar Friderik hoče iztrebiti Ogre in njihov jezik. Pod Ogri ni misliti le na Madžare. Kralj Matjaž je govoril in pisal latinski, nemški, češki in slavonski (hrvaški), izdaval je listine eelo v cirilici in glagolici, a v madžarskem jeziku niti črke ni zapisal. On se je tedaj vedel kot zaščitnik narodnosti in slobodčin pred eesarsko-nemškim absolutizmom in krog njega se zbirajo tisti, ki jim je presedal ta jarem.

Vrh tega se na vseh koneih čuti, da se bliža nova doba. stari obroč pokajo in nove razmere z neodoljivo silo trkajo na vrata ter zahtevajo temeljito preosnovo cele države. Toda Friderik ni bil mož za to, on je višje cenil svoje privatno-dinastične koristi kakor pa primerno reformo države; državni knezi pa so tudi gledali povsod le na svoj materijelni dobiček, in za eele dolge vlade Friderikove se ni našel državnik, ki bi znal reformnim idejam podati obliko, življenje, meso in kri¹. Odtod izvirajo neprestane krize v znotranjosti Friderikove države.

Mnogoteri razlogi tedaj vzdigujejo duhove proti okameneli vladi Friderikovi. Pozorniea teh kriz je zlasti južna Štajerska in v osredju tega vrtinea Pesničar.

¹ Krones, Geschichte Oesterreichs II., 436.

V jeseni l. 1468. se je cesar Friderik IV. napotil v Rim. Z zavidnim očesom je spremljal cesarjevo potovanje mladi in podjetni ogrski kralj Matjaž. V cesarjevih dednih deželah je natihoma tlelo obče nezadovoljstvo. Vojakom cesarske blagajne niso mogle izplačevati mezde in so si sami iskali plačilo s plenom, graščakom cesar ni dajal odškodnine, deloma ni mogel, deloma ni hotel izpolniti danih obljub, kmetsko ljudstvo je vzdihovalo pod neznosnimi bremenmi, nikjer ni bilo ne reda ne pravice, graščaki kakor podložniki so kleli cesarjeve „komorne služabnike“, jude, ki so strašno odirali vse sloje, denar je bil slab in brez vrednosti. V deželi povsod nemiri, ob meji pa strašen sovražnik — Turek. V takem ozračju se je za časa cesarjeve odsotnosti izeimila med štajerskim plemstvom obsežna zarota in plamen vstaje je buknil zlasti v vzhodnem delu Srednje in Spodnje Štajerske.¹ Kakor je takratni župnik pri Sv. Štefanu na Stiefingi zapisal na rob svojega brevirja, se je krvava igra začela po polnoči dne 2. febr. l. 1469. Na čelu vstaji je bil slaven junak Andrej Baumkircher, po rodu Kranjec, ki je imel obsežna posestva po Štajerskem in Ogrskem. Jedro vstašev so tvorili vplivni možje, ožji pristaši Baumkircherja: njegov zet Janez Stubenberg, Ulrik Pesničar, Nikolaj Liechtenstein, Krištof in Andrej Narringer, Ludovik Hausner, Andrej Greisseneck. Zarotniki so nagloma napadli in osvojili Fürstenfeld, Hartberg, Feldbach, Vildon, Maribor², Slov. Bistrico, Konjice ter povsod strahovito plenili in požigali. V Baumkircherjevih četah so bili večinoma Slovenci, Hrvati, Ogri, Čehi, med njimi mnogo husitov. Gradovi ob ogrski meji so zaporedoma padli, vstaši so se očitno zatekli pod okrilje kralja Matjaža. Cesar je že med potom zvedel za

¹ Prim. Krones, Beiträge zur Geschichte der Baumkircherfehde und ihrer Nachwehen. Archiv f. öst. Gesch. 1901, str. 375. i. d. Isti: Zur Geschichte d. Steiermark vor und in den Tagen d. Baumkircherfehde. Mitt. d. H. V. f. St. XVII., 73--128. Isti: Zeugenverhör über Andreas Baumkirchers Thatenleben u. Ende. Wien 1871.

² Kakor zvemo iz pisma Friderikovega na mestno svetovalstvo radgonsko meseca januarja l. 1478., je mesto Maribor spraval v vstaške roke ravno Pesničar. Chmel, Notizenbl. II. (1852), 46.

vstajo ter pohitel na Koroško in sklical stanovce. Vstaši so se med tem že zagnali v dolino Murice ter osvojili Kapfenberg in Mürzzuschlag, toda na Veliko noč jih je pobila cesarska vojska in vzela trg Mürzzuschlag, kmalu potem je padel v cesarske roke tudi Kapfenberg. Cesar je ob bavarski meji zbiral novih moči in tako ojačena vojska je pod vodstvom nekega Goloba korakala proti Vildonu. Tudi v cesarski vojski je bilo mnogo Čehov. Pri Vildonu pa ni mogla cesarska vojska nič opraviti, ker je med tem tudi Baumkircher ojačil svoje čete s Čehi in Poljaki. Cesarske čete so se na to spustile proti Radgoni in Fürstenfeldu, kjer je dne 22. julija prišlo do bitke, v kateri so cesarske čete bile do nog potolčene. Umakniti so se morale višje proti Gradcu, Baumkircher pa je neusmiljeno plenil po Spodnji in Srednji Štajerski, po zemlji svojih nasprotnikov. Okoli Maribora so siloma jemali ljudem vino, okoli Gradca pa živino.

Cesar je razvijal živahno delavnost, kar sicer ni bila njegova navada, toda ni si mogel pomagati iz zadrege. Najhujše težave mu je delalo slabo denarno stanje. Vrh tega so še Turki od Metlike sem pretili štajerski deželi. V hudi stiski ni preostajalo cesarju drugega, kakor z lepega se pogoditi s kraljem Matjažem, ki je ščuval, podpiral in ščitil domače cesarjeve sovražnike. Povabil ga je tedaj na razgovor na Dunaj. Kralj Matjaž je prišel z velikim spremstvom, v katerem je bil tudi Baumkircher, a pogajanje je bilo brezuspešno, ker stališče je bilo za kralja Matjaža in Baumkircherja preugodno ter jima sploh ni bilo za mir. Krvava igra se je torej nadaljevala in naša dežela je neznansko trpela.

Meseca majnika l. 1470. je cesar sklical deželni zbor v Velikovec, kjer bi se naj dobili novi pripomočki za vojsko. Deželni stanovi so se že naveličali domačih razprtij in pobojev ter so silili v cesarja, naj naj kako tako sklene mir z Baumkircherjem, da bo enkrat konec strašnemu pustošenju in prelivanju krvi. Baumkircher se je takrat mudil v Slov. Bistrici in tjekaj so prišli odposlanei cesarja in zbranih deželnih stanov:

Andrej Kreyg, Kristof Ungnad in Baltazar Weispriach. Z zagotovitvijo osebnega varstva se je Baumkircher napotil v Velikovec. Dne 30. junija 1470. so ondi sklenili mirovno pogodbo, vsled katere so vstaši vrnili cesarju vse osvojene gradove in mesta, nasprotno so pa tudi oni dobili svoja posestva in podložnike nazaj. Gradovi in utrdbe se morajo podreti, izvzemši Radgono, ki ostane last cesarjeva. Za Radgono je cesar „po milosti“ vrnil Stubenbergom Kapfenberg.¹ Dne 2. julija i. l. je cesar podpisal še drugo listino, s katero sprejme zopet v svojo cesarsko milost Baumkircherja, Stubenberga, Narringerja, *Pesničarja* in Hausnerja.²

Koliko vrednosti je imelo vse to, so pokazali krvavi dogodki, ki so se kmalu drug za drugim vrstili. Že po naravi nezaupljiv cesar je sumničil Baumkircherja in se ga bal zaradi njegove zveze z ogrskim kraljem. Baumkircher pa je tudi vedel, da s samo pergamentno listino še stvar ni končana, vendar se je proti zagotovitvi osebnega varstva dal zvabiti na razgovor v Gradec. Njegov tragičen konec v Gradcu na Jurjevo l. 1471. je znan. Baumkircherjeva in Greifseneckerjeva nasilna smrt ni prinesla cesarju zaželenega miru. Pesničarju in drugim vstašem bi se bilo ravno tako zgodilo, ko bi jim bil cesar mogel do živega!

Postopanje cesarjevo je Baumkircherjeve sorodnike in pristaše globoko užalilo in do skrajnosti ogorčilo. „Baumkircher je zapustil za seboj seme svoje stranke“, pravi kronist Unrest. Na čelo nezadovoljnejšev se postavi sedaj *Ulrik Pesničar* in središče upornežev je odsle njegov grad Weitersfeld. Z dediči obglavljenega Baumkircherja, sinoma Viljemom in Jurijem, s hčerama Marto, omoženo z Janezom Stubenbergom, s Katro in z vdovo rajnega se je sicer cesar pobotal 3. maja l. 1472., a

¹ Listino objavil Chmel, Regesta Frider. nr. 6070. — Notizenbl. IX (1859) str. 400. Na ovitku izvirnika je podpis Pesničarjev: „Ich Ulrich Pefsnitzer hann dye Abredt gelest vnd versigelt amb Suntag nach Assumptionis anno ut supra mein aygn Hanntgeschriff.“

² Muchar, VIII. 67. Notizenbl. IX. str. 412.

miru vendar ni bilo. Pesničarju se je pridružil Sigmund Weispriach, rojen Korošec, ki je l. 1440. bil oskrbnik na Muti ob koroško-štajerski meji, okoli l. 1450—1458. je bil stotnik solnograškega nadškofa v Ptuju in v Brežicah, l. 1461—1462. se je bojeval oh strani Baumkircherjevi za cesarja, a pozneje je nastopil isto pot kakor Baumkircher. L. 1466. ga je kralj Matjaž povzdignil v ogrski plemiški stan in za časa krvave vstaje l. 1469. je na cesarskem dvoru veljal že kot pristaš Baumkircherjev. L. 1470. je posodil precej denarja deželnim stanovom štajerskim in koroškim za cesarja. L. 1471. bi rad svoj denar dobil nazaj, a našel je povsod gluha ušesa; to ga je tako ogorčilo, da je s Pesničarjem prijel za orožje. Pridružil se jima je tudi mladi Zebinger. Drugi pristaši iz l. 1469. se niso pridružili, zato se je pa Pesničar znosil nad enim izmed njih. Iz Weitersfelda je poslal po Krištofa Narringerja, takrat Stubenbergovega oskrbnika na Vurbergu, naj pride k njemu. Poslal mu je tudi varstveno pismo s pripombo, naj z ozirom na varstveno pismo nikomur nič ne zaupa. Narringer ni spoznal pasti, ampak je brezskrbno šel na obisk k svojemu bivšemu vojnemu tovarišu. Ko je pa prišel v grad, ga je dal Pesničar na rokah in nogah vkovati v železje, češ, ali ti nisem pisal, da z ozirom na osebno varstvo nikomur nič ne zaupaj!

L. 1472. je bil položaj za cesarja silno kritičen, od vseh strani so se pletle krog njega nevarne zanjke. Med plemstvom in ljudstvom je vladala silna nezadovoljnost in ogorčenost proti judom, ki so pod cesarjevo visoko zaščito odirali ljudi. Mnogi avstrijski velikaši so l. 1472. naravnost odpovedali podložnost Frideriku in se zatekli pod okrilje kralja Matjaža, ki je itak iskal prilike, da se znosi nad cesarjem, ker mu je prekrizal njegove načrte glede Češke in ker je segal po Štefanovi kroni, nasprotno je Matjaž gojil tiho željo, da se povspne na rimskonomški cesarski prestol. Tudi solnograški nadškof je izročil svoja posestva na Štajerskem Korvinu in ta je to svojo pravico tudi začel izvrševati. Od jugovzhoda je pa neprestano pretila turška nevarnost. V to splošno zmedo in negotovost je padla

kakor goreča plamenica Pesničarjeva vstaja. Svoj grad Weitersfeld je dobro utrdil ter obskrbel s hrano in vsem potrebnim. Odtod je napadal in plenil cesarjeve zemlje in podložnike. Večino svojih posestev je Pesničar imel takrat pod oblastjo kralja Matjaša, v svojih rokah je imel še tudi Slov. Bistrieo. Vsled pogodbe z dne 30. junija 1470. bi jo bil sicer moral izročiti cesarju in ta je res že 7. julija i. l. določil Jurija Welzerja, naj zasede Slov. Bistrieo, a do tega ni prišlo; cesar je rajši prepustil Sl. Bistrieo Pesničarju za neko gotovo svoto.

Do očitnega boja med Friderikom in Matjažem takrat ni prišlo, ker sta oba vladarja imela opraviti doma in je obema pretila turška nevarnost. Vršili so se tedaj l. 1472. dogovori med cesarjem in ogrskim kraljem. Med pogoji, ki jih je cesar stavil, je tudi ta, da kralj ne sme trpeti v svojem ozemlju Ulrika Pesničarja ali drugih sovražnikov cesarjevih in ne dovoliti, da ondi zbirajo čete, ampak jih naj požene iz svojih dežel.¹

Pesničar se je zanašal na vojsko med Matjažem in Friderikom, pa se je zaračunal. Imel je sicer oporo na Ogrskem, a zdatne pomoči vendar ni bilo in moral se je vojskovati na lastno pest. Deželni stanovi štajerski so zbrali nekaj vojske in pod vodstvom deželnega glavarja grofa Thiersteina začeli Pesničarja oblegati v Weitersfeldu. A posebno resno to obleganje ni bilo, zakaj Pesničar je nekega dne z dvema spremljevalcema ušel iz grada, v katerem je pustil močno posadko in dovolj živeža in drugih potrebščin tako, da se je krepko držala še do Martinovega. Pesničar je med tem snoval druge načrte. Blizu štajerske meje v Raknici (Rohonecz) in pri Sv. Gothardu je bil pozidal dva tabora, ker je v onih krajih bil sploh on zemljiški gospod.² Odtod je snoval nov napad na cesarja in njegove dežele. Toda sreča ga je zapustila. Štajerski stanovi so ga začeli smatrati kot sovražnika dežele, ki iz sebičnih name-

¹ Chmel, Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg. Wien. 1855 II., 12, 26.

² Szalay-Wögerer, Geschichte Ungarns III, 331. Huber, Geschichte Österreichs III. 252.

nov povzročuje toliko gorja zemlji, katere sin je sam. Združeni Štajerci in Korošci so napadli oba tabora ter ju vzeli, okoli Fürstenfelda se je zbirala vojska, toda ker se je bližala turška nevarnost, so se začeli zopet pogajati s Pesničarjem. Meseca oktobra so se pogodili, da mu plačajo 300 funtov vinarjev, on pa jim prepusti grad Weitersfeld z vsemi živili in vojnimi pripravami.

Razmere so morale biti za Pesničarja zelo neugodne, da je prepustil svoj glavni sedež Weitersfeld nasprotnikom. A strast ga je gnala naprej in še ni miroval. L. 1474. dne 10. avgusta je deželni glavar Viljem Thierstein izdal vojni oklic proti Pesničarju in proti Turkom, ki so se ravno takrat pripravljali na nov napad. Z neljubimi domačimi homatijami so se pečali deželni zbori v Gradeu, v Wolfsbergu, v Judenburgu in v Mariboru l. 1473. in 1474. Med kmetskim ljudstvom se je l. 1474. opažalo zelo sumljivo gibanje, v svojem pismu na cesarja z dne 9. decembra 1474. iz Maribora pravijo deželni stanovni, da kmetje hočejo graščakom odpovedati pokorščino, potegniti s Turkom ter se izseliti v Italijo ali na Ogrsko.¹ Ker se je cesar takrat dalj časa mudil v Nemčiji, je bila pri nas še večja zmeda. V Mariboru je deželni zbor naložil nove davke katere je ljudstvo težko prenašalo.

Iz pisma v Mariboru zbranih deželnih stanov l. 1474. zvemo tudi, da še takrat niso bili poravnani dolgovi, katere se je bil cesar obvezal poravnati l. 1470. Oglašali so se Weispriachi, Grafeneckerji in Baumkircherjevi dediči. Na točarino je bil vpeljan neki poseben davek, imenovan Ungeld, naravnost za to, da bi se poplačali Baumkircherjevi dolgovi.

Kako se je l. 1474. in 1475. razvijala Pesničarjeva zadeva, nam viri ne poročajo, a gotovo za Pesničarja neugodno, ker se je Pesničar l. oktobra l. 1475. s posebnim pismom odpovedal za sebe in svoje potomce sploh vsem pravicam na Weitersfeld in vso očetovo dediščino. Tri dni pozneje je cesar njega

¹ Krones, Beiträge II, 98—99.

in njegove bojne tovariše sprejel zopet v milost.¹ Njegovi glavni sozarotniki so bili: Nikolaj Mymuško, Jurij Aschbach, Janez Metzenauer, Janez Scheekgh, Martin Liligenast, Marko Polak, Štefan Hebenstreit, Sigmund Schilling, Jurij Hafarner, Jersitzky v. Peterswalden, Peter Aytenpeekh, Rupert Esseich, Krištof Vindiš, Tomaž Oedenburger.

Graščino Weitersfeld je l. 1478. dobil Lenart Harrach za 150 gl.², l. 1479. pa Jurij in Janez, sinova Štefana Dispota v najem, istotako l. 1481. Markard Wudek, l. 1489. pa Fabijan Malnitzer najprej v zastavo, potem pa l. 1493. za 500letnih pf. v last.

Weitersfeldska graščina je imela svoje podložnike v naslednjih vaseh: Weitersfeld, Wittmansdorf, Pichla, Seibersdorf, Landscha, Črnišine (Schwarza), Ratschendorf, Sv. Nikolaj, Dietersdorf, Trösing, Neidersdorf, Klapping, Pluttendorf, Salzach; vse te vasi so raztresene po Murskem polju na levem bregu Mure, vzhodno od Lipnice. Na desnem bregu Mure, v Slovenskih goricah, v bivšem mariborskem okrožju je pa Weitersfeld imel v naslednjih vaseh podložnike: Auen, Lilahbreg, Trattenberg, Gasteraj, Gačnik, Grusehenberg, Ploderberg, Rabenberg, Rittersberg, Ročica, Samhart, (Schönwart) med Sv. Jakobom in Marijo Snežno, Slatinek (pri sv. Jakobu), Ščavniea, Trankovec, Dražen vrh, Flekušek, Vukovski vrh in Vukovski dol. Razen tega je weitersfeldska graščina pobirala ²/₃ žitne desetine v Weitersfeldu, Pichli, Perbersdorfu, Hainsdorfu, Gosdorfu, Cmurku, Hirtu, Gornji Purkli. Tudi Prielinghof je spadal pod to graščino. Podložniki so bili razdeljeni v 15 uradov.³

Grad Weitersfeld je stal tik današnje vasi in je že zdavna razrušen. Stari ljudje še pomnijo razvaline, katere so razvozili in dandanes šele gomilam podobni grički kažejo, kje je stal stari grad Pesničarjev. Grad so opustili iz gospodarskih ozirov, upravo posestev pa združili z bližnjim Brunnsec-em, ki je istotako bil nekdanj last Pesničarjev.

¹ Chmel, Monum. habsb. I, 2, str. 230—232.

² Janisch, Top. stat. Lex. III. 1283.

³ Schmutz. Hist.-top. Lexikon 4. 333—334

Pesničar se tudi po izgubi Weitersfelda ni pomiril. Kot ogrski velikaš je v srečo nosil srd proti cesarju in je zmiraj bil sovražen sosed ob štajerski meji. V vojski med cesarjem in kraljem Matjažem I. 1476—1477. stopi zopet v ospredje ter v družbi Jurija, grofa Zagorskega, sina bivšega poveljnika celjskih grofov Jana Vitovca, napade od Raknice in Gotharda Štajersko ter jo opustoši, od spodnje strani je pa vdrl na Štajersko Jurij, požgal trg Ljutomer ter strahovito opustošil Mursko polje in Slovenske gorice do Maribora.¹

„Dalje se ne da Pesničarjevo življenje zasledovati,“ pravi Krones.² Vendar še imamo tudi poznejše podatke o Pesničarjih. Po smrti kralja Matjaža, če ne prej, je Pesničar izgubil svoja posestva ob Rabi. To sklepamo iz sledečega. V vojski med Korvinom in cesarjem nastopa tudi Viljem Baumkircher zelo sovražno proti cesarju, toda po smrti Friderikovi in Matjaževi je posredoval za mir med sinom Friderikovim Maksom I. in Ladislavom Jageloncem. V priznanje se mu v cesarskem pismu z dne 12. okt. l. 1491. kot baronu Slenynk zagotavlja pravica do Raknice (Rohonecz), ki je bila prej last Pesničarjeva. Dobrih 100 let pozneje zvemo, da je Pesničarja izgnal Maks I.

Miru Pesničar ni mogel imeti; če se ni bojeval s cesarjem, pa je imel prepire z graščaki. Tako je l. 1477. meseca majnika poročal oskrbnik v Oberwelzu, da so 15. majnika neki tuji ljudje ogledovali grad Rotenfels. Oberwelz s trdnjavo Rotenfels je bil lastnina brizinških škofov. Škof je odpisal svojemu oskrbniku, da so ti ljudje bili gotovo ogleduhi Ulrika Pesničarja; neki dober prijatelj da mu je to naznanil. Pozneje se je Pesničar sprl s škofovim oskrbnikom Jurijem Praunstorferjem in ga je vjel. Škofu je bila cela zadeva zelo neljuba, ker se je za Pesničarja kot svojega „prijatelja“ potegnil cesar Friderik. Nekaj je že moral zakriviti tudi škofov oskrbnik, ker se je škof pri Pesničarju izpričal. Ta sicer ni naravnost

¹ Klaić, Povjest Hrvata II. str. 103.

² Archiv f. öst. Gesch. 1901, str. 427.

kazal sovraštva proti škofu, vendar mu je skušal povsod škodovati.¹

Ko se je l. 1480 znovič začela vojska z Ogri, je seveda Pesničar zopet med sovražniki cesarjevimi, vendar ga l. 1487. cesar zopet omenja kot svojega „prijatelja“.

Sedaj izgine Pesničar iz zgodovine, šele dobrih 100 let pozneje posije zopet nekoliko luči na tragičen konec silnega Pesničarja.

Usodo Ulrikovo nam pojasnjuje akt v registraturi c. kr. namestništva v Gradcu iz l. 1568.² L. 1558. se je namreč Wolf Konrad Pesničar obrnil na vojvoda Brunšviškega, naj podpira njegovo prošnjo pri kralju in cesarju, da se mu vrne Weitersfeld. Njegov praded namreč, Ulrik Pesničar je takrat, ko je še bival na Štajerskem, posodil cesarju Maksimiljanu I. 100 dukatov. Ko je pa zahteval denar nazaj, so ga hudobni jeziki očrnili, padel je v nemilost in bil preganjan, njegova posestva pa zaplenjena. Maksimiljan je namreč pri posojilih in plačevanju dolgov posnemal svojega očeta. Mnoge bogate velikaše sta naravnost odrila. Razlog temu ni samo v osebni pohlepnosti za denarjem, ampak tudi v takratnih gospodarskih razmerah. Čuti se prehod od naturalnega do denarnega gospodarstva.

Še pravočasno, za časa Baumkircherjeve vstaje, je tudi Ulrik zapustil spomin na svojo rodbino pri minoritih v Ptuj. V nedeljo pred sv. Antonom (17. januarja) l. 1469. je potrdil, da so njegov rajni oče Konrad in drugi predniki ustanovili pri minoritih v Ptuj 4 kvatrne obletnice in večno luč pred Marijinim oltarjem nad njihovim grobom in večno mašo na istem oltarju. Zato so minoriti dobili „Purgstal“ s kmetijami, želarijami, gornino, z zemljišči in ljudmi v zastavo. To isto on izroči Linhartu, tačasnemu gvardijanu in vsem bratom minoritskega samostana v popolno last pod omenjenimi pogoji.³

¹ Beiträge 17. str. 72. O tej zadevi se je ohranilo več pisem škofa Siksta ter se hranijo v Hakenstaller-Deutingerjevi zbirki pri nadškofjskem konzistoriju v Monakovem.

² Objavil Kapper, Beiträge 32, str. 105.

³ Izvirno pismo na pergamentu je sedaj v kn. šk. bogoslovnici v Mariboru brez pečatov.

L. 1531. so minoriti urad Burgstall prodali, ustanova Pesničarjev pa se je vknjižila na celokupno premoženje minoritskega samostana.¹

Ulrik Pesničar še pač takrat ni slutil, da bo čez nekaj desetletij to edini spomin v Ptujju na njegovo obitelj. Gajovce, prastari dom Pesničarjev, s katerimi so bili združeni Moškanjci, so dobili Trautmansdorfi. O gradu v Gajovcih ni več duha ne sluha, grad je sedaj v Meretincih.

Od Sigismunda Friderika, grofa Trautmansdorfa je l. 1656. kupil Gajovce Janez Gabriel Moschwander, baron „von und zu Schwanau, Herr auf Khrainischsparg, Herbersdorf u. Schwarzenegg,“ c. kr. dvorni svetovalce, a jih je kmalu potem prodal grofu Thaanu, l. 1659. dne 20. aprila pa je Mariji Barbari baronici Sauer, roj. grofici Trautmansdorf prodal dvor v Moškanjcih, ki ga je bil znova postavil iz lesa, z vrtom njivami in hosto, mlin na 4 tečaje in stopo, travnike, pašnike in ribičijo v Pesnici, počenši od Gajovec, potem bukovje v Breznici in lov v ravnini, kakor je bil od nekda v navadi, pa vas Moškanjce z vsemi dohodki in podložniki. Dobil je za to 400 gl. in 24 zlatov.²

O sinu in vnuku Ulrika Pesničarja ni nič znano. Živel in pomrl so kakor oče kje v tujini. Pravnuk Wolf Konrad je l. 1558. bil dvornik (Hofmeister) brunšviške vojvodinje Sofije, sestre poljskega kralja Sigismunda. Zanj se je potegnil kralj pri cesarju samem, naj mu izroči graščino Weitersfeld za tisti denar, ki je bil nekda posojen cesarju Frideriku. Tudi Sofija in njen

¹ Minoritska kronika str. 226. V listinah se izrecno trdi, da je Burgstall v župniji Sv. Marjete, a kraja s tem imenom dandanes ni v šmarjetski župniji. Zahn domneva, da je torišče nekdanjega Burgstalla iskati ob železnici med Moškanjci in Ptujem, kjer stoji na štirikotnem gričku z jarkom obdana prostorna kmečka hiša. Na gospodarskem poslopju in blizu stoječem mlinu se še pozna, da so bili tu nekda grajski hlevi in žitnice. (Poročilo g. A. Šuta, župnika pri Sv. Marjeti.)

² Izvirna listina na papirju v Dornovi; kopija (Slekovčeva) v arhivu „Zgod. dr.“

mož Henrik, vojvoda brunšviški in bavarski vojvoda Albreht so posredovali pri cesarju, naj sprejme Pesničarja zopet v milost ter mu vrne Weitersfeld. Pri Maksimiljanu II. je Pesničarja priporočil škof Jurij Mindenski in Maksimiljan je prosil svojega očeta, ces. Ferdinanda I. l. 1559., 1561. in še 1562., naj sprejme zopet v milost Wolfa Konrada. Naposled se je cesar dal omehčati ter je s pismom iz Požuna 29. oktobra 1563. izročil Wolfu Konradu Pesničarju grad in graščino Weitersfeld proti temu, da položi 5869 gl. 7 š 22 š zastavnine. Graščino dobi v dejansko posest, ko potече 15 let od smrti Filipa Breunerja († 1556), ker za ta čas je še zapisana Breunerjevim dedičem.

L. 1568. dne 26. julija se je Pesničar obrnil na nadvojvoda Karola, češ, cesar je umrl, on pa še vendar ni v posesti Weitersfelda; 15 let od Breunerjeve smrti bo kmalu minilo, naj torej nadvojvoda ukrene potrebno v zmislu svojega očeta. Pri nadvojvodu se je zanj potegnila tudi nižjeavstrijska dvorna komora, naj se Breunerjevim dedičem naznani odpoved weitersfeldske graščine. Naposled je nadvojvoda Karol dne 18. aprila l. 1571. v Gradeu zapisal Pesničarju graščino Weitersfeld, kakor jo je posedoval Filip pl. Breuner, za 5869 gl zastavnine. Se li je Wolf Konrad vrnil na grad svojih dedov in dejanski prevzel v last graščino weitersfeldsko, ni razvidno iz ohranjenih aktov. Že dne 25. aprila l. 1574. ga je dohitela smrt in je bil pokopan v župni cerkvi v Dunajskem Novem mestu. Bil je zadnji potomec tega rodu. Grad in graščino Weitersfeld je l. 1575. dne 30. julija dvorna komora zastavila na 15 let za 11.000 gl. baronu Helfriedu Breunerju. L. 1598. pa jo je dne 16. aprila kupil od cesarja Ferdinanda II. Jurij Adam Trautmannsdorf. O Pesničarjih se izgubi vsak sled, z Wolfom Konradom izgine iz zgodovine starodavna spodnještajerska viteška rodovina Pesničarjev.

Priloge.

1.

Vurberg, 8. septembra 1843. Gondel Pesničar potrdi, da je prodal Vulfingu Fladniškemu svoja posestva na Murskem polju.

Jch Gondel der Pezznitzer vergihe offenbar an disem briefe für mich vnt für meine wertinne vnd für alle mein Erben vnt tuen chunt, daz ich mit wolbedahtem mut vnt mit guetem rat meiner nasten Frevnde Dem Erbñ Manne hñ wulffingen von vladnitz meinem liebem swager vnt seiner wiertinne vnt allen seinen Erben reben redliche vnt recht, ein Guet daz mein rechter Erbe von meinem vater gewesen ist verchauft han vmb vierhundert guldein Florin die gantze wage gehabt habent der ich gaentzliche vnt gar gewert pin vnt ist daz Guet gelegen In dem Mueruelde datz obrez der hof, Datz Olterstorf^e vier huebe. Datz Hainreichstorf ain huebe vnt sechs Jauch akchers den gelegen sint auf dem velde daz da haizzet der vbermaz vnt datz Obrez auf der mñle vnt anf der muere ellen (alle!) den recht^e den ich drauf gehabt han swie den genant hint Ditz vorganant Guet han ich in geben mit allen den, vnt dertzv gehoert. Gesuecht vnt vngesuecht, Gepawn vnt vngepawn, oedez vnt besezzenz akcher wifmat holtz. velt, waide, wazzer, stokhe vnt ftain, vnt swie ez genant ist, mit allen den rehten vnt nutzzen, als ichz vnt meine voddern enher pralit haben vnt innegehabt. Jch han in auch daz vorganant Gut verchauft mit gunst vnt mit guetem willen meines herren von waltssse hñ vltreichs vnd seines prueders. von den ez zelehen ist. Jch han in auch gelobt vnt mein wirtinne vnt alle meine Erben daz egenant Gut ze schermen vnt ze vertretten vor aller ansprach nach Landes rehte, vnt schulen sev daz haben auf vnsern trewen vnt auf allen dev vnt wier haben Vnt daz in der chauf vnt den vorgananten gehuebde von vns stöte vnt vnuerbrochen getrevleichen beleiben han ich Gondel in diesen briefe geben versigelt mit meinem anhangentem Insigel ze einem rehtem vnt ewigem vrchunde der warhait. Des sint auch Gezeugen, diese Erbu Leute her Ott^e der Sturm. her Ott der Schræt. Ortel der Raumschuzzel. Hainreiche der Gansler. Ortel vnt Fritzal die Geyer, Chunrat der Revtter, vnt ander Getrewer Leut^e genuech. den diesev sache gewizzen ist, Daz

ist Geschehen vnt ist diser briefe geben, datz Byrmberech. da man zalt vn vsers herrn Christes Gepurt Tausent iar drevhundert iar. vnt darnach in dem dreiuntvrtzigistem iar. an vnser vrawen tage ier Gepurde.

Dež. arhiv v Gradcu št. 2230.

II.

Kraj neznan, 25. marca 1360. Rudolf Pesničar proda Petru, proštu v Stainzu, posestva v župniji Sv. Štefana na Sr. Štaj.

Ich Ruedel der Pesnitzer mein wirtinn vnd alle vnser Erbn veriehen offenbar mit dem brief allen die in sehent oder horent lesen daz wir mit wolverdachten muet vn mit rat vnd gunst besonderleich meines Swehers Chuentz des wolfspergers vnd anderer vnser vreunt, zu der Zeit, da wir es noh tuen mochten, ewichleich verchauft haben dem erbarn herren hn Petern ze den zeiten probst ze Stewntz. dem conuent vnd dem Gotshaus daselbs vnser viertail an dem drittail weinzehents in sand Stephans pharre bei Lemsnitz, vnd die Lehenschaft, die wir von im vnd von seinem gotshaus. an dem weintzehent gehabt haben aufgeben habn ewichleich vnd den mir mein egenanter Sweher zu seiner tochter meiner wirtinn geben hat vmb hundert vnd vmb mer vn zwainhtzich gueten Guldein, die gantz wag habent die wir gentzleich gewert sein, vnd haben im vnd seinem Gotshaus des zehents nutz vnd gewer in geantwurt, auch hab ich egenant Ruedel. der Pefnitzer, vnd ich Chuentz der Wolfspurger, vnd alle unsere Erbn dem egenanten herren vnd dem Gotshaus, den vorgeannten Weintzehent vnd was dartzue gehort oder gehoren sol, schermen vnd vrein vor aller ansprach nach des Lands recht in Steyr. vnd daz wir auch darnach noch vnser Erbn kain ansprach nimer haben sullen, vberfuer wir die gelub indert ains, welchen schaden sew des nement, den die heren ainer, oder ir scheinpot, pei seinen trewn mag gesagen, an aid, vnd ander bewerung den sulle wir in ablegen an chlag vnd taiding vnd an alle widerred vnuerzogenleich, vnd sullen seu daz haben auf vns, vnd auf vnherm Erib vnd auf alle wir haben, vnd sol seu der Lands here oder wer an seiner stat ist, wern(?) erchen vnd schaden, mit vnserm gueten willen

von aller vnser hab wa si daraf weisent. Mit vrchund des briefs, der versigelt ist, mit vnser egenanter Ruedleins Pesnitzer vnd chluentzer des Wolfsperger anhangunden Insigeln, Geben nach christs gepurd dreutzchen hundert iar, darnach im sechzigisten iar an vnser vrawen tag in der Fasten.

111.

Kraj neimenovan, 13. juni 1368. Janez Pesničar potrdi ustanovo svojega očeta in brata pri minoritih v Pljuju.

Ich Hansel der Pesniczer Götsleins sun des pesniczer dem got genad vnd allen mein nachchomen erben, veriehen vnd tun chund allen den die disen gegenwurtigen prieff sehent oder horent lesen, daz ich mich vnd mein nachchomen erben verpintt vnd verpunten han, ze uolfueren meiner vor vodern sel geret vnd als mein saeliger vater geschaffen hat ewichleich ze geben hincz den Minnern pruedern ze Pettaw ze einem ewigen Jartag fünf march phenning vnd her nach mein lieber seliger prueder Herman den selbigen jartag gemert hat von seinem guet mit meinem guetem willen mit drein march phenning vnd daz pringt acht march gueter phenning, vnd dar zu hab ich mich vnd all mein nachchomen erben verpunten, daz wir die selben acht march phenning Jürichleich ze sand Merten tag von vnsern guetern dacz Czeynitz vnd von Prangaw den selbigen Minner pruedern ze Pettaw raichen vnd geben schullen, wir oder wer von uns die vorgeannten gueter in hat, vnd schüllen auch daz tun an geuer vnd an allez verziehen vnd schüllen auch die vorgeannten prueder vns vnd allen vnsern vordern pesunderleich vnserm vater vnd vnser mueter vnd vnserm sälligen prueder Herman darumb Jürichleich ein ewigen Jartag pegen des nasten mantages nach gotes leichnams tag mit vigily vnd mit messen, die di priester sprechen schullen. die dic weil da sind, vnd ob daz wer, daz wir in die acht march phenning nicht geben ze rechter zeit oder verzugen, als vor geschriben ist sô schol sew wêrn vnd verrichten der hauptman in Steyer, oder der sein geschest inne hat, von den selben guetern mit vnsernn guetem willen, an chlag vnd an allew ansprach. Vnd daz dicz geschest vnd gelüb offenbar vnd vnczeprochen pelefb

des vergich ich vorgenanter Hænsel der Pesniczer vnd gib in den prieff versigelten mit meiner lieber frevnt Insigel Vltreichs des Pesniczer vnd seines prueder Chunczen des Pesniczer, vnd Friczleins des Rayner vnd Hermans des Pesniczer von Gayacz. anhangunden Insigel, wenn sew das durch vnser pet willen. in an schaden vnd ze ainer pezevgnüss der rechten vnd des gescheftess. dar oben an den prieff geschriben ist gehangen habent, wand ich vorgenanter Hænsel der Pesniczer zue den zeiten aigens Insigel nicht gehabt han. Diser prieff ist geben nach Christes gepurd drevzehen hundert jar, vnd dar nach in dem acht vnd sechczigisten Jars des Ertages nach gotes leichnames tag.

Izvirnik na pergamentu je iz minoritskega samostana v Ptuju, sedaj v deželnem arhivu v Gradcu št. 3619.

IV.

Kraj neznan, 6. jan. 1386. Harant Pesničar proda sinovoma Dimute Schwamberske svoje dvorce.

Jch harrant der pezznitzer vnd mein hauffraw vnd all vnser erbn veriechen offenleich vna vnuerschädenleich mit dem oflen prieff vnd tuenn chund daz wir mit wol pedachten mut Der erbñ frauw frauw Dyemuttn weichart seelig witib von Swannberch Wulffing vnd Hermann iren sun vnd alln iren erbn recht vnd reddleich und eewichleich verchauft habn vnsern hoff datz dem dorflein vnderthalb sand Merten in dem sulbtall vnd zwo hubn die auch zu dem Hoff gehorent vnd auch da selbs gelegent sind vnd ein Hoff gelegen daz Trag niderthalb Swannberch da zu den zeitten der dristel auff gesezzn was vnd ein Hoff in der graden mit sampt dem weingarten, vnd die echker gelegn niderthalb Swannberch gegen den leber gelegn sew sein saz oder chauff vnd habn in die eegnanten guter verchauft mit allen den eren vnd nützen vnd mit aller zue gehorung die dar zue gehorent wesucht vnd vnbesucht an all anzzug vnd als wirs in nutz vnd in gewer herpracht habn hintz auff heutig tag, vnd habn in die vorgnantn guter verchauft vmb sübn phunt vnd vmb hundert phunt guter wiener phening der wir gentzleich von in gericht vnd gewert sein vnd uns die eegnan-

ten gueter an erstarbn sind von unserm swager vnd pruder selige weicharten von Swannberch. Wir lobn in auch den eegnanten chauff richtig zemachn in der iars frist mit des lehn Herren Hant von dem sew ze lehn sind an allen iren Schadn, wir lobn in auch de eegnanten guter zeschermen vnd vertretn vor aller ansprach nach des landes rechten in Steyr als man ein chauff zerecht schermen schol. Tet wir des nicht vnd wir in nicht genzleich stet hiltten vnd volfurten als vor geschribn stet, welchn schaden sew des nemen den ir ains pey seinen trewn gesagen mag an ayd vnd an all ander perung vnd perechtet den lob wir in vnd schulln in den gentzleich ablegn an chlag an taiding vnd an all widerred vnd sew den daz habn auff vns vnd auff vnsern trewn vnd auff aller vnser hab / ob wir vns daran verglüzsn so scholl sew dann richtn ercln vnd schadn des landes herr in Steyr oder wer ar liner stat gewaltig ist an chlag an Fürpotden an all taiding von aller vnser hab wa sew dar auff weisent daz ist vnser guter will vnd des zu einer steten vrchunt der warhait gehen wir in offenprieff versigelten mit meines obgnanten harants des pezznizer anhangendem insidel (!) Vnd mit unsers liebn swager vnd ohaim Ötleins von grifen. vnd mit unserer liebn frewndt Vltreichs von popendarff mit ir paider anhangendem insidel. Die wir fleizz darumb peten habn in vnd iren erbn an schadn. Der prieff ist gebn nach Christes gepurd drezwehn hundert iar darnach indem sex vnd achzigsten an der heillign drey Chunigtag. Dež. arh. št. 3547.

V.

30. aug. 1405. *Ulrik in Barbara Pesničar prodata svoja posestra v Gornji in Sp. Ložnici Erazmu Pernečkemu.*

Ich Vltreich der Pessnitzer, Ich Barbara sein Hawsfraw vnd Pangretzen des Lembucher saligen tochter vnd all vnser erben veriehen offenlich mit dem brief vnd tun chund allen den die ln sehent horent oder lesent. das wir mit wolbedachtem müt zu der tzeit, do wir es wol getun mochten, recht redleich vnd vnuersprochenlich verchawft haben vnser aigen guetter ze ober vnd ze niderlosnitz gelegen, Als sew mit namen hernach verschriben stent von erst Seydel der Wolf dint von ainer Huben

virtzig pfening tzins, vnd Sechtzehen weysat pfennig. drew huner, vnd tzwaintzig ayer Item wulfig Reysner dint von ainer halben huben dreizzig pfening. Item Seydel der Suppan dint von ainer huben virtzig pfening tzins vnd Secltzchen weysat pfening tzway luener vnd tzwaintzig ayer Vnd dint von ainer hofstat tzwelif pfening ain chalb vnd tzehe ayer. Item Trüllher dint von ainer huben virtzig pfening tzins vnd Sechtzchen weysat pfening drew huner vnd tzwaintzig ayer. Item der Rawss ze ober losnitz dint von ainer hofstat tzwelif pfening tzins, vnd acht weysat pfening tzway huner vnd tzehe ayer. Item die Chunratinn dint vo ainem halben Hof Syben vnd Virtzig pfening vnd Syben vnd tzwaintzig weysat pfening Item der Müllner an dem Sawrüzzel dint virtzig pfening vnd ain lamp. Item die webariun ze vngerdorf, dint von ainer huben vnd von ainer hofstat Achtzig pfening tzins vnd Sechtzehen weysat pfening vnd tzway huner, Item der Pöttel dint von ainer Huben drey schilling pfening tzins ain vaschanghenn vnd tzwaintzig ayer vnd acht virtel marichfueter Item Nickel chrapf dint von ainer Huben drey schilling pfening tzins, ain vaschanghenn vnd tzwaintzig ayer, vnd acht virtel marichfuetter Item Haylman dint von ainer halben huben, fünf vnd virtzig pfening ain halben vaschanghenn vnd zehen ayer vnd vier virtail marichfuetter. Item Seydel der Esel dint von ainer halben Huben fünf vnd virtzig pfening ain halben vaschanghenn vnd tzehe ayer, vnd vier virtail marichfuetter Item der Hartung dint von tzwain hofstetten Sechtzig pfening tzins, ain vaschanghenn vnd tzwaintzig ayer Item die gumlinn dint von ainer halben huben funf vnd virtzig pfening tzins, ain halben vaschanghenn, tzehe ayer, vnd vier virtel marichfueter Item Hennsel Hinttenaws dint von ainer huben drey schilling pfening tzins ain vaschanghenn, tzwaintzig ayer vnd acht virtel marichfuetter Item Hördlër dient von ainer halben Huben dreyzzig pfening tzins ain halben vaschanghenn vnd tzehe ayer, vnd drew virtel marichfuetter vnd dint von ainem muelakcher vier vnd tzwaintzig pfening Chunrat Serttentewfel, dint von ainer halben Huben funf vnd virtzig pfening ain halben vaschanghenn, tzehe ayer vnd vier virtel marichfuetter alles gratzer maß vnd sullen ben tzins ierleich geben zu sand giligen tag. Item Achtzehen Ember pergrecht vnd ain

achttail die wir haben vmb ober vnd nider losnitz gelegen an
 den pergen Item vnd ain halb pfunt vnd zehenthalben perg-
 pfening auch daselbs die vorbenant gütter Huben Hofstet marich-
 futter pergrecht, vnd pergpfening weysat pfening, oeds vnd
 bestiftes besuchts vnd vnbesuchts nichts ausgenommen mit allen
 vten zugehoerungen haben wir verclawft dem Edeln Herren
 Erasem von Perenekg vnd allen seinen erben vmb dritthalb
 hundert pfunt guter wyenner pfening der wir von In gantz vnd
 gar greichtet vnd gewert sein vnd haben In auch dar vmb die
 vorbenant guetter allew mit allen vten zuegehörungen mit dem
 brief Jugeantwurt In ir aigen nutz vnd gewer mit allen den,
 eren, rechten, wierden, nutzen, vnd guetten als wir vnd vnser
 vordern di vormalen In nntz vnd aigene gewer ynne gehabt
 vnd her bracht haben, Vnd loben In auch das alles trewleich
 ze schermen vnd mit dem rechten ze uertretten vor aller an-
 sprach wo In des durft beschiebt als chaufs vnd aigens gut
 vnd auch des lands rech vnd gewonhat ist In Steyr, Tätten
 wir des nicht was schaden sew des naemen ze Iuden oder ze
 Christen wie der schad genant oder gehaissen wär, den Ir
 ains bey seinen trewa gesagen möcht an ayd vnd an all ander
 gewerung vnd vnberechtend, den selben schaden mit sambt
 dem Hawbtgut sullen vnd wellen wir In gantz vnd gar ablegen
 vnd wider cleren vnd sullen sew das haben zu vns zu vnsern
 trewn vnd dartzu auf aller vnser hab wo wir die haben es sey
 erib oder varund gut, vnd sol sew an alles vertzien davon
 richten vnd wern der lannds herr In Steyr oder wer an
 seiner stat gewaltig ist an all chlag vnd taiding wan das an
 sew geuordert wirt dartzu geben wir vnsern gутten willen vnd
 gunst Vnd ze vrchund den brief versigelten mit meins vorbe-
 nantten Vleichts des pessnitzer aigen anhangundem Insigel.
 So han ich vorbenante Barbara mit fleizz gebetten den Erbern
 meinen lieben Ohaym Hennslein den wolf dietzeit Burg graf ze
 Ereuhawsen, das der sein sein Insigel auch an den brief ge-
 hangen hat Im und allen seinen erben anschaden darvnder ich
 mich vnd all mein erben verpint alles das war vnd staetze haben
 vnd auch volfüren was vor an dem brief geschriben stet, vnd
 durich pesser gezewgnss willen so haben wir auch mit fleizz
 gebetten den Erbern Vnsern lieben frewnt Gebhartten vor:

Waltstain den Eltaren das der sein Insigel an den brief auch
gehangen hat Im vnd allen seinen erben an schaden Vnder die
obgenantten Insigel allew wir vns vnd all vnser erben mit vn-
serm trewn an aids stat verpinden, alles das war vnd staetze
haben vnd auch volführen was vor an dem brief geschriben stet
der geben ist nach Christi geburde Viertzeihen Hundert iar
darnach In dem Fumften Jar an Sunntag vor sand Giligentag.
Dež. arh. št. 4233.

VI.

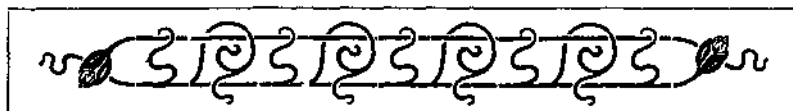
*4. sept. 1414. Ulrik in Barbara Pesničar razveljavita dolžno pismo
Pankracija Lembaškega.*

Jch Vreich Pessnitzer von Brumbsee vnd Jch Barbara sein
eliche Wirtinn Pangretzen des lempuecher seligen Tochter wir
vergechen für vns vnd all vnser erben vnd tun künt offenleichen
mit dem brief allen den er für chumbt vmb den Geltschuldbrief
den wir Innehaben von dem benanten vnserm lieben Sweher
vnd vater Pangretzen dem Lempuecher seligen. Vnd von Wal-
chuen dem Lempuecher seinem Bruder vnd der da Lantet Hun-
dert Pfund vnd zehen Pfunt Wiener pfening Hauptguets. Vnd
mit demselben geltschuldbrief wir den edeln Herren Hern Erasm
von Pernnegk mit dem rechten. In der lautschrane zu Gretz
zugesprochen Haben. Vmb halbe Sum geldes die da bringet
Funff vnd Funffzick pfunt pfening, von der gueter wegen. die
er von dem benanten Walchuen dem Lempuecher kauffet hat
nach laut seins Kauffbriefs Wy daruber Jst der benant von
Pernnegk von des obgeschriben geltschuldbriefs wegen mit dem
rechten. gantz vnd gar mit vns vber ain komen vnd bericht.
In solcher weiss das wir dem benanten von Pernnegk vnd allen
seinen erben Alle die gueter die er von Walchuen dem Lem-
buecher kauffet hat nach laut seins Kauffbriefs. ledig vnd loss
sagen. Also beschaiden. Das wir noch all vnser erben zu dem
benanten von Pernnegk noch zu allen seinen erben Für heuttigen
tag Als der brief geben worden ist von des vorgeschriben gelt-
schuldbriefs wegen. chainerlay ansprach recht noch vordrung zu
In nicht mer Haben sullen mugen mit recht wenig noch vil in
chainer angener Wer aber ob das furbas ze schulden kem das
der vorgenant geltschuldbrief der da laut Hundert pfunt vud

zehen pfunt gueter Wiener pfening Jedert furoheim Ee wer von vnd von vnsern erben von kristen oder von Juden, oder von wem das wêre an all auszug Da sol der selb geltschuldbrief gegen dem obgenanten von Pernnegk. vnd allen seinen Erben Kain Krafft nicht mer haben, vnd ein Toter brief gegen Jn sein vnd sol vnd noch allen vnsern erben noch nyemantz anderem gegen demselben von pernnegk vnd allen erben khainen frumen nicht tragen Noch Jn vnd allen Jren erben khainer schaden nicht bringen wenig noch vil Jn khainen wegen angeuer Mit vrkund ditz briefs besigelt mit meins obgenanten Vreichs des Pessnitzer aigen anhangendem Jnsigel So han ich obgenante Barbara sein hausfraw. gebeten den erbern vesten Jorgen den Wartnawer das der sein Jnsigel durch meiner fleissigen bette willen an den brief gehangen hat Jm vnd seinen erben anschaden Vnd zu einer besseren Zewgnuss vnd sicherhait So haben wir Jch obgenanter Vreich Pessnitzer vnd ich Barbara sein Hausfraw gebeten dem erbern weisen Merten den Vnkel zu Grêtz das der sein Jnsigel durch sein fleissiges bette willen an den brief auch gehangen hat, Jm vnd allen seinen erben anschaden Darunder Wir vns vnd all vnser erben vnuerschaidenleichen mit vnsern trewen an aides stat verpinden alles das stêt zehaben. vnd zeuolfurn das an den brief geschriben ist, Geben nach Kristi geburd virtzenhundert Jar vnd darnach Jn dem virtzendem Jare an Eritag nach sand Gilgen tag.

Dež. arh. št. 4567.

Oblega Sigeta v sodobnem hrvaškem opisu.

Dr. Fr. Kidrič.

I.

O tragediji, ki se je završila v Sigetu dne 7. septembra 1566, je krožila med sosodnjim plemstvom vsaj že leta 1568. hrvaški pisana historija.

Nekako istodobno sta se pojavila vsaj dva rokopisna primerka te hrvaške historije: prvi je prišel pred oči kranjskemu deželnemu glavarju Hansu Kislu iz Fužin in njegovemu protežirancu mlademu Samuelu Budini,¹ ki si je bil pridobil 1. avgusta 1565 na tübinskem vseučilišču dostojanstvo magistra, se vpisal 20. junija 1567 sicer med artiste padovanskega vseučilišča, bival pa med tem časom kot učitelj sinov Hansa Auersperga večinoma na gradu Žužembergu² ter veljal že v začetku 60tih let med kranjskimi protestanti za poznavavca hrvaškega jezika in pisma;³ drugi, pisan z latinico, se je nahajal okolu leta 1568. v posesti nekega Sorsche, ki se je tudi sam udeležil sigetske obrambe.⁴ Eksistirali so pa še tudi drugi prepisi. Spis je vzbujal

¹ Budina, *Historia Sigethi*, posvetilo H. Kislu, str. B^u: „nostra commoda . . . ita iuvisti, ut ego me tibi omnia, quae habeo, debere merito et ingenue fateor.“

² Elzo Th., *Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain*, Tübingen 1877, 65.

³ Bučar Fr., *Povijest hrvatsko protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb 1911, 85.

⁴ Sorschev sin Reichard v posvetilu nemškega prevoda „zu aussgang anno 1598“, *Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio*, ed. Samu Barabás, II (Monumenta Hungariae historica XXX, Budapest 1899), 491: „Nachdem ich . . . des . . . Niclasen grafen von Serin . . . widerfochten zu Sigeth . . . jezo vor vier jharen ausz ainem biechlein, wöliches ich in die dreissig jhar lang bey meinem vattern seligen, so auch in dem selbigen veldtzug gewest, gedencke und mit lateinisch huegstaken in erabatischer sprach verfast ist . . ., zu teutseher sprach herausz gezogen vnd verdolmetscht . . .“

povsod živo zanimanje, čital se grajskim gostom ter privabljal poslušavcem celo solze v oči.¹ In ker so se zanimali za usodo sigetskega junaka tudi ljudje, ki hrvaškega jezika niso umeli, se je jelo misliti na prevod.

Pozornost se je obrnila na žužemberškega domačega učitelja Budino, ki so ga kranjski plemiči, zlasti Hans Kisl, začeli nagovarjati, naj jim prevede hrvaško historijo v nemški in latinski jezik. Budina je res poslal Kislu nemški in latinski prevod, toda sedaj se je oglasilo toliko prošnikov, da ni mogel založiti vseh z rokopisi in sklenil poslati delo rajši v tisk.² Turški ujetniki Hansa Auersperga so mu pomagali tolmačiti nekatere „tuje in turške besede“³, dne zadnjega marca 1568 je podpisal na gradu Žužembergu posvetilo za Hansa Kisl, in še istega leta je izšel latinski prevod: *Historia Sigethi, totius Sclavoniae fortissimi propugnaculi, quod a Solymanno Turcarum imperatore nuper captum Christianisque ereptum est, ex Croatico sermone in Latinum conversa, per M. Samuelem⁴ Budinam Labacensem. Cum gratia et Privi-*

¹ Erscha Reichardt v posvetilu, Codex de Zrinio II, 492: „ich (bab) noch vor dreissig jahren solich piechlein zu villmahlen in versamblung ritterlichen leñth in meines vatters hausz zu vorlesen, weiters daruon zu conuersieren, bochwierdig zu rhümen, und obne scheich auch oft disen rittershöldt zubewainen gebordt und gegeben“.

² Budina, *Historia Sigethi*, posvetilo II. Kislu, str. Ba: „Eam historiam, ut verterem, tu mihi imprimis cum aliis huius Provinciae magnae auctoritatis viris nuper author fuisti. Qua in re sicut tibi libenter morem gessi, ut certo debui, etiam paucissimis diebus quod nosti in germanicam et latinam linguam transtuli, et ad te quam celerimè transmisi. Cum verò eam ipsam summi nominis Procures legere voluissent, nec ipsis exemplaria omnibus propter meas occupationes describere potentibus potuissem: me hortati sunt, et rogarunt etiam, ut illam typis excudere in gratiam eorum curarem.“

³ o. c. Bb: „Interca tamen, ut omni ex parte lectori consulerem, necessarii vocabula quaedam peregrina et Turcica, quae mihi . . . Ioannis ab Avrsperg, Domini mei observandissimi, Turcae captivi explicaverant, interpretatus sum.“

⁴ Németh Béla, *Szigetvár története*, Pécz 1903, 179, 1V jo prekrstil našega Samuela v Šandorja=Aleksandra, dokaz, da knjige videl ni.

*legio Caef: Maieft: etc. Viennae Austriacae ex Officina Caspari Stainhoferi, MDLXVIII. 4°. 38 nepag. listov.*¹

Knjiga obsega: *a*) opomin pisatelja čitatelju²; *b*) posvetilo „Ioanni Kisl, de Kaltenprun“, datirano „Seisenbergae Pridie Calendarum Aprilis... 1568“³; *c*) „Historio“ samo⁴; *d*) nagrobni napis Nikoli Zrinskemu v Čakovcu⁵; *e*) „drugi“ epitafij v verzih iz peresa neznane pisatelja⁶; *f*) epikedij v spomin Nikoli Zrinskemu iz peresa Pavla Fabricija, „matematike in medicine doktorja ter rednega profesorja na dunajski nadgimnaziji (= univerzi)“⁷; *g*) „epitafij“ v distihu, najbrž iz peresa istega pisatelja⁸; *h*) „drugi“ epitafij iz peresa Gašparja Sitnička (= Žitnika), „Ljubljana, rednega profesorja etike na isti nadgimnaziji“⁹; *i*) število ubitih Turkov¹⁰; *j*) elegijo na pobožnega čitatelja iz peresa Janeza Gebharda¹¹, Ljubljana, Budinovega kolega iz Tübingena.¹² Z dekoracijo je smel biti Budina zadovoljen, saj je bil n. pr. Fabricius znan latinski pesnik in priznan učenjak.

„Historijo“ je označil Budina kot doslovni prevod hrvaškega originala, čigar pisma pa ne karakterizira natančneje: „Itaque eo prorsus modo, quo eam ex Croatico idiomate initio raptim converti, nunc in publicum mitto. Nam ne veritati aliquid detraxisse viderer, immutare nihil, nec verborum elegantiam, nec sententiarum varietatem adhibere vllam volui: sed verbum verbo, quantum quidem latinae linguae phrasis patiebatur, reddidi... In reliquis (omissis interpretationibus peregrinarum et Turcicarum verborum) porro ne latum vnguem à prototypo Croatici

¹ Kvaterniji A — I + 2 lista; eksemplar dunajske dvorne biblioteke (značnica: 66 J 33).

² A₁b. — ³ A₂a — B i ja. — ⁴ B i j b — Ib. — ⁵ I i j. — ⁶ I i j b.

⁷ I i i j. — O Fabriciju cfr.: Aschbach Joseph Ritter von, Geschichte der Wiener Universität, III (Wien 1888, 187 in d. Za Kranjca ga je napravil Elze, Universität Tübingen 16 pomotoma: bil rodom iz Laubana v Gornji Lužici na Saškem. — ⁸ I i i j b.

⁹ I i i i ja. — O G. Žitniku cfr.: Polhin, Bibliotheca Carniolicae (Blge der Mittheilungen des h. V. f. Krain 1862) 51; Kavčič Frid., znameniti Sloveni, Lj. Zvon XVI (1896), 223. — ¹⁰ I i i i j.

¹¹ Zadoja 2 lista za: Finis.

¹² Elze, Universität Tübingen 65.

exemplaris discessi".¹ Da je hrvaškega avtorja Budina vsaj po imenu poznal, se more med vrstami brati, pove se pa o njem le toliko, da je verodostojen svedok, ki je bil med oblego na dvoru Zrinskega v Sigetu, prišel z drugimi v turško sužnost, se kmalu odkupil in vrnil k svojem: „te latere non arbitror: historiam hanc... ab homine nobili et fidedigno, qui Heroi quondam fortissimo: Comiti Serino a cubiculis fuit, Croatica lingua conscriptam fuisse: et multo quidem vt censeo, verius, quàm ab vlllo hactenus fortasse factum est. Ille enim miserrimae Tragediae et spectator et auctor fuit: captivusque in Turciam eum nonnullis alijs abductus, non multo post pretio redemptionis persoluto, domum ad suos rediit".²

Budinov latinski prevod je postal eden prvih virov za zgodovino sigetske obsede: P. Albinus³, S. Schardius,⁴ zbiravec „raznih pisateljev ogerskih dogodivščin“⁵, N. Reusner⁶ in F. G. Schwandtner⁷ so ga ponatisnili, upotrebljati pa ga je moral vsaki, ki je skušal podati verno sliko sigetskih dogodkov.

Še istega leta kakor latinska ste se natisnili tudi dve nemški izdaji. Prva je izšla iz iste tiskarne kakor Budinov latinski prevod: *Histori von Eroberung der ansehlichen Vesten Sigeth, welche der Türckisch Kaiser Solimanus im Jar 1566 den 7. Septembris eingenomen. Erstlich von einem ansehlichen des Herrn Graven von Serin seligen diener in Crabatfcher Sprach beschriben, und den, so auch mit und bei gewesen, in Lateinisch, jetzt aber dem gmainen man und sunst meniglich zu gefallen in Teutsch transferiert. Gedruckt zu Wienn in Osterreich durch Caspar Stainhofer*

¹ B. — ² A₄^b. — Ba. — ³ De Sigetho, 1587, L. P: c, d, f, h, i, Wolfius.

⁴ Historiorum opus IV. Basileae 1574, 2261-74: manjka a in b, kot novom ima elegijo Hieronima Wolfja; sliho tudi: Schardius Redivivus sive rerum germanicarum scriptores varii, Glessae 1678, t. IV., p. 25-34.

⁵ Rerum hungaricarum scriptores varii, Francoforti 1600, 521-35: c- i, elegija Wolfja.

⁶ Rerum memorabilium in Pannonia... gestarum exegeses, Francoforti 1603, 138-58: c, d, e.

⁷ Scriptores rerum hungaricarum, t. I. pars II. Bibliopolae vindobonensis 1746, 723-41: manjka a in b, ima kot novom elegijo H. Wolfja.

in S. Anna Hof. Anno M.D.LXVIII;¹ druga izdaja se je pojavila v Augsburgu: *History Von Eroberung der ansehnlichsten Vesten Sigeth Welche der Türkisch Kaiser Solymanus, im Jahr 1566. den 7. Septembris eingenommen, Erstlichen von einem ansehnlichen deß Herrn Graffen von Serin seligen Diener, in Crabatisher Sprach beschriben, vnd von denen so auch mit vnd beygewesen in Lateinisch. Jetzt aber meniglich, vnd sonderlich allen Hohen Potentaten, zu einer Christlichen warnung vnd Nachgedenken, wie die, diser zeit hoch beschwerliche schwebende jinnerliche Krieg, abgeschnitten, zu Frieden vnd ainigkeit gebracht werden, Vund disem erschræklichen mächtigen Wütterich dem Türcken künfftig, desto mehr vorstand vnd abbruch geschehen möge, Ins Teutsch Transfieriert. (ad calc): Augsburg durch Hans Zimmermann (1568). 20 nepaginiranih listov 4°.²*

¹ Po ponatisu, ki ga je priobčil H. C. G. Stier, Ehrengedächtnis des Grafen Niels Zriny von Sigeth. Ein Vortrag über Zriny's Heldentod 7. September 1566 und dessen dichterische Verherrlichung. Boigegeben sind die deutsche Chronik von 1568, das gleichzeitige Volkslied, und Stücke aus Niels Zriny's des jüngeren Zriniade. Collberg 1866, XV, 1—32; drugo popolnoma neizpomenjeno izdajo je objavil Stier pod naslovom: Zrinyi und die Zriniade. Abhandlung, Chronik von 1568 nebst dem gleichzeitigen Volksliede; dazu Sechs Gesänge der Zriniade Niels Zriny's d. J. in deutscher Übersetzung. Budapest 1876. — Kakor zatrjuje Stier, je „Chronik“ „sprachlich durchaus genau wiedergegeben“, lo pravopis originala jo v ponatisu izpomenjen (2). Stierov eksemplar je bil defekten: kot „dopolnilo“ je ponatisnil Stier fol 15 iz Abrahami Hossmani Historie der ganz kleglichen vnd erbermlichen Einnemung der Treflichen Hauptfestung Sigeth, Magdeburg 1617 (32—39). — Ker ne pove niti Stier, kje se nahaja izvod, ki je služil za podlago njegovega ponatisa, kakega primerka prvega natiska nisem mogel iztekniti; Mayer A., Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482—1882 I (Wien 1883), 109 sicer trdi, da se nahaja en eksemplar v dunajski vseučiliški knjižnici, toda to je pomota: nahaja se tam Stierov ponatisk.

² Po edinem ohranjenem eksemplarju, ki se nahaja v peštanski akademiji znanosti pod značnico: M. Tört Qu. 355. Obširen izveček in opis prinaša K. M. Kertlensy, Ungarn betreffende deutsche Erstlings-Drucke 1455—1600 (Bibliographie der ungarischen nationalen und internationalen Literatur I Budapest 1880), 184—7.

Slutnjo, ki se rodi že ob podobnosti nemških naslovov, spremeni primerjava nemških tekstov v gotovost: izdaji ste popolnoma enaki, ena mora biti torej ponatis druge.¹ Ker je natisnil Stainhofer tudi Budinov latinski prevod, je verjetno, da je augsburška izdaja ponatis dunajske.

Še nekaj namigujeta nemška naslova, in tudi ta slutnja se izpremeni v gotovost, čim se začne primerjati nemški tekst z latinskim: podlaga nemškemu prevodu je bil Budinov latinski prevod in ne hrvaški original.² Razen historije same pa je sprejel nemški prevajavec iz Budinove knjige v svojo le še nagrobni napis in seznamek ubitih Turkov.

Nemški prevod si je bil sicer res napravil tudi Budina, toda proti domnevi, da bi se bil ohranil v nemških izdajah Budinov prevod, govori razen suženjske odvisnosti nemškega teksta od latinskega zlasti še okoliščina, da vidi nemški prevajavec v svojem latinskem predhodniku očitveca sigetske oblege, ker sloni očitvidno na njegovi napačni kombinaciji; nemški prevod si je naročil pač Stainhofer sam pri kakem nemškem skribentu.

Kmalu za nemškima izdajama³ se je pojavila tudi italijanska zgodovina Sigeta, ki je izšla leta 1570. že vnovič: *Historia di Zighet ispugnata da Suliman re de' Turchi*,

¹ Stier bi bil torej lahko našel doma na Ogrskem primernejšo dopolnilo za svoj defektni eksemplar nego jo Hossmanova Historia.

² Niti Stier niti Kertbeny si nista ogledala Budinove latinske knjige: Stier piše, da se skladajo z njegovim nemškim primerkom „im ganzen mehr oder weniger“ tudi „die entsprechenden Partien der von Fessler benutzten grösseren Geschichtschreiber Istváni, Budina u. anderer“ (XV), Kertbeny pa celo poprašuje, kje je „latinski original“ (185). Da se moti Kertbeny, ko stavi akademijin primerek v l. 1566. (184) v izdajah iz l. 1568. pa vidi „poznejše“ izdaje one „prve“, namigavajoč celo (200), da jih morda sploh ni, češ, da bi mogla biti letnica 1568 „eine Irrung Hammer's (=Geschichte des romanischen Reiches X [Pest 1835], Verzeichnis der in Europa... erschienen, osmanische Geschichte betreffende Werke N° 794), jo sedaj jasno.

³ Da bi bila izšla l. 1568, kaka izdaja v Nürnbergu, kakor trdi Hlze, Univ. Tübingen 65, jo pač pomota.

Fanno 1566. Nuovamente mandata in luce. Con privilegio. In Venetia, Appreffo Bolognino Zaltieri 1570. Str. 24+2, 4^a. Tudi ta „Historia“ obsega le prevod historije same, nagrobnega napisa in liste ubitih Turkov. Da je prevedena po Budinovi knjigi in ne po hrvaškem originalu, kažejo med drugim zlasti oblike lastnih imen: Carambeio, Moslavia, Batseatitzia, Vuolfgango Praprutouitfehio itd.

Širili so se tudi *novi*, od nemških izdaj neodvisni rokopisni *nemški prevodi iz Budinove latinske knjige*. Odlomek takega nemškega prevoda, pomnoženega z vrinki novih odstavkov, se nahaja v arhivu rodbine grofov Černin v Jindřichovem Hradci² in je pristopen sedaj v izdaji Dvorskega³, ponatisu Fr. Račkega⁴ ter izdaji Barabása, ki je upotrebil novo kopijo, nahajajočo se v rokopisni zbirki ogrskega zgodovinskega društva (Magyar Tört Társulat irattárában) in v rokopisni zbirki zgodovinske komisije ogerske akademije;⁵ obsega: a) Budinov opis zadnjega provala in smrti Zrinskega; b) opis Sigeta po zavzetju, ki ga Budina nima; c) Budinov opis dogodkov 8. septembra, ekskurs o nedostojnosti turškega obnašanja proti mrtvemu Zrinskemu, ki ga Budina nima, Budinov seznamek števila ubitih Turkov, Budinov opis dogodkov 9. septembra in nagrobni napis Zrinskega z novim nemškim prevodom; d) opis smrti hrabre Sigečanke, ki ga Budina nima. Izmed dokazov, da je to res novi prevod iz Budinove latinske knjige, bodi omenjen najznačilnejši: Zrinski nagovarja vojake z „meine lieben Brüder und mannhafte Soldaten,“ kar odgovarja latinski frazi „mei fratres et strenui milites“.⁶

¹ Po primerku dunajske dvorne biblioteke z značnico: 50 J 5(3). Zadnji list tega primerka: A i Lettori ne spada sem. Na „prejšnjo“ „prvo“ izdajo misli pač Elze, Univ. Tübingen 65: „ital.: Venetia s. a. [1569 oder 1570]“; kakega primerka „prejšnje“ ali „prve“ ital. izd. nisem mogel iztakniti.

² Codex de Zrinio II, 501.

³ Politik 1866 štov. 273. in 275.

⁴ Književnik III (Zagreb 1866), 592–96.

⁵ Codex de Zrinio II, 493–501.

⁶ Dvorský in Rački zveze z Budinovo knjigo sploh nista opazila, Barabás pa prepušča podrobnejšemu raziskavanju, ali gre tukaj za novo kroniko

Nemški izdaji sta ostali tudi Sorschevemu sinu Reichardtu neznani: ta je l. 1594. hrvaško knjižico svojega očeta prevedel v nemščino¹ ter poslal to *Belegerung der vhestung Sigeth* kot novoletno darilo Adolfu freierju Schwarzenbergu ali Miklošu freierju Palfyju²; posvetilo „zu auszug anno 1598“ in odlomek historije, obsegajoč dogodke do 17. junija, sta se ohranila v kopiji XVII. stoletja v knezonadškofijski kromeřiški biblioteki ter sta dostopna sedaj v Barabásovem ponatisu.³

Dočim se je z direktnimi in indirektnimi prevodi „Historije Sigeta“ moglo operirati, o hrvaškem izvirniku do najnovjšega časa ni bilo ne sluha ne duha in še leta 1911. je moral Klalč pisati, da je „Ili negdje zametnut Ili je propao“;⁴ slučajna najdba gospoda prof. Antona Kaspreta je ljubitelja južnoslovanske literature in zgodovine tem prijetnejše iznenadila.

V arhivu kneza Karla Auersperga na gornjeavstrijskem gradu Logensteinleithnu je zasledil namreč prof. Kaspret glagoljski rokopis, čigar prva stran nosi nadpis: *Die Geschichte Zw Sigid Im 1566 Jahr Beschehen In Chrabatisch Sprach beschriben.*⁵ Rokopis obsega 5 papirnih kvaternijev, torej 20 listov v velikosti cm 22×16. Kvaternijem se še pozna, da so bili zvezani v en vezek. Lista sta dve različni roki s črnilom paginirali: paginacija v gornjem desnem oglu se začne na naslovni strani, gre torej od 1 do 20, pa-

ali obsežnejšo predelavo nemško History: „Valljon ismeretlen krónikával, vagy a fennebb idézett Histori bövebb átdolgozásával van — o dolgunk? — ezt bövebb kutatás döntleti el?“

¹ Sorscha Reichardt v posvetilu „zu auszug anno 1598“, Codex de Zrinio II, 491: „ich (hab) . . . des . . . Niclasen graven von Serin . . . widerfochten zu Sigeth . . . jezo vor vier jharen aus einem biechlein . . . wölches . . . in erabatischer sprach verfast ist . . .“, zu deutscher sprach herausgezogen und verdolmetscht.“

² Dudík B., Bibliothek u. Archiv im fürstbischöflichen Schlosse zu Kremsier, Wien 1879, 59 je prišel do čudnega zaključka, da jo poslan prevod nadvojvodu Maksimilijanu, kar jo že Barabás, Codex de Zrinio II, 492 popravil.

³ Codex de Zrinio II, 489—93.

⁴ Povjest Hrvata V, 260.

⁵ Fotografija celega rokopisa se nahaja v posesti g. prof. Kaspreta; fotografija prve strani teksta se priloži objavi.

ginacija v dolnjem desnem oglu se začenja s prvo stranjo teksta, gre torej od 1—19. Kvaterniji so poznamenovani s poševnimi križci: +, † itd., a zadnji kvaternij ima v spodnjem desnem oglu še slično znamenje iz šestero črt, dokaz, da je spadal k rokopisu prvotno vsaj še en kvaternij. Ista poznejša roka, ki je z značnico: „Poll: Nr. 115“ rokopis vpisala, je zabeležila na prvi, naslovni strani pod prvim, težko čitljivim nadpisom še enkrat: „Die Geschichte zu Sigget in 1566. Jahr beschehen und in Croatischer Sprach beschriben.“ Druga stran prvega lista je prazna, na sledeči strani se začenja glagoljski tekst, čigar razmerje do Budinovega in Sorschevega prevoda se kaže v opombah prireditelja pod latinsko transkripcijo.

II.

»Die Geschichte Zw Siged Im 1566 Jahr Beschehen In Chrabatlsch Sprach beschriben.«¹

- 2a Na² /15/ dan junia³ doide uhoda ka g(ospo)dinu zrinskemu,⁴ ka poviđa, istino da je vidil carovu voisku na sarajvi i da je po noi hodil i da joje dužina na dvi mile zemle, i da je glas, da ide pod seget ali pod eger i da čini načinati moste pri petar varadinu na dunaju —
opet doide druga uhoda s pečuja, ki donese list od uhode, u kom je pisal, da istino turski car van ide, da ne zna pravo,⁵ pod ki grad —

¹ Ob levi strani je označena prva paginacija rokopisa, |_ poznamenuje hesedo, s katero se začenja v rokopisu nova stran. — *Bud* = Budina, *Historia*, *Sor* = Reichardt Sorscha, Belagerung, vedno stran, kjer se dotični odstavci začenja. — Ločila razen znamenj pri številkah, poševne (/) in vodoravne črte (—), ki zamenjuje včas tudi petljo (∞), je postavil izdatelj; okrajšave so med oklepaji razrešene, zvezo kakor *daje nasarajevi* so razdružene v: *da je, na sarajevi*; glag. znak za *št* je transkibiran po potrebi zdaj s *č*, zdaj *šč*.

² Bud str. B i j a, Sor str. 489.

³ Bud še letnico: 1566.

⁴ Bud še: nobili et illustri loco natus.

⁵ Bud str. B i i j b.

opet¹ doide tretja uhoda od osika,² ka povida, da je³ ure došal ejdan beg⁴ k osiku i da je on poslan elegaro⁵ i da se brodi priko drave, i da je došla vsa bosna i karamanski baša,⁶ i da su pali priko drave na slovinskoi zemli niže moislavine, da ne zna povidati, kamo oće poiti —

2b

opet doide uhoda i povida, da je bil pri osiku, kada su vnoge ladie odvezli [turei po dravi od osika gori na brod, ki se zove utovo⁷ proti šikloušu, i da se oće⁸ ta beg, ki je poslan s earove voiske, ondi⁹ prik brodititi, i da oće pri šikloušu pasti tr da će ondi veće voiske čekati ali da nigdor ne zna, kamo oće odonle poiti —

opet doide uhoda iz tabora turskoga i povida, da se voiska brodi na dravi pri vitovu¹⁰ na ladijah, i ki kodir ju prehajaju turei, da sproti idu na budin i da ondi pri šikloušu prespavaju.

· 17 · dan junija razumivši g(ospo)din¹¹ zrinski, da turei neprastano prehajaju priko drave i¹² da prespavaju izvan iz soklouša po vartih i sinokošah, učini tanač¹³ i posla pod šiklouš na sriću tisuće pišac i pet sto konikov i pred nimi posla kapitane: kneza¹⁴ gašpara

¹ Sor str. 491.

² Bud še: quod est ad Dravum flumen oppidum.

³ „tretja — je“ se v rokop. ponavlja.

⁴ Bud: belli quendam Praefectum, quem Vuegum nominant.

⁵ Bud: veluti Prodromus, Sor: (ain weeg) habe geschückt die edegaro anteguardia, das sy uber die Tra schiffen.

⁶ Bud: totam Bosnam Carambeium, hoc est eius loci praesidem et belli dueem; Sor: ganz Bosna... und der waseha ausz Karmania.

⁷ Bud: Ottonus; Sor: Vttouo = Ujtó.

⁸ Sor str. 492.

⁹ Bud str. B i i j a.

¹⁰ Bud: Apud Otovum; Sor: Vttovo.

¹¹ Bud: strenuus et celebris Comes; Sor: der hoebberuembt graf.

¹² Sor str. 493.

¹³ = posvetovanje. -- Bud: consilium inilit; Sor: hat er berathgeschlagt.

¹⁴ Bud str. B i i j b.

- 3a alapia,¹ miklouša kobaka,² petra patačica³ [vuka papru-
toviča⁴ i voivode pišačke, da idu i da išču tr kušaju sriču,
ako turke naidu, da se š nimi pobiju, ako li Turkov
ne naidu tr ako ih ne obliče,⁵ tako da na šiklouški
varoš jagmu učine i da ga unžgu (sic!)⁶ — i kada su bili
naši došli bli⁷ šiklouša, v noči poslaše dvi sti pišac i
sto konikov pod grad, da idu škomce⁸ i da vide, ako
bi kadi pod gradom u sinokošah turci odseli tr da bi
jim na znanije dali — i kada su bili došli pod šiklouški
grad, tako su pravo došli na turski tabor, kadi je bil
pal mehmetbeg⁹ tarali,¹⁰ sanžak¹¹ od harii¹² — koga je
bil car listor onda uzel iz hazne¹³ svoje i bil mu je dal
sanžak blizu earigrada, čori¹⁴ sanžak, i bil ga je poslal na
prvo, da on bude elegaro pred voisku i da se prebrodi
priko drave i da sede pri pečuju, i da se ondi k nemu
voiska kupi, ka se bude brodila po brodih priko drave,
3b i da se ne gible odonle, dokle ne bude imal zapovidi
od cara, kamo ima poiti / na toga udrise naši i ondi ga
razbiše pravo u zoru, ondi mnoge turke posikoše i mnogi
u niko trstije i blato¹⁵ listo u rubačah uidoše, i beg¹⁶

¹ Bud: Alapian(us); Sor: Allapi.

² Bud: Kobac(us); Sor: Khobakhcy.

³ Bud: Batschatitzia; Sor: Patotschki.

⁴ Bud: Praprutouitschi(us); Sor: Praprotovitsch.

⁵ Budina ni prevel; Sor: wahnemcn.

⁶ Sorscha tukaj preneha.

⁷ = blizu; zu je ostalo v peresu. — * kradomice.

⁸ Bud str. C^a; Bud še: vel Prefectus belli.

¹⁰ Bud: ex Theari. — Ali Dževād, Memalik—i osmânijenin tarih vo
džeografija lügäty. Konstantinopol 1318, p. 249 omenja pod „Tarali“ kraj v
Mali Aziji, ki se zove danes: Sultan hisary. Pač: rodom iz?

¹¹ = sandžak-beg?

¹² = Tirihalum? — Budina „sandžak od barii“ sploh ni prevel.

¹³ Bud: ex aula.

¹⁴ Bud: Theari Sansakh, id est pomum aureum, quod vexillo apponi, et
ab Imperatore Turcico belli ducibus tanquam signum benevolentiae et summae
in milites potestatis dari solet. — Čorly?

¹⁵ Bud: str. C b.

¹⁶ Bud: Praefectus etiam belli, quem Vuegum illi vocant.

kruto ranan osta u nikom trstiju, a sina mu živa uhitise i tri turke / a u hincu¹, u srebru, zlatu² i šatori i koni žakman³ naši učiniše / i zavarnuše se zdravi veseli k segetu gradu s velikim dobitkom dobivši lipe marhe i pinez / kamil osam, koni tr paripov šezdeset, mazgov pedeset i još k tomu napuniše turske marhe šesteri kmetska kola, a gospodičići i vitezi segetski doidoše u hazdijah zlatih i u šubah kunnih u seget veselo —

4a

I⁴ donesoše dvi zastavi turske čarlene kruto velike, a na nih želisca široka kako ejdan dlan od čista srebra pozlaćene, i ejdan konski rep farban na kopju i srebarnu jabuku na nem, što se govori sanžak / to je bil takov dobitak, da se ni odavna takov slišal —

na /2/ dni juleja bosanski baša mustafabeg sokolović sa vsom bosnom i karamanski baša⁵ prebrodiše se priko drave na utovu⁶ i padoše pri šikloušu pod haržam hejem.⁷

/7/ dan juleja doide uhoda s tabora turskoga od belgrada dolnega i povida,⁸ da je car došal u belgrad, i da ladije vuku od zdola gori po dravi, i da most oće načinati na dravi blizu šiklouša i da ide pod seget i da most učini razmetati na dunaju —

Opet doide list iz pečuja⁹ od nasufage,¹⁰ u kom g(ospo)dinu zrinskomu piše, da je došal carov čauš¹¹ i da je donesal od cara zapovid hamzabegu, da naibrže

¹ V rokopisu: auhincu; pomen ni jasen.

² Bud: Auri deinde et argenti copiam. —

³ = plen.

⁴ Bud: str. C i ja.

⁵ Bud: Basse Carambeio.

⁶ Bud: Ottouum versus.

⁷ Bud: infra Hardanaium = harsányi hegy, gora Harsány.

⁸ Bud: str. C i j^b.

⁹ j poznamenjen z č.

¹⁰ Bud še: id est Capitaneo qui paucis quibusdam, militibus praeest.

¹¹ Bud še: belli qu(idam) inspecto(r), seu qui militem cogit, et ducis ipsius copiarum vices aliquando gerit, Tschansch ipsi vocant.

- 4b** ide na dravu most načinati, akoli ne ide, da ga |_ oče pred negovom hižom¹ učiniti na kolac nabiti — i učini po selih karvav ražan nositi i poče onde na utovu² most načinati i bil ga je jur dobro daleko načinil, med tim toga je došla ejdnu noč velika voda tr ga je vsega raznesla, i ni ga mogal onde načiniti i bil je pošal u drugo mesto niže po dravi i ondi ga je bil počel načinati, ēa je u dva dni načinil, to je vse ejdnu noč voda raznesla —

pošal je odonle u tretu mesto doli blizu osiku i ondi je bil počel načinati opet most, ni ondi ga pred vodom ni mogal načiniti — toliko da je bil k caru poslat čauša tužeći se, da pred velikimi vodami ne³ more mosta na dravi načiniti — a car to razumivši on čas posla hamzabegu čauša u pečui i posla mu ejdan rubac turski dug i na kraih zlatom napisano:

- 5a** soltan suliman⁴ / i poričil mu je po čaušu, da naibrže most načini na dravi, kako kodir more, zač ako do negova prišastia gotov ne bude, da oče onakovim rubeem na krai mosta obišen biti —

to razumivši hamzabeg onu uru poide opet na dravu niže osika i onamo učini vse ladije i mostne daske dovesti i poče načinati most niže osika i⁵ na nega učini doiti vse⁶ kmete predavce⁷, i ne bi nigdore slobodan: ni spahija ni služeći turci,⁸ nego su vsi nad nim bili, da ni sam hamzabeg ni prestal noč i dan, dokler kodir ni bil načinen — a ejst načinan na ejdnu milju

¹ Bud: str. C i i ja.

² Bud: ab Ottouo.

³ Bud: str. C i i jb.

⁴ Bud še: remittit.

⁵ Bud še: quod ut eò commodius absolveret.

⁶ Bud: str. C₄a.

⁷ Bud: vectigales rusticos, qui Turcae tributum pendunt, seu qui se ipsi sua sponte subdiderunt.

⁸ Bud: ips(i) nobiles, et qui munus et officium aliquod sustinent [Spachias vocant].

zemle a dužinu po sinokošah i blatih i potocih, i vas je bil gotov za deset dan . i ta rubac, koga je bil poslal hamzabegu turski car, toga je bil otaino poslal nasufaga¹ g(ospo)dinu zrinskomu u seget, za čto e on bil ostal u kipu hamzabegovu u pečuju, dokle je on most načinal.

5b

20² dan juleja podvignu se bosanski baša i kar-manski baša³ od šiklouša i padoše⁴ pri pečuju, i odonle poidoše k budimskomu baši na pomoć g belgradu stol-nomu⁵, i š nim poide hamzabeg sa vsimi spahijami⁶ i osta pečui kruto žalostan s velikim plačem —

ta isti dan najprvo se prebrodi priko mosta na dravi natulaj⁷ beglerbeg⁸ / a za nim akanži⁹ baša,¹⁰ za nim se prebrodi drumeli¹¹ beglerbeg¹² i padoše na mohač-kom polu i ondi raspeše turskomu caru šatore —

A za nimi se prebrodi sam car sułiman i ondi pade i učini almuštvo¹³ mnogo i¹⁴ s velikim veseljem ondi prebiva nikoliko dan, dokle se voiska priko prebrodi.

Na prvi dan agusta ganu se turski car s pola mohač-koga pod seget i tretí dan pade pri šikloušu pod hržan hejem¹⁵ i ondi učini araslan¹⁶ baši budinskomu glavu

¹ Bud še: seu Capitanus.

² Tudi v rokop. z arab. številkami.

³ Bud: carambeius Bassa.

⁴ Bud: str. C₄^b.

⁵ Bud: Alb(a) regalis.

⁶ Bud še: seu nobilibus.

⁷ Natolija = Anatolija, torej: anatolijski; Bud: Anatoliae.

⁸ = Bud še: id est, supremus in oriente belli dux.

⁹ akyndžij = lakka konjenica; Bud: Akai.

¹⁰ Bud še: hoc est alius quidam militiae praefectus.

¹¹ = Rumili = Rumelija, tukaj: rumelijski; Bud: Vrumeli.

¹² Bud še: id est, summus belli Imperator, earumque regionum praeses, quae ultra mare Aegeum ad nos spectant.

¹³ Bud napačno: consilium de re aggredunda capit.

¹⁴ Bud: str. Da.

¹⁵ Budina je izpustil.

¹⁶ Bud: Orosian(us).

- 6a odsiči, a četrti dan pade car pri pečuju a peti dan pade pri svetom [__]lovrincu blizu segeta —

Va to isto vrime slavni g(ospo)din miklouš zrinski učini red u gradu meju gospodičiči,¹ konnici i pišci i meju ostalimi vitezi.² kada jur razumil biše, istinno da ide turski car pod seget, i kada vidi voisku dobajajući —

tako³ učini dozvati u grad nutri vse kapitane, voivode⁴, gospodičiče konnike i pišce i purgare varoške i vsake varste ljudi, ki su onda bili u segetu koliko u varoših toliko u gradu, i učini varoška vrata zatvoriti / i kada su se bili vsi skupili u grad nutrni,⁵ doide meju nih sam g(ospo)din miklouš zrinski i poče stavši meju nimi ove riči govoriti —

- 6b Moja bratjo i cesarove svit(losti) verne sluge i vitezi⁶, ovo jur istinno vidimo, da turska vojska dohaja pod nas, zato je potribno, da se pripravimo i da gotovo čekamo našega i vašega kršćanstva neprijatela⁷, ki na nas ide kruto oholo ufajući se u svoju moć⁸ i vnožinu poganstva / a mi ufanje imamo u g(ospo)dinu bogu, ki je vekši od nega i od nega sile, i ki more nas malim obraniti a nega i negovu moć za ništar učiniti / zato potribno je, da ga veselo čekamo i da se negove vnožije ne strašimo nego listo od boga našu pomoć i obrambu prosimo i potribno je, da verni i jedinni budemo / i da meju nami lubezan i poštenje bude i da vsaki bude pokoran svomu g(ospo)dinu i kapi-tanu i voivodam i da ejdan suprot drugomu ne stane nego da vsi s velikim mirom i pokornostju i lubeznostju skupa budemo, dokle kodir bude vola božja.

¹ Bud: nobiles.

² Bud: reliquosque milites et strenuos viros.

³ Bud: str. Db.

⁴ Bud: copiarum pedestrium ductores seu Vaiuodas.

⁵ Bud: minor.

⁶ Bud: viri strenui militesque fortissimi.

⁷ Bud: totiusque Christiani orbis nominisque hostem.

⁸ Bud: str. Di ja.

7a

Zato, moja bratjo¹, potribno je najprvo, da ovdi vsi sada prisežemo navernost najprvo g(ospo)dinu bogu, potom našemu [poglavniku² karščanskemu / ces(aru) / svit(lomu)³ i tomu nevoľnomu našemu orsagu / a ja oču vsim vam najprvo, potom vsi vi očete priseći, da vi nimate u meni dvoine ni ja⁴ u vas. zato poslušajte moju prisegu —

Ja miklouž zrinski prisežem najprvo g(ospo)dinu bogu, potom cesa(rski) svit(losti) vsih nas g(ospo)dinu premilostivomu⁴, i vam vitezom⁵, ki ste sada ovdi —

tako meni pomozí otac, sin i duh sveti, sveto troistvo ejdinni bog, da vas ja neću ostaviti nego da oču trpiti s vami zlo⁶ i dobro i da oču ovdi s vami živiti in umriti —

7b

zato potribno je, da i vi vsi sada prisežete ovdi pred manom vsaki dva parsta gori podvign(u)vši / opet oće vsaki svomu vojvodi⁷ i handaju priseći [na vratih / zato vsaki ove riči govori za dijakom velikim glasom prsta dva gori podvignuvši / a očemo učiniti gledati, ako bi ki ne prisegal i ovih riči ne govoril za dijakom ali parstom ne podvigal, da ono ni pravi / č(lov)ik / nego nevernik, i da on ne misli s nami do konca biti, i potribno je, da se kmestu uhití. a to je vaša vsih prisega: --

Mi vsi: konnici i pišci i purgari i vsakojake vrste vitezi i sluge ces(arske) / svit(losti) / prisežemo najprvo g(ospo)dinu bogu, potom našemu g(ospo)dinu ces(aru) / svit(lomu) i ovomu orsagu i našem⁸ g(ospo)-

¹ Bud: str. D i j b.

² Bud samo: supremo etiam Magistratui nostro.

³ / je poznamenjen z ě.

⁴ Bud še: et huic miserae provinciae.

⁵ Bud: militibus et strenuis viris.

⁶ Bud: str. D i i j a.

⁷ Bud samo: Capitaneo.

⁸ Bud: str. D i i j b.

dinu knezu mikloušu zrins[ko]mu, da mi očemo biti verni pravi i pokorni nih M(ilstu) i da smo polag nih M(ilstu) gotovi živiti i umriti, tako nam pomози g(o-spo)din bog —

8a Opet poslušajte, to vam dajem vsim na znanije: ako bi se meni smart primirila, tako da ja ostavljam u momu kipu¹ i na mojem [] mestu ovoga moga bratea² kneza gašpara alapia i zapovidam vam, da ga tako imate poslušati i počtovati kako mene i što komu reče i zapovi, onako da ima učiniti — Opet i ove artikule poslušajte: ako bi ki gospodičić³ ili katana⁴ ili pišae⁵ ne bil pokoran svomu kapitanu ili voivodi ili svomu desetinaku,⁶ da se kmestu posiče, ali ako bi na koga oružije potrgal —

8b i ako bi ki list turski⁷ uzal i proštal, da se k mestu posiče. i⁸ ako ki ejdnu rič proti turčinu progovori, da se kmestu posiče⁹: nego ako ki kada ili kadi list turski naide na streli postavljen, da ga donese handaju⁷ a pišae voivodi, i da ga on prnese pred g(ospo)dina, tako da se on čas u ogan varže — potom kada se mesta razdile, kadi ima ki stati i mesto držati, kapitani, voivode i gospodičići pišci i vsake varste ljudi, ako bi ki s onoga svoga mesta pošal prez dopušćenja svoga kapitana ili voivode ili desetina, da se kmestu posiče brez vsake pravde. nego ki ima ženu ili mater, da mu donese onamo na mesto, kadi mu je mesto danno, jisti i piti i drugo, što mu je potrebno, a sam da ondi mirom bude i misto drži. a oni, ki nimaju žene ali matere, ki bi jim ča donesal, onim mi oče-

¹ = oseba.

² Bud: familiarem.

³ Bud: quis equitum aut peditum

⁴ Bud: tribunus.

⁵ Bud: str. D.²

⁶ Bud: manjka.

⁷ Ob strani: kapitanu.

9a

mo činiti kuhati našimi sokači na našoi kuhini¹, i da nih desetinci doidu i da jim odnesu piti i jisti. a vina se oće davati svakomu, ki ga nima, ejdan mecal na dan, i octa soli, kruha. ²oće se davati mele, i ki nima žene, i takai še kruha, oće se dati [] mele i slanin, i da sami učine kruh peći —

opet, ako bi ki otaino kadi skupa dva govorila ili šaptala, da se kmistu povidu kapitanu i da se oba dva obisita / i ako bi ki našal³ tr bi je našal³ našadši³ zatajal za prijateljstvo⁴ ali za mito⁴ i⁵ potle bi se izvidil,⁵ da se on i š nimi kupno obisi —

akoli bi ki ejdan drugomu za⁶ ejdan novac vridnosti⁶ ča ukral tr ako se naide, da se kmestu prez⁷ vsake pravde⁷ obisi —

I biše učinil g(ospo)din zrinski zboga vekšega straha načiniti galge u velikom gradu segetu blizu gradskih vrat na gnojju —

9b

I opet učini g(ospo)din mikluš zrinski ejdnoga pišca posiči u⁸ velikom varošu na placu zboga vekšega straha, [] ki je pišac bil na svoga vojvodu sablu potrgnul —

I onda isto g(ospo)din zrinski mahmutaga viliću⁹ učini glavu odsiči za niku neveru,¹⁰ ku je bil na puti idući u seget učinil. a to je učinil naiveće, da strah bude u gradu —

¹ Bud: str. D.^b.

² Dopolni: oženjenim, ki nimajo moke; tako je razumil to mesto tudi Budina: Istis vero, qui uxorati sunt et tamen panibus carent.

³ Bud: vel audiverit vel viderit.

⁴ Bud: familiaritatis causa.

⁵ Bud: manjka.

⁶ Bud: teruncius.

⁷ Bud: manjka.

⁸ Bud: str. Fa.

⁹ Bud samo: Mahmut aga.

¹⁰ Bud: propter insignem eius perfidiam et enormia flagitia.

I učini g(ospo)din miklouš zrinski, da vsaki gospodičič u velikom varošu svoju hižu raskrije, i da se slama van varoša vozi i važge, a u novom varošu da se slama s krovov uzme i u hiže nosi, da more bole pogoriti varoš, ki je listor ejdnim plotom bil ograjen —

onda, kada¹ priseže g(ospo)din zrinski² i vsi segetski vitezi,³ bilo jih je za oružje vsih raz žen i dice dvi tisući i tri sto i nekoliko više —

- 10a na /31/ dan juleja doide rumeli beglerbeg i akanži⁴ baša z devedeset tisuć i odsedoše pri svetom lovrencu, ejdnu milu od segeta. i ta dan doide deset tisuć turak iz tabora i harcovaše se z našimi na šarampovih od jutra do podne i pridoše u tabor spati.

prvi dan agusta doidošeta⁵ beglerbeg i akanži⁶ baša z devetdeset tisuć turak sa vsom vojskom i⁷ padoše na šimlehevu⁸, a to je ejdan firtal mile daleko od grada, i doidoše na harac rano na šarampove opoldne i k večeru —

I dosta jih je poginulo na harcu turkov, i tako od pukšic vsaki dan ejsu kruto strilani turci, i trikrat na dan do te dobe, dokle je sam car prišal, ejsu na harac dohajali.

- 10b na /5/⁹ dan agusta beglerbeg i akanži¹⁰ baša pri-doše s te gorice i sedoše okolo grada segeta / a onu goricu praznu ostaviše / a to, da je onde mesto obrano za cara —

¹ Bud še: hac ratione omnes anthorasset.

² Bud: str. Eb

³ Bud še: illic toto cum exercitu et militibus mansit.

⁴ V rkp.: doidoše ta.

⁵ Bud: Akanski.

⁶ Bud: str. E i ja.

⁷ Bud: apud Šimlehouum.

⁸ Tudi v rokopisu arabska številka.

⁹ Bud: Akanski.

ta isti dan u pondilak razpeše carove šatore gori na gorici¹ —

11a na /6/² dan agusta, to je jutro v utorak, doide car sa vsom moćjom,³ sede gori na gorici⁴ / a vojska vsa sede okolu grada tako gusto, da je šator šatora tiščal, da nikdor⁵ ne može viditi unutar u grad. i ta dan⁶ velik harae bi do samoga večera / i kada sunee zaide, učini turski car vse patantije i pukše, ki je bil sobom,⁷ izhititi / a janičari⁸ vsi pukšiee⁹ opružiše, da je [takova¹⁰ grmlavina¹¹ bila od strilanja, kako da bi u nebu grmilo, i po svem turskom taboru učiniše trikrat z velikim glasom kričati; hala, hala, hala¹², a mi¹³ u gradu ejzusa zakričasmo —

na /7/¹⁴ dan agusta počeše turei iz luga¹⁵ koše¹⁶ točiti k varošu novomu¹⁷ i on čas dopelaše taraske mej koše i počeše hitati iz tarasak mej naše na¹⁸ šarampove.

¹ Bud še: in colle, ex quo so Vneglerbegus et Akanski Baffa Simlohoum verfus receperant.

² Tudi v rokopisu arabska številka.

³ Bud: str. E i j^b.

⁴ Bud še: qui Sigethanis vincis adiacet.

⁵ Bud še: arcem ingrediens.

⁶ Bud šo: in omnibus feptis et moenibus.

⁷ Tu manjka očividno deležnik kakega glagola s pomenom: pripeljati; Bud: aduexerat.

⁸ Bud šo: id est *σωματοφύλακες* Turcici Caesaris, quorum ipse ut sibi praeesto semper sint, aliquot millia in aula sua alit, genus hominum bellicosum atquo sagittandi peritissimum.

⁹ Bud: tormenta manualia.

¹⁰ Bud: str. E i i ja.

¹¹ Bud: strepitus et fragor.

¹² Bud šo: id est Deus.

¹³ Bud: Christiani . . . exclamabant.

¹⁴ Tudi v rokopisu arabska številka.

¹⁵ Bud: ex planitie et agris.

¹⁶ Bud: Gerras, seu cophinos virgularis contextos terraue impletos.

¹⁷ Bud še: aggerem deinde iaciunt, et vallo fossisque remuniunt.

¹⁸ Rokopis ponavlja: na.

i ta dan ne daše im postavite (sic!) šance / nego se naši vas dan prestrilaše s turci.¹

11b ta² isti dan k večeru (gospo)din zrinski učini požgati šarampove i svoi³ vart i drivlje u nem³ posići / i učini obiju varošu vrata zatvoriti i zasipati zemlom / i tu noč turei k četrtku jutro šance v noči postaviše i ⁴ pukše u šance uvukoše / pod novi [] varoš s trih stran,⁴ i janičari se vse okolo varošev pred pukšami turskimi u zemlu zakopaše /

na / 8 /⁵ dan agusta, ča je u četrtak rano u zoru počese novi varoš turei s trih stran stano trti, i janičari hitati u varoša oba dva / tu noč petku jutro aliportuk načini šanac na garašu za nutrnim gradom za⁶ kralevim vrtom pravo na brigu blata ali jarka gradckoga i patantije unutar u šanac v noči postaviše —

12a na .9. ⁷ dan agusta u petak rano aliportuk, ki je bil naivekši kapitan⁸ mej vsu armadu carovu na moru i na suhu, poče trti nutrni grad segetske s petimi velikimi patantiami i s nekoliko taraskami [] i ta dan mnogi hitac učini u nutrni grad, da turan jure i zvoni vse potr i pobi na turnu / i hitati je počel rano i ni stal do noči, a malo prestavši u večer opet je počel hitati vsu noč, da ni prestal /

ta isti dan g(ospo)din zrinski vidivši u petak večer, da ljudi pogibaju od pukaš, učini užgati novi varoš, kada se biše smarklo, i požga ta novi varoš,

¹ Bud še: Ibi etiam Ianitschari cum prius ad septa seu terminos accesserant, acriter cum nostris dimicant. Atque ex nostris vnus saltem, illorum autem multi in eo conflictu perierunt.

² Bud: str. Eii j b.

³ Bud splošno: hortos et arbores.

⁴ Bud: manjka.

⁵ Tudi v rokop. arabska številka.

⁶ Bud: str. Eiii ja.

⁷ Tudi v rokop. arabska številka.

⁸ Bud: machinarum et munitionum Praefectus.

da je bil vas pogoril¹, i tako se zatvoriše u veliki stari varoš —

na /10/² dan agusta, ča je u sobotu počeše turci veliki varoš stari s trih krajev trti patantijami i janičari se bliže zakopaše k varošu i u novi varoš, ki je bil pogoril, patantije dopelaše, i odonle počeše trti stari varoš.

12b

ta isti dan rano počeše od šanea aliportuka turci k nutrnemu gradu načinati gate ali nasap, po kom nasapu priko vode ili blata počeše pred sobom velik kup drivja metati, za kim su turci šli vsaki dan bliže gradu³ a⁴ od toga načinenja gate ni bil nigdor od turak slobodan, nego je moral vsaki nositi drivje i kitje, da nisu vas dan stali kamilе, tovorni koni i mazgi, da je pole i lug vse puno bilo od vnožine turak, kamil, koni i živine —

a od varoša sta bile dvi gate načinene k gradu, i na svakoi ovoi gati bil je nametan velik kup drivja / a kada su bile gate načinene blizu palanku, tako su na vsaki gati učiniti (sie!) načiniti ejdan kaštel od vrić,ke vriće su vse pune vune bi[le], i va tih kaštelih stali su janičari i hitali su [] na gradeki palanak, da ni⁵ mogal ě(lov)k ostati pred nimi, toliko su gusto pukšicami hitali.

13a

na . 19. ⁶ dan agusta, ča je u pondilak pred bartolomijnu, uzeše turei veliki varoš i vani ostaše mnogi junaci u varošu, ki nisu mogli doiti u grad, za što im turci pretekoše na gradskom mostu, i ki nisu do one dobe mogli u grad doiti, ti su vsi poginuli: kako nai-prvo martin bošnjak, petar botoš vojvoda, i junakov

¹ Bud: str. E⁴b.

² Tudi v rokop. arabska številka.

³ Bud še: Omnes autem Turcae in hoc, ut quam citissime Cratem illam seu pontem per loca paludibus referta construerent, incumbabant.

⁴ Bud: str. Fa.

⁵ Bud: str. Fb.

⁶ Tudi v rokop. arabska številka.

veče¹; na mostu onda poginu stari² lovrenac voivoda, petar bata voivoda³, juri matijaša voivodi⁴, ondi⁵ ustri-liše / sekčidi⁶ matijaša voivodu ustri-liše, da potle ni mogal za hasan biti. u tom istom varošu poginu e još prvo radovan⁷ voivoda in dando ferenac voivoda i dosta drugih poglavitih junakov, ki se vsi pisati ne mogu.

- 13b tako da ta varoš s veliku pogibelju ostaviše, ejr stare voivode i junaci naiveče u varošu poginuše, i tako se kruto žalostni zatvorismo⁸ u grad, a turei ostaše u varošu i nega zaujejše —

na /20/⁹ dan agusta počeše grad s četirih stran patantiami trti i¹⁰ počeše gate dvi od varoša načinati proti gradu / a jur je bila vsa voda opuščena od jarkov, da vsa voda je bila otekla nego ča je blato ostalo.

- na /26/¹¹ dan agusta u pondilak po bartolomijnoi učiniše turci prvu jagmu po gati od šanca aliportukova na nutrni grad, i ta prvi put vnogo turak poginu na toi jagmi i dvi zastave od turak uzeše naši u grad, ondi naši ubiše iz pukšice miserskoga¹² bašu, i ondi
14a malo pošteno otidoše i ostaviše pod palankom [__mnoge turke martve i mnoge lopate, s čim su bili došli na jagmu. i tako su jagmili¹³ vsaki dan¹⁴ s trih stran nutrni

¹ Bud: alique complures strenui et longo rerum usu industri milites.

² Bud: ille.

³ Bud še: Blasius Diak.

⁴ Bud: omnes Vaiuodae, vel copiarum pedestrium ductores.

⁵ Bud: str. F i ja.

⁶ Bud: Sektschudi.

⁷ Bud: Rodovan.

⁸ Bud: ceteri omnes in arcem sese contulerunt in eamque cum comite Serino se ipsos incluserunt.

⁹ Tudi v rokopisu arabska številka.

¹⁰ Bud: str. F i j^b.

¹¹ Tudi v rokop. arabska številka.

¹² = Kairski, — prim. Hammer o. c. III, 449.

¹³ Bud še: post diem Lunae.

¹⁴ Bud: str. F i i ja.

grad od hažardija ejdnu¹ baštiju, ka je bila polag vrat. a drugu, ka je bila polag brda¹ ...

na /2/² dni sektembra bi janičarska jagma, i ta dan ostaviše³ jagmu,³ tako počeše tu noć kopati baštiju velikū, ka je bila polag brda u velikom gradu. i do treti dan toliko van skopaše i izvukoše zemlju iz baštije, da je mogal janičar poiti unutar k nutarnemu plotu i da je ustrilil našega junaka u baštiji / i nanosiše poda tu baštiju čuda suhoga plota, drvija, dasak. slame i praha —

na /5/⁴ dan sektembra u četrtak pred⁵ malu mašu u jutro rano užgaše turci veliku baštiju u velikom gradu, tako da poče baštija kruto goriti. a k tomu sta velik vetar od juga

14b

i poče nutar u grad ogan nositi, da se od te baštije užga drivje, ko je bilo navoženo za načinanje palanak. ud toga se užgaše štale gospodinove. i vse hiže u velikom gradu, tako da poče vas grad goriti / a na tu baštiju na ogan bile su upravlene vse careve patentije, da su na nu prez postanja⁶ hitale s četirih stran / opet su janičari hitali vnutar u grad iz pukšie, kako da bi dažd išal, tako su gusto gloguši od pukšie u grad dohajale / u polag vrat baštiju tu⁷ su onda kruto jagmili. a na baštiju, ka se je zvala nadažgova baštija. na nu su nutar išli turci / i pri toji baštiji ejst bil g(ospo)din zrinski tr je s turci velike harce činil / dva krat je turke van iz grada iztiral. ondi je ivan novaković na

¹ Bud: ex Hasordia et duobus propugnaculis seu monimentis, uno prope portas existente, alteri monti contigua, interiorem arcem oppugnant; provajavee torej mesta ni razumel in jo napravil iz trdnjav, katerim jo turski napad veljal, izbodišče.

² Tudi v rokop. arabska številka.

³ Bud: mutarunt consilium.

⁴ Tudi v rokop. arabska številka.

⁵ Bud: str. F i i j^b.

⁶ ja za glag. ž.

⁷ Bud: str. F⁴a.

- 15a tom harcu izgibal. i jur vidivši g(ospo)din zrinski, da ogan dohaja blizu praha, ki je prah bil u vannem gradu velikom, pravo pred vrati maloga grada, koga nesmerno velika šuma bila, i da pred ognem jure ostati ne može dale u velikom gradu, i da turske sile sa vsih stran idu u grad veliki. z baštije. kadi su bili najagši. s ostalimi vitezovi, i ki može uteći u¹ nutrni grad, a vani ostaše vnogi vitezi i mnogo žen tr dice, u kih turci jagmu ili žakman učiniše / viteški ljudi, ki su vani ostali bili. posikoše. a žene i dicu u turski tabor odpelaše. i ta slavni g(ospo)din miklouš zrinski učini zatvoriti nutrnega grada vrata s ostalimi vitez, ki su još onda u životu bili / i tako zapovida vojvodom i kapitanom, da razdile mesta i straže. kadi ki ima stati i odkuda ki ima čuvati / zač palanak velikoga grada bil je vse ejdno snutrnega grada palankom, tako da je po nasapu z velikoga grada u nutrni grad mogal doiti / zač nutrni grad ta je listor bil u kutu velikoga grada, i ni bilo ine twardine od grada velikoga² u nem nego što su bile hiže. kadi je g(ospo)din zrinski stal / opet stare hiže zidane, u kih je prah stal s ostalom spravijom sva-kojakih pukaš —
- 15b

a jiliš mnogi. ki je bil mela pšenična, ki se ni znal račun, pšenice vnožija, ki se takaiše ni znal račun, zobi, jačmena, slanin množina nesmerna i suha mesa, hordovov pedeset vina, hordovov tri sto otca, hordovov četrdeset kaše svakojake, čuda suhih rib, boba, graha i leće, toga je čuda bilo, ostaloga žitka vsakojakoga, da mu se račun ni mogal znati, to je vse u tom velikom gradu ta dan ostalo, i to je vse od ognja poginulo a ni ni turkom ni nam za hasan bilo. i sve³ velike pukše vani ostaše. u nutrnem gradu velikom, ke turci vani

¹ Bud: str. F⁴,^b

² Bud: str. 6a

³ Bud: str. 6^b.

- 16a naidoše i dobiše, [] i s onimi i s timi našimi puškami počeše nas u nutrni grad hitati i hitale su nas u grad dokle su nam nutrni grad uzeli, kako ćete doli niže razumiti / a u nutrnem gradu ni bilo veće pukaš nego samo dvi patantiji i tri¹ možari¹ i četire² taraske,² a ostale su vse vani u vanem gradu turkom ostale i poginule / a jiliša ni bilo u nutrnem gradu veće nego tisuća kabal čargovskih pšenične mele, ku je bil učinil g(ospo)din zrinski ž negova majrstva iz čargova dopelati, tr biše kruto skupo za kruh u nutrnem gradu i za vodu, da³ su od žeje žene i dičiea pogibale, jer vsaki junak pišae i konik imal je ejiliša dosta a u vannem gradu, da nigdor ga⁴ ni mogal sobom donesti u nutarni grad, nego je vas vani pogoril i poginul, zač ki je listo mogal sam uteći u grad, ni maril ni za srebru ni za zlato tako naglo bi pogibel toga grada. tako ta vanni grad pogibe,
- 16b i turei ulizoše van, i mnoge zastave turei vnutri ugrabu, na nasap, što se je zvala gora, postaviše i tako su u četrtak i u petak turei u gradu s mirom spali, a mi⁵ u malom gradu zatvoreni i obsedeni okolo sa svih stran, da nigdor ni mogal k nam⁶ doiti u grad ni van izaiti z grada —

Na /7/7 dan sektembra to je navečerje male maše to je u jutro rano kako ob šestoi uri užgaše turei hiže gospodinove,⁶ ke su bile u nutrnem gradu / u ta čas doide vsa si(l)na voiska earova pišice na jagmu na nutrni grad, i počeše mnogi bubni turski biti i mnoge trumbite trumbitaše. i donesoše tolike zastave u grad

¹ Bud: duo Mortaria que oī χαλασπινόςολο: dicuntur.

² Bud: 14 lombardas.

³ Bud še: per hoc triduum.

⁴ Bud: str. G i ja.

⁵ Bud: nostri.

⁶ Bud: ad nostros.

⁷ Tudi v rokop. arabska številka.

⁸ Bud: str. G i jb.

veliki turei, da jim bog račun znai, da ne biše viditi pola ni vode ni tarstija¹, to biše vse puno turak, i polag palanke vse jih je puno bilo / i pravo va to doba poče nesmerno kruto grad goriti.

- 17a Kada jur vidi g(ospo)din zrinski, da grad kruto gori i da u nem dale stati ne može, tako zapovida fereneu čarnku,² svoiemu komorniku, da da vse čisto na nega rubašu i drugo / i učini donesti od atlasa siderijasnoga župieu i menten³ i reče vsim vitezom, ki bihu š nim:⁴ meni ni potribna sada teška hla nego lahka, u ki se budem mogal bole vartiti.⁵ i zapovida mu, da mu da klobuk od čarna baršana, zlatom preman, na kom je našva od ejmenta dragoga kaminja a za švom drago perje čarno čaplno, ča⁶ sam ja na mojoj svadbi nosil⁶ / i zapovida mu, da mu donese sto zlatih dukat vse ugarskih, i da ne bude mej nimi nijdan turski, i kada mu je donesal negov komornik tih sto zlatih dukat,
- 17b učini na župiei atlas prorizati [] i med atlas i mej bogaziju učini tih sto zlatih dukat postaviti i ove riči vsoi družini reče —

da znate, da to zato postavih, ki⁷ nevernik s mene halinu stuče, da potle ne reče, da ni ništar pri meni našal, i opet mu zapovida, da mu da kluče gradeke, ke su vse u nega stale, pokle je kodir bil grad pod-seden, i kada mu je je donesal bil, učinil je je postaviti u župieu k onim sto zlatim dukatom, i to je onda rekal: verujte mi dobro, da dokle ja budem mogal mojom rukom i sablom gibati i vladati, da ovih sto dukat i ovih ključev gradekih nikdor neće vzeti od

¹ ja za glag. ž.

² Bud: Scherenkum.

³ Bud: tunicam ex serice non latam [Mentem ipsi vocant] interulam.

⁴ Bud: str. G i i ja.

⁵ Bud: defendere.

⁶ Bud: quem in nuptiis gestare solitus erat.

⁷ Bud: str. G i i j b.

mene, a po mojej smarti komu dopadu, neka mu budu, ejr sam ja to prijl g(ospo)dinu bogu, da me nete turei od šatora do šatora po turskom taboru voditi ni neće¹ nitkor na moju dieu parstom kazati.²

- 18a I zapovida rečenomu komorniku, da mu sopet donese negove sable,³ ke su⁴ š nim bile, i donesal mu je četire sable okovane srebrom i pozlaćene / i poče kušati sable i is tih četirih sabal obra ejdmu, ka je još negova otea bila.

I to reče: ovo je moja stara sabla i još je mojih starjih bila, i s ovom sam sablom ja naiprvo poštenja zadobil, i s ovom sam sablom dobil vse, ča imam i s ovom oču vse sada trpiti, ča mi g(ospo)din bog sudi / i tako tu sablu vazamši u desnu ruku i zaide van iz svoje hiže / i zapovida, da se za nim iznese ščit mali železni okrugli a nijdnoga oružja ni paneira ni šišaka ne hti uzeti na se. govoreći tako, da ne ide on van, da⁵ bi otil⁶ van izaiti iz segeta, nego da oče u nem trpiti ča mu (gospo)din bog da, a nega oružje da bude g(ospo)-din bog.

- 18b I kada izaide van iz hiže svoje na pijac⁷ nutrnega grada, i⁸ tomu su se jur vsi junaci pišei i konnici gotovi čekali vsaki listo z golom sablom u pancirih i šišacih i ščiti / i vidivši, da grad kruto gori i da se ugasiti ne more / i da pred ognem i prahom dale u gradu ostati ne more, tako poče govoriti onde na piaci grada vsim, da je vsaki mogal razumiti i slišati. tim putem i tako govoraše slavni g(ospo)din zrinski /:

¹ Bud: nec (me) liberis digito demonstratum iri; prevajavec mesta ni razumel.

² Bud: curnos et instar falcis enses {quos Suhil vocant}.

³ Bud: str. G₄^a.

⁴ V rokopisu dvakrat.

⁵ ja za š.

⁶ Bud: str. G₄^b.

Moja bratjo i vitezi¹, ovo vidimo vsi, kako nas g(ospod)i n bog kaštiga ognem, da nas ognem naši neprijatelji zmogoše i ne toliko oni svojom moćjom koliko nas ogan pogubi i zmože. na vsem budi g(ospo)dinu bogu hvala! Mi moramo tu kaštigu prijeti za dobro od boga / zač² ni listo to za naše grihe / nego za innih orsagov gribov nas je otil kaštigati.

- 19a Zato vi dobro znate, kako sam ja prisegal naiprvo, a vi potom po meni vsi ste prisegli navernost, tako da mi očemo ovdi skupa živiti i umriti / I hvala budi g(ospo)dinu bogu, da se jošće ni nijdna nevera mej nami našla dosada i da i sada ne bude.

I ovo jur vidimo vsi, da ovdi našega ostanka dale ne more biti / zač ako bismo vse otili, tako ne moremo pred silom i ognem ostati —

ejdan je uzrok, da gorimo, a druga, da smo s malim, a tretji, da ejliša nimamo, i da vam ditea i žene od glada i od žeje pomiraju / za to ča očemo totu goriti? hodimo vitezi van iz toga grada u veliki grad i ondi se pobimo na lice s našimi neprijatelji i ondi pomrimo, da nam bude po našoi smarti dobar i pošten glas.

- 19b Ki umre, oče z bogom biti, a ki ostane, oče vazda dobar glas imiti / zato ja oču biti prvi i ja oču naiprvo pred vami poiti / ča ja budem činil, to i vi činite / verujte mi, moja bratjo i vitezi, da vas do smarti nigdar neću ostaviti —

I tako zakričaše trikrat: ejzus, ejzus, ejzus, i tako da zastavu cesarovu lovrincu juraniću, da ju pred nim ponese, i učini otvoriti vrata gradu nutrnemu.⁴ i biše na vratih ejdan velik železan možar nabijen sičenim

¹ Bud: strenui milites.

² Bud: str. Ha.

³ Bud: str. Hb.

⁴ Bud: str. II i ja.

železom, i ta možar učini na turke opružiti, i tako pod onini dimom slavni g(ospo)din zrinski poide van z голу sablu i s malim ščitom železnim okruglim, i pred nim odnese zastavu juranič i za nim izaiđoše van vsi, ki su još bili ostali: vitezi, konnici i pišci.

- 20a** I ondi se pobiše s turci na lice na nutrnega grada mostu / ondi g(ospo)dina miklouša zrinskoga ejaničari u trih mistih pukšicami ustriliše i od rane, ka mu glavu dopade / tako ondi slavni g(ospo)din zrinski na misto upade, a turci s velikim glasom trikrat: hala, hala, hala zakričaše, i kako g(ospo)din zrinski upade, tako naši vsi u nutrni grad pobigoše / a turci janičari na naše kruto navališe i tako za našimi u grad ulizoše¹ / a jur je na palanku nutrnega grada po hižah vse puno turak bilo, da su meju naše kamenjem, drivjem, sikiricami hitali s palanka i tako žakman učiniše u naše viteške ljudi, tako vse posikoše, nego ki je u kapi ili u pačelu otaino van ispelan, ta je ostal / a jiten i žene vse živo van ispelaše, a veće ejaničari kako drugi turci, [] zašto janičari ča ne mogoše uzeti od koga, ta mu na sramotu u rukah posikoše, natoliko su ležali naši martvi ljudi i turci u gradu, da je vse po martvih ljudi človik hodil² zač vnutri u gradu i vani polag palanka nutrnega grada vse je bilo martvih posićenih tel i po gradu bi bil mogal karv puti / i kada su jur bili van ispelal¹ vse karšćenike z grada, i bil je veliki i mali grad pun turak, u ono doba je došal ogan do praha, ki je prah bil u nutrnem gradu u ejdnom turnu u bolti blizu tlom, i one liže stare, ke su bile u nutrnem gradu, one je vse od fundamenta razmetal i raznesal i onda je čuda turak pomoril kamen i prah, kako sami turci povidaju da jih je lista onda od kamena i od praha palo tri

¹ Bud: str. II i j b

² Bud: str. II i j a.

tisuća turak, zač¹ po taboru i vojski onda velika vika
i plač staše neprestan od turak ...

III.

Eno je izpričala primerjava tekstov kot neovrgljivo dejstvo: da je glagoljski rokopis „Die Geschichte Zw Siged,“ nahajajoč se v arhivu kneza Auersperga, primerek hrvaškega opisa sigetske oblege, kakršnega je prevedel Budina v nemški in latinski.² Sorscha pa v nemški jezik.

Kot popolnoma resnično se je izkazalo tudi Budinovo poročilo o razmerju med hrvaškim izvirnikom in latinskim prevodom:³ lastne vrinke je omejil prevajavec na razlago turških terminov in dostojanstev ter na opombice, ki mu jih je narekoval ozir do občinstva, sicer se pa tesno držal izvirnika. Izvzemši dvoje troje res ponesrečenih mest in pa seveda transkripcijo lastnih imen se sme v vsebinskem oziru imenovati prevod dober.

Uvaja se „historia“ pri Budini in po njem v obeh nemških izdajah iz leta 1568. z opisom turške ljutosti, ki da jo dokazuje zlasti oblega Sigeta, „kakor se more razvideti iz sledeče historije.“ Ker ta uvod v glagoljskem primerku a tudi v Sorschevem prevodu manjka, dočim je prva stran prvega kvaternija glagoljskega rokopisa opremljena z naslovom druga pa prazna, se sme sklepati, da je to dodatek Budinov: začetek glagoljskega rokopisa je torej po vsej priliki celotno ohranjen. Težje je odgovoriti na vprašanje, kaj je sledilo na izgubljenem ali izgubljenih končnih kvaternijih.⁴ O Sigetu in njegovi obrambi pač le to, kar pripoveduje Budina med opisom sigetske razstrelbe, s katerim preneha Auerspergov

¹ Bud: str. II i i jh.

² Budina torej „historije“ ni „po pripovijedanju hrvatskoga viteza s hrvatskoga preveo na latinski i objelodanio g. 1600“(!), kakor je mislil M. Šrepol: Sigetski junak u povjesti hrvatskoga pjesništva, Rad 148 (1902), 90, ampak je operiral res z rokopisom.

³ Cfr. spredaj str. 44—5.

⁴ Cfr. spredaj str. 50.

rokopis, in pa „epitafom,“ torej poročilo o usodi mrtvega Zrinskega, Solimanovi smrti, nevihti in povodnji ter o pokopu Zrinskega glave. Vsiljuje se pa misel, da je črpal Budina iz svojega hrvaškega primerka tudi v se svoje podatke o avtorju.¹

Da je bil avtor med oblego res v Sigetu, se vidi tudi iz hrvaškega teksta: o bramboveih se govori namreč tudi v prvi osebi množine²; izključeno pa ni, da so se izgubile s koncem rokopisa tudi vesti o avtorjevi sužnosti, če ne morda celo še avtorjevo ime, ki ga mora poskusiti sedaj zgodovinar po kombinacijah dognati.

Pismo se predstavlja kot lahko čitljiva glagoljska kurziva spretne, umerjene in peresu vajene roke. Inicijalk se nahaja v rokopisu le četvero: *I*, ki je podoben isti inicijalki v listini, katero sta izdala 25. junija 1544 v Ozlju Štefan Frankopan in sigetski junak³ (3a, 9a, 9b, 10a, 18b, 19a, 20a), *M* lat. *M* (6a, 7b, 18b), *N* (2a, 16b) in *V*, čigar pod črto segajoča roglja stojita na vodoravni črti (6a). Pozornost obračajo na se krepke, malec zaokrožene končne poteze na desno, ki jih kažejo *b*, *j*, *ju*, *n*, *o*, *p*, *šč-č*, *z*, in deloma tudi *u*, torej vsi znaki, pri katerih je ta poteza sploh mogoča. Posamič se nahaja ta poteza tudi drugod, zlasti v tekstih XV. stoletja⁴, v tem obsegu in s to doslednostjo je pa menda odmev individualne simpatije.

Terminus prius quem non je s 7. septemb. 1566 fiksiran, gre pa za to, ali se sme postaviti Auerspergov rokopis še v XVI. stoletje.

Skoro vsi kriterijski tipi našega rokopisa se nahajajo tudi v drugih glagoljskih spomenikih iz dobe okoli leta 1566.⁵: *c*

¹ Cfr. spredaj str. 45.

² Cfr. 11a5, 13b3, 16a2—3, 16b3, 16b5; Budina je v prevodu to zabrisal.

³ Cfr. litografski posnetek te glag. listine na koncu knjige: M. Mesić, Život Nikole Zrinskoga Sigetskoga junaka. U Zagrebu 1866; pomanjšan posnetek tega Mesićovega kamnotiska je priobčil Németh v *Szigetvári ad p.* 217.

⁴ Cfr. И. В. Ягичъ, Глаголическое письмо, Санктпетербургъ 1911 (Энциклопедія славянской филологіи. Выпускъ 3), tabl. šte. 58—64.

⁵ Cfr. Jagić, Glagolič. pismo 167, 168, 173—7, posamezne črke v III. pogl. in dotične tablice.

z ostrim, daleč pod črto segajočim koncem, čigar boka se pišeta oba od zgoraj navzdol, levi malce vzbočeno od leve proti desni, desni navpično; *č* v podobi lat. *y* z ovalnim dnom čašice; *g* z ovalnima, vstric ležečima glavicama in pod črto segajočim zaostrenim koncem; *h* z navpično glavno linijo, ki sega nad in pod črto, ter okroglo petljo; *i*, ki je podoben podčrtanemu lat. *m*, samo da se mu je vrhnja vijuga skoro čisto izravнала; *j*, čigar trije stebrički visijo od vodoravne črte, ki se zasučje potem v ostrem kotu proti levi ter pod črto zopet zaokroži proti desni; *k* z obliko rozge; *l*, ki mu štrli izza leve strani glavice kriva črta proti desni; *o* s trebušno spodnjo petljo; *s* z drobno glavico in veliko čepico; *šč-č* z nejednako velikimi tremi črtami, izmed katerih se obrne prva nad sredino osnovnega prostora v pravem kotu na desno, druga seče nekdanjo podstavo ter se obrne na osnovni črti na desno, tretja sega daleč pod črto ter tvori z drugo košček, čigar spodnji del markira nekdanji popek; konečno *u*, čigar prvo polovico tvori krožec ali voz, ki se izlije proti desni v poprečno črto, drugo polovico pa petlja, zavezana od desne spodaj na levo preko poprečnice prve polovice. Za *ž*, čigar režička se ne strneta ampak prosto nad spodnjim delom visita, in za *ju* čigar leva polovica se je izprevrgla v ovalno glavico desna pa v nizko čašico z dolgim repom, tudi poznejši spomeniki ne nudijo takih paralel, da bi mogla ta dva znaka odločevati o starosti.

'Tudi ligature' in redke okrajšave (2a, 6b, 7a, 7b, 9a, 9b, 12a, 12b, 18b, 19a, 20a) se dajo spraviti v sklad z isto prikaznijo v drugih glagolskih spomenikih XVI. stoletja. Najnavadnejše ligature so: *gd*, *go*, *ko*, *lo*, *no*, *po*, *to*, *vo*, *pr*, *tr*, *sr*, *dv*, manj navadne *an*, *bo*, *jo*, *li*, *lu*, *ti*, *st* itd. Nad črto se piše primitivnejša oblika *u*-ja, a to jako redko in brez vsake sistematike: *gdn*, *šikloušu* (2a) *pečuju* (3a), *napuniše* (3b) *onu* (5b) itd.

Sledi: Proti zadnjim decenijem XVI. stoletja ne govori nič, s poznejšo dobo se ta skrbni duktus brez vsiljivih svitkov in tudi nekatere črke, n. pr. *a* z ravno, nekoliko na levo nagnjeno srednjo paličico in ravno horizontalno linijo ali *c*, čigar desni bok še ne sega nad črto, ne dajo prav sprijazniti. Možnost, da se je ohranil v Auerspergovem primerku eden prvih prepisov, ki je mogel eksistirati že takrat, ko je prevajal Budina na enem izmed gradov istih Auerspergov hrvaško „historijo“ v nemščino in latinščino, lahko paleograf z mirno vestjo priпусти.

Drugačna pa je z odgovorom na sicer blizko vprašanje, ali ni to ravno isti primerek, ki ga je rabil Budina. Besedo imajo tu vsebinske razlike med Auerspergovim hrvaškim primerkom in Budinovem prevodom. Kar v Budinovem prevodu manjka, ni odločilno, važno pa more biti ono, kar ima Budina več. Gre tu pred vsem za Budinovega: Blasius Diak, ki je pal 19. avgusta¹. „Blaža, dijaka“ pozna tudi Karnarutič², ki se oslanja tesno na našo „historijo“, a ni rabil latinskega prevoda ampak hrvaški original³. Zato se sme s precejšnjo gotovostjo sklepati, da so eksistirali hrvaški primerki, ki so poznali tega Blaža, iz česar pa zopet s precejšnjo gotovostjo sledi, da ni naš primerek niti prvi zapis niti istoveten z Budinovem ali Karnarutičevim primerkom.

Vprašanje seveda, s kakšnim pismom so bili pisani ti primerki, ali z latinico, kakor Sorscheva predloga, ali z glagoljico kakor naš prepis, mora vsaj še za sedaj ostati odprto. Izključiti se ne more nobena obeh eventualnosti niti za hrvaškega avtorja, niti za Budinov ali Karnarutičev primerek. Budinova transkripcija lastnih imen se še ne more smatrati za migljaj, da bi bil rabil z latinico pisan primerek, ker je mogel pokvariti hrvaška imena tudi sam. Istotako pa more videti tudi

¹ Cfr. spredaj str. 64. op. 3.

² Vazetje Sigeta grada složeno po Barni Karnarutiču Zadraninu (1584). Uvod i tumač napisao Velimir Gaj. U Zagrebu 1866, 37

³ Dokaze išči na koncu tega poglavja!

tisti, ki sluti, da je pisal hrvaški avtor z glagoljico, v eksistenci glagoljskega prepisa le slabo oporo.

Iskavec hrvaškega avtorja bi sicer tudi z dokazom, da ima pred seboj zapis prve roke, pridobil le toliko, da bi smel operirati s tistim sicer jako ozkim hrvaškim teritorijem, na katerega je že bil omejen glagoljizem v XVI. stoletju¹: z Istro, Primorjem, severno in srednjo Dalmacijo, sosednjimi otoki in deloma zagrebško škofijo. Opredelba lokalnih glagoljaških šol na podlagi tipov z dosedanjim paleografskim materialom za to dobo ni mogoča, s pravopisnimi pojavi kakor izjemno rabo *ě* za *ja* (4a, 7a, 14b, 18b) ali dvojnega *n* (6a3, 6a4, 6a7, 6a14, 6b9, 7a10, 7b9, 8b7, 15a1, 16a12, 16a16, 18b2, 18b14, 19b14) si pa tudi ne moreš pomagati.

Pozornost zasluži skupina *je + cons.*, ki se piše konsekventno *ej + cons.*: *ejdan* itd. (2a10, 3b14, 4a1, 4a14, 4b5, 6b11, 7a10, 8a10, 8b12, 9a8, 9a14, 10a8, 12b13, 14a4, 15a14, 18a4, 19a8, 20b7), *ejment* (17a8), *ejr* (13b1, 17b13), *ejst* (5a11, 14b11), *ejsu* (10a12, 10a13), *ejsus* (11a4, 19b6), *sauejše* (13b4). Pričakovane oblike se nahajajo le izjemoma namreč enkrat *jer* (16a11) in enkrat *jedinni* (6b9), pač pa se pokaže *ej* trikrat mesto *j* v besedah, ki se navadno pišejo s samim *j*: *ejaničari* (20a2, 20a14) *ejiliš* (19a10). Posebnost skupine *je + cons.* se kaže le v začetku besede, na koncu besede ali pa za zlogom *z e* ostane neizpremenjena: *je = est* (2a2 itd.), *znanije* (3a9) *veseljem* (5b11), *hejem* (4a7) itd. Po vsej priliki je skupina *ej + cons.* na usodi djerva sloneča posebnost pisea ali šole in ne odmev živega jezika, kjer ni zanjo nobene paralele in nobenega opravičila.

Jezik se imenuje v glagoljskem primerku kakor tudi v prevodih hrvaški², in Hrvata se je nazival brezdvomno tudi avtor sam; seveda se pri uveljavljanju rezultatov jezikovnega

¹ Cfr.: Jelić L., *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae*, Veglaz 1906 p. XV. sqq. (Topographia historica liturgiae glagolito-romanae); Milčević J., *Hrvatsko glagoljska bibliografija I* (Opisi Rukopisa) Zagreb 1911 (Starina XXXIII) p. XI.

² Cfr. spredaj str. 43, 49.

razbora za provenijenco avtorjevo ne smejo prezreti tri možnosti: da je prišla ta ali ona jezikovna posebnost v Auerspergov primerek med prepisovanjem; da so se zbirali pod zastavo Zrinskega nosivci različnih hrvaških govorov, ki so vplivali drug na drugega; da je mogla literarna tradicija zabrisati marsikako lokalno posebnost.

Rabi se: *ča* (4b8, 8b9, 9a9, 11b4, 12a11, 13a3, 13b8, 17a10, 18a8, 18a9, 18a15, 19a11, 19b3, 20b2), toda tudi *čto* (5a15, 8a3, 8b7) in *što* (4a2, 15b3, 16b2, 20b1): — *a* za nosni *e*: *jačmena* (15b9), toda *počeše* (12b1, 13b5, 14a7, 16a2), *sauješe* (13b4), *šeje* (16a11, 19a11); *v-va* mesto *u*: *v* noči (11b9), *v* utorak (10b7), *va* to (6a12, 16b15), *va* tih (12b14), *vasamši* (18a10), *važge* (9b9), *vnutar* (14b7), *vnutri* (16b1, 20b5), toda sicer bodisi kot prefiks bodisi kot prepozicija vedno *u*, tudi *užgati* (12a7), *unutar* (10b10, 11b9, 14a10); — *j* za primarni *dj*: *-haja-* (2b12, 6a14, 10a14, 14b9, 14b15), *mej* (11a7, 11b11, 17a12, 17b1, 19a4) in *meju* (6a3, 5a4, 6a10, 6a11, 6b9, 20a10) toda tudi *med* (4b5, 17b1), *ograjen* (9b11), *šeje* (16a10, 19a11); — neizpremenjena sekundarna skupina *dj-tj*: *ladije* (4a10, 5a6), *kitje* (12b6), *prišastia* (5a3), *trstije* (3b4); — v kompozicijah z *iti-idem* jt-jd: *doide* (10a3), *doiti* (15b1, 16b5), *izaide* (18b1), *izaidoše* (19b13), *isaiti* (18a14), *naide* (9a9), *poiti* (2b6, 14a10, 19b3); — *šč* iz omehčanega *sk-st*: *išču* (3a2) . . . *karščenike* (20b8); — *l* na kraju zloga: *vidil* (2a2) . . . *pomoril* (20b13), toda poleg *opoldne* (10a9) tudi *podne* (10a5); — stari instrumental f. s. na *u*: *pokornostiju* (6b12), *mej vsu armadu* (11b11), *pogibelju* (13b1), *pred bartolomijnu* (13a4), *pred malu mašu* (14a14), *z голу sablu* (19b12), toda tudi nove oblike na *om* (4b2, 4b11, 10a7, 11a13, 17b11, 18b11, 19a8).

Odločiti se je treba torej za enega čakavskih govorov¹, ki so se pa raztezali v 16. stoletju preko današnjih mej,

¹ O kriterijih čak. govorov cfr. zlasti: Rešetar M., Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen (Archiv f. slav. Phil. XIII [1891]), 99, 101, 109; — Белић А., О српским или хрватским дијалектима (Глас срп.

segali na severu preko Kolpe in Korane ter obsegali na jugu razven cele severne najbrž tudi srednjo Dalmacijo¹. Lokalizacija kakenga teksta na tem prostoru je ob današnjem stanju zgodovinske čakavske dijalektologije seveda samo z rezervo in približno mogoča.

Zamena *e* je precej enotna:

Samo *e* upotreblyajo: *pobigoše* (20a7), *brigu* (11b8), *človik* (20b4), *di(t)c(a)-ičica* (9b13, 15a7, 15a9, 16a11, 19a10, 20a13), *pondilak* (10b5, 13a3, 13b9), *rasdile* (8b1, 15a13), *driv(lj(e)* (11a12, 12b4, 12b6, 12b11, 14b2, 20a10), *grihe* (18b14, 18b15), *hti* (18a13), *jiliš* (15b7, 16a7), *jisti* (8b7, 8b11), *kamila* (3b9, 12b7, 12b8), *lipc* (3b8), *ulisoše* (20a8), *primirila* (7b18), *niki* (3b5, 5b12, 9b4), *obis(iti)* (5a4, 9a5, 9a7, 9a10), *osik* (2a9, 2a10, 2a15, 2b1, 4b10, 5a6, 5a7), *pinex* (3b9), *pišac* (2b14, 3a2, 3a6, 6a3, 6a7, 7b9, 8b2, 9a15, 16a12), *prik(o)* (2a11, 2b3, 2b12, 3a16, 4a6, 5b6, 5b12, 12b3), *prorizati* (17a14), — *siči* (3b3, 5b16, 8a7, 8a10, 8a11, 8b5, 9a15, 19b9), *sikirica* (20a10), *sinokoša* (2b13, 3a8, 5a12), *strila-ati* (10a12, 11a2, 11a10, 13a10, 13a11, 14a11, 20a3), *svitli-ost* (6a13, 7a2, 7a7, 7b10, 7b12), *potribno* (6a15, 6b6, 6b8, 6b14, 7a13, 7b7, 8b8, 17a6), — *vid-* (2a2, 2a13, 2a15, 2b7, 3b1, 4a9, 4a15, 8a4, 9a4, 15a12, 17a2, 17a7, 20b13), *vriča* (12b13), *vridnost* (9a8), *vrimc* (6a2). — *Z i* je zamenjen tudi *č* vseh samostalniških pridevniških, zaimenskih in glagolskih končnic: *na sarajvi* (2a3), *po vartih* (2b13) itd.; *med tim* (4b5), *s timi* (16a1) itd.; *dvi* (2a4), *obižu* (11a13) itd.; *goriti* (9b11, 14a16, 14b4, 16b16, 19a12), *imiti* (19b2), *razumiti* (18b7), *trpiti* (18a9, 18a14), *umriti* (7a12, 7b15, 19a3), *viditi* (10b10), *živiti* (7a12, 7b15, 19a3); *izvidil* (9a6), *otil* (18a14, 18b15, 19a7), *pogoril* (12a9, 12a14), *razumil* (6a4), *vidil* (2a2); *razumivši* (2b11), 4b14, 5a5), *vidivši* (14b14). Primeri tudi: *doli* (4b10), *gori* (2b2, 4a10, 7a14, 7b3, 10b5), *kadi* (3a8, 3a10, 8a11,

kr. akademije 78 [1908]), 64; — idem, Zum heutigen Stand der serbokr. Dialektologie (Rocznik slawistyczny III [1910]), 86, 89.

¹ Rošetar, Archiv. f. slav. Phil. XIII, 183, 185, 186, 188, 193, 199.

8a12, 8b1, 8b6, 9a3, 15a5, 15a13), *kodir* (2b9, 5a2, 5a11, 6b13, 17b7), (*v*)*mdri* (6a6, 16b1, 20b5), *ovdi* (6b14, 7a8, 7a11, 7a13, 19a6), *vani* (15a6, 15b16, 20b4).

Samo *e* imajo: *belgrad dolni* (4a9), *belgrad stolni* (5b3), *cesar-* (6a13, 7a1, 7a7, 7b10, 7b12), *pogibel* (16a16), *odseli* (3a8), *telo* (20b6), *vera* in vse njene sestavljenke (6a13, 6b8, 6b15, 7b6, 7b14, 9b4, 17b10, 19b4), *železo* (19b9, 19b10). — Primeri tudi: *dokle* (3b1, 5a16, 5b12, 6b13, 10a13, 17b10), *pot(k)le* (9a6, 13a11, 17b5, 17b7).

Le malo korenov kaže sedaj *i* sedaj *e*: *kaminja* (17a9) — *kamena* (20b13); *lovrinac* (6a1, 19b7) — *lovrenac* (10a2, 13a9); *misto* (20a3, 20a4), *kmistu* (8a7, 9a4) — *mesto*, zlasti v zvezi *kmestu* (4b7, 4b10, 7b7, 8a1, 8a7, 8a9, 8a11, 8b1, 8b3, 8b5, 8b6, 9a9, 10b3, 15a13); *rič* in izpeljanke (5a1, 6a12, 7b2, 7b4, 8a10, 17b2) — *reče* (17b3), *rečenomu* (18a1). — Primeri tudi: *ondi* (2b3, 2b4, 3a15, 4b7, 4b10, 4b11, 5b9, 5b10, 5b12, 13a10, 13b13, 14b13, 19a13, 20a1, 20a2, 20a4) — *onde* (4b3, 4b6, 18b6).

Izmed primerov, kjer *i*, oziroma *e* nista odmev *i* ampak produkt analogije, so zastopani: *bartolomijna* (13a3); *pancir* (18a12); *sriću* (2b14, 3a2); *trumbita* (16b12); *juleja* (4a4, 4a8, 5b1, 10a1), ki je v naše narečje pač importiran iz ekavske sosesčine; *Seget* (2a4 ... 18a14), ki je dobil to obliko menda v ustih svojih ekavskih sosedov.

Gre torej za kolikortoliko čist ikavski govor: večina njegovih maloštevilnih ekavizmov je po vsem ikavsko-čakavskem ozemlju razširjena, ostalim se da najti opravičljiva razlaga. Ker se razmerje med ikavizmom in ekavizmom na čakavskem ozemlju tekom zadnjih 400 let po vsej priliki res ni bistveno izpremenilo¹, zavetišča čakavskega ekavizma: severnozapadni

¹ Ofr. Zgrablić D., Čakavski Dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri (iz Programa s. kr. velike gimnazije u Pazinu za šolske g. 1904-5, 1905-6, 1906-7) I, 11-12, Беличъ А., Діалектологич. карта сербскаго языка [Статьи по славяновѣдѣнию II [С. Пбргъ 1906]], 15; idem Замѣтки по чакавскимъ говорамъ (Извѣстія отдѣленія р. яз. и слов. I. A. H. XIV/2, [С. Пбргъ 1909]), 187, 200-201.

del Velikega otoka, otoki Pag¹, Rab², Lošinj³, Čres⁴ in Krk⁵, Primorje od Bakra do Reke⁶, Istra od Reke do Učke⁷ in pa srednjeisterski dijalekti žminjskega tipa⁸ pri iskanju proveniencije našega avtorja pač ne morejo priti v poštev, ampak je treba izbirati med Dalmacijo⁹, Hrvaško¹⁰ in srednjeisterskimi dijalekti tipa Sv. Ivan in Pavel¹¹.

Dočim bi mogle proti istrski provenienci govoriti vsaj sestavljenke *izgibal* (14b14), *istiral* (14b13), *izvidil* (9a6), *izvukoše* (14a9), torej nepoznanje predloga *vi*, kaže vendar več momentov na sever: zamena nosnega *e* za mehkiimi soglasniki v večini slučajev z *e*; sekundarni *a* v slučajih kakor *kadi. manom* (7a14), *maša* (14a14); prilična raba *v-* mesto *va-* ali *u-*; akuzativ plur. masc. na *i*; zlasti pa besedni zaklad.

Pozornost leksikografa obračajo na se izmed domačih besed: *bartolomijna* = jernejevo (13a4); *desetinak* = zapovednik desetorice (8a7); *dvojna* = dvomba (7a4); *hinac* = ?¹² (3b6), *jiliš* = hrana (15b7, 16a7, 16a12), *jur(e)* = že (6a4, 6a14, 12a2, 13b7, 14b14, 15a3, 17a1, 18b2, 19a6, 20a8), *kmi(e)stu* = takoj, *kmet* = seljak (5a8), *kruto* = zelo (3b13, 5b5, 6b2, 10a12,

¹ Belić A., Zum heutigen Stande der serbokroatischen Dialektologie (Rocznik slawistyczny III [1910]), 86.

² Kušar M., Rapski dijalekat (Rad 118 [1894], 2.

³ Belić I. c.

⁴ Tentor M., Der čak. Dialekt der Stadt Cres (Archiv f. sl. Phil. 30 [1909]), 155.

⁵ Milčetić J., Čakavština Kvarnerskih otoka (Rad 121 [1895]), 103.

⁶ Milčetić, I. c.; Strohal R., Osobino današnjega riječkoga narječja (Rad 124 [1896]), 106.

⁷ Milčetić I. c.

⁸ Zgrablić, Čak. dijalekat I, 1, 10.

⁹ Iešetar, Primorski leksionari XV. vijeka, (Rad 134 [1898]), 109 sq.

¹⁰ Leskien A., Über den Dialekt der „Narodno pripovietko iz Hrvatskoga primorja“ ges. von Fr. Mikuličić (Archiv f. slav. Phil. V [1880], 182-3. — Strohal, Jezično osobine u kotaru karlovačkom (Rad 146 [1901]), 81; Današnje oštarijsko narječje (Rad 180 [1910]), 5. — Belić, Известия XIV/2, 184.

¹¹ Zgrablić, Čak. dijalekat I, 9—10.

¹² Akad. Rječnik pozna *hinac* samo v dvojnem pomenu: hlinac, sipa (Tintenfisch); v danem primeru mora pomeniti nekaj drugega.

13b3, 14a16, 14b9, 16b16, 17a1, 18b4, 20a8), *kupno* = skupaj (9a7), *listo(r)* = zgoj (3b4, 6b7, 9b11, 15b2, 16a14, 18b3, 20b14), *mala maša* = mala gospojnica (16b7), *med tim toga* = interea (4b4), *morati* (12b6, 18b13), *našva* = našiv (17a9), *navečerje* = predvečer (16b7), *navernost* (6b15, 19a2), *nesmeran* (15a2, 15b9, 16b16), *obličiti* = opaziti (3a4), *oprušiti* = sprožiti (10b13, 19b10), *otajno* (5a14), *poglaviti* (13a14), *poglavnik* = poglavar (7a1), *polag* (16b15), *poričiti* = naročiti (15a1), *predavac* = kmet, ki se je brez boja udal (5a8), *prijeti komu* = priseči? (17b14), *primiriti se* (7b18), *sokač* = kuhar (8b10), *sopet* (18a1), *spravija* = oprema (15b5), *stano* = neprestano (11b5), *starji* = predniki (18a7), *stati* = prestati (12a4), *škomce*¹ = skrivoma (3a7), *takajše* = tudi še (8b13), *totu* = tukaj, (19a12), *trstje* (16b14), *twardina* = trdnjava (15b3), *vnošija* (15b8), *žitak* = živež (15b12), *župica* = suknja, ki se je oblačila pod plaščem (17a5).

Izposojenk se rabi razmeroma precej: iz cerkvene slovenščine: *prišastje* = prihod (5a3); iz grščine: *hasdija*: *χασδιον* = plašč (3b12), *parip* = konj (3b9); iz laščine: *armada* (11b2), *bolta*: *volta* = klet (20b10), *ganaš*²: *ganač*: *gancio* = harpago? (11b7), *kaštiga* (18b10, 18b13) — *kaštigati* (18b15), *milja* (10a8), *pačel*: *fazzoletto*³ = vrsta ženskega robea, *palanak*: *palanca* = palisada (12b12, 15a14, 20a9), *pi(j)ac* (9a15, 18b1, 18b6), *sobota* (12a11); iz in preko latinščine: *dijak* (7b2), *fundament* (20b12), *globuš*⁴ = puškino zrno (14b8), *kamila* (12b7), *kapa* (20a12); iz in preko madjarščine: *baršan*: *bársony* (17a8), *gata*: *gát* = jez (13b6, 13b10), *harac* = boj (10a9, 10a13, 10b11, 14b12, 14b14) in od tod *harcovati* (10a4), *hasan*: *haszon* (13a12,

¹ Prim. v akad. Rječniku *škoma*: prim. tudi: Лукьяненко А. М., Кайк. нарѣчіе (Унив. Извѣстія 48 [Київъ 1905], Nr. 4), str. 242: *poškomce*.

² r mesto n v transkripciji je pomota.

³ Daničić Gj., Osnove 91.

⁴ V rokopisu je pisano razločno: *gloguš*; ako *g* mesto *b* ni pisna pomota, bi se dalo misliti na ljudsko etimologijo od *glog*.

15b13), *hordov*: hordó = bačva (15b10), *jement*¹: gyémant iz ital. diamante (17a9), *katana*: katona = vojniki (8a5), *kíp*: káp = slika, oseba (5a16, 7b19), *komornik* (17a3), *menten*: mente iz nem. Mantel (17a5), *možar*: moszár iz nem. Mörser (16a5, 19b9), *orsag* = dežela (7a2, 7b12, 18b15), *patantija*: pattantyú = bombardar (10b12, 11b9, 13b6, 14b5), *šarampov*: sarampó, sorompó = vrsta okopa (10a9, 11a8, 11a12), *šišak* = šlem (18a12), *tanač*: tanác = posvetovanje (2b13), *taraska*²: turazk = možar (11a7, 11a8), *varoš* = mesto v nasprotju z gradom (3a5, 6a7, 6a9, 9a15, 9b8, 11a7, 11b1, 11b2, 12a8, 12a11, 12a13, 12b10), *žakman*: zsákmány = plen (3b7, 15a8, 20a11): iz in preko nemščine: *almušto* = Almosen (5b11), *artikul* (8a5), *baštija*: Bastei (14a4, 14a8, 14a9, 14a16), *farbati* (4a1), *firtal* (10a8), *galge* (9a12), *hiša* (15b4), *kabal* = kübel (16a8), *kapitan* (6a6, 8a6, 11b11, 12b13, 15a12), *kaštel*, pač preko nemščine iz latinščine (12b13), *marha* = živina (3b8), *majrstvo* = pristava (16a9), *mecal*: Metze (8b12), *mela* (15b7), *mito* (9a6), *pancir* (18a12), *pincez* (3b9), *pukša* = top (10b12, 11a15, 11b3, 15b15) in odtod *pukšica* = puška (10a12, 10b13, 13a2, 13b13, 14b7), *purgar* (6a7, 7b9), *rubáč-rubaša* = rouba (4b15, 5a3, 17a4), *šanac* (11a8, 11a15, 11b7, 11b9, 12b1, 13b10), *šuba*: schaupe, tukaj = možka suknja (3b12), *šuma* (15a3), *štala* (14b3), *trumbita—ati* (16b12), *turan* (12a2, 20b10), *ura* (2a10, 5a5, 16b8); iz in preko turščine razen običnih vojaških titulatur: *atlas* (17a4), *bogazija*: bugasy = mehko pavolnato sukno, tukaj podlaga (17b2), *čauš* = herold (4a14, 4b13), *elegaro*: ylghardžylar³ = nereg. proizvedovalne čete (2a11, 3a14), *hala*: hali = vrhnja obleka (17a6) in odtod *halina* (17b5), *hasna*: hazina = zakladnica (3a12), *hašardija*: hisarği: trdnjava (14a4), *jagma—iti* = plen—iti (3a5, 13b10, 14a3, 14a6, 14a7, 16b10), *klobuk* (17a8), *sanšak* = zastava, tukaj: pokrajina (3a

¹ Cfr. spredaj str. 76. in pa obliko *gemant* (Belostenec, Habdelić, Jambrešić).

² Beseda živi sedaj menda samo v Baranji (Vuk), poznata jo pa tudi Belostenec in Habdelić.

³ G. kolegu drju. v. Kraclitz-Greifenhorstu za dobrodošlo pojasnilo: hvala!

11), *spahija*: sipahi = konjenik (5b4), *šator*: čadyr (10b5), *tabor* (3a10, 10a5).

Temni ostajajo torej izrazi: *u hincu* (3b6), *na ganašu* (11b7), ki se jim je tudi Budina izognil, in pa *handaj* (7a15, 8a13), ki ima v originalu pomen vojvode, v prevodu pa konjen. kapitana.

V domačem besednem zakladu se zreali sfera kajkavskega, v izposojenkah pa svežega nemškega, madjarskega in turškega vpliva: ker ni verjetno, da bi bil spoznal avtor vse to blago šele po odhodu iz svojega zavičaja, pridobiva na verjetnosti podmena, da je bil doma kje v severovzhodnem delu čakavskega ozemlja.

Protivi se tej domnevi o provenijenci v jeziku hrvaške historije ničesar ne:

Enkrat se rabi *a* mesto *e*: *neprastano* (2b12), dvakrat *o* mesto *u*: *okolo* (10b2, 11b2) in *okolu* (10b9), *soltan* (5a1). — ¹ prehaja dosledno v *u*: *dug* (4b15), *pun-* (3b10, 12b8, 12b14, 16b15), *puti* (20b7), *sunce* (10b11), *stuče* (17b5), *vuk* (3a1), *vući* (4a10, 11a15), *vune* (12b14). — Za *r* se piše nedosledno sedaj *r*: *četrtri* (5b16) ... *nutrnemu* (19b8), sedaj *ar*: *vartih* (2b13) ... *martvi* (20b3); sek. *r* radi redukcije se javlja v: *tr* = ter (2b4 ... 16b10), *prnese* = prinese (8a13) in *četrdeset* (15b11). — Poluglasnik prehaja dosledno v *a*: *dan* (2a1) ... *van* (20b7).

Edini slučaj *z* omehčanim *zg* ima *žd*: *dažd* (16b8), ki se nahaja sploh ravno v čakavskih spomenikih, ki sicer ne poznajo *dj*¹; z nepričakovanim *žg* v *nadažgova* (14b10) od Nadasdy primeri pisavo *nadasigi* v hrv. tekstu iz l. 1671². — Stari ¹ je ohranjen, če tudi mehkost ni vedno grafično izražena: *bole* (17a7), *dale* (15a4), *grmlavina* (11a2), *kluče* (17b6), *kralevim* (11b7), *lubezan* (6b9), *ljudi* (6a8, 12a7, 15a8, 20a12, 20b4), *milju* (5a11) in *milu* (10a3), *neprijetela* (6b1), *ostavlami* (7b18), *pole-a* (5b13, 12b8, 16b14), *upavlene* (14b5), *vola* (6b13), *zemle-om-u* (5a12, 11a13, 11b3) in *zemlju* (14a9). — Dočim je v skupini *cons.+bje »je«* vedno ohranjen (3a9, 6b9, 7b17, 8a8, 9b13, 14b2),

¹ Rešetar, Rad 136, 101.

² Starine XXXIII, 491.

se nahaja vendar *treti* (5b14, 14a9, 19a10) — *treta* (2a9) — *treto* (4b10) kakor skoraj po vsem čakavskem ozemlju: dokaz, da *treti* ni analogon formi *veli*¹ iz *velji*, ampak po vsej priliki formi *četrti*². — *k* prehaja v *h*: *lahka* (17a6), toda: *g belgradu* (5b3), *k gradu* (12b10). — *h* se izpušča samo v lokalu *ludi* (20b4), v *oču-e* (2b3... 19b3), *otil(i)* (18a14, 19a7) in *nete* (17b14); *hw* je ohranjen v *hvala* (18b13, 19a3). — *j* pred *i*-jem v začetku besede ima: *jih* (9b13, 10a11), *jim* (3a9, 16b13), ki se pa piše tudi brez *j*: *im* (11a9).

zn daje *žn*: *ž negova* (16a9: *z* mesto *iz*). — *mn* se disimilira v *vn*: *vnog-* (2a16, 13b11, 15a7), *venošija* (6b7, 15b8), *venošina* (6b3, 12b8), toda tudi ostaja: *mnog-* (3b3, 13a4, 14a1) *mnošina* (15b9). — *š* se nadomešča z *r* v besedi *more* (4b13, 5a2, 6b4, 18b5, 18b6, 19a7), toda tudi ostaja: *može* (10b10, 15a3, 15a6, 17a2). — Skupina *čr* se ohranja: *čarlen* (3b13). — *čk* daje *šk*: *škomce*. — *čt* daje *št*: *što*, *pošten-* (6b9, 13b14, 18a7, 19a15), *proštal* (8a9), a se tudi ohranja: *čto*, *počtovati* (8a3).

Reduciran je nenaglašeni *e* v *pondilak*; sem je treba po vsej priliki šteti tudi pojave kakor: *nijdan* (17a12, 18a12, 19a4), *prijl* (17b14), *prijti* (18b13), *majrstva*, *sarajvi* (2a3)³. — *iz*, ki ima kot prefiks le izjemoma okrajšano formo: *skopaše* (14a9), *zaide* (18a10), ima kot predlog nedosledno sedaj okrajšano obliko (2a6, 2b3, 4a8, 15a16, 16b6, 20b8), sedaj polno (2b7, 2b13, 3a12, 4a13, 10a4, 11a6, 11a8, 14a9, 16a9, 18a4, 18a14).

Zanimiv primer disimilacije nudi *šelisca* (3b14). — Metateza pri *vas* (omnis) nastopa le parkrat (8a6, 8b12, 11a3, 15b6), pravilo je stari red (2a11... 20a13).

Izmed starih deklinacijskih osnov so zastopane: dan: acc. dual.: *dni* (14a6), gen. pl.: *dan* (5a14, 5b12); mati: gen. sing. *matere* (8b9), acc. sing. *mater* (8b6); kri: acc. sing. *karv* (20b7); ljudje: nom. pl. *ljudi* (8b3, 12a7, 15a8), acc. pl. *ljudi*

¹ Tako Belić, Извѣстia XIV/2, 191.

² Tako Zgrablić, Čak. dijalekat II, 7.

³ Cfr. spredaj str. 76.

(20a12) in loc. pl. brez *h*: *ljudi* (20b4); put: loc. sing. *puti* (9b4), ins. sing. *putem* (18b8); kami: acc. sing. *kamen* (20b13). Na dotično prvotno deklinacijo opozarjajo torej samo trije padeži. — Voc. sing. je zastopan samo po *bratjo* (6a13, 6b14, 18b9, 19b4). — Loc. sing. m. in n. se končuje praviloma na *u* (2a15, 2b8, 3a15, 3b5, 3b6, 4a1, 4a12, 5b9, 9a13, 9a15, 10a11, 11a2, 11b12), na *i* le enkrat (18b6). — V nom. pl. m. nastopajo večinoma samostalniki, ki imajo praviloma *i* (2b1, 3a8, 5a9, 7b9, 8b11, 9b13, 10a12, 11a6, 11a14, 11b5, 12a11, 12b1, 12b4, 12b7, 13a4, 13a5, 13b2, 13b3, 13b10, 14a15, 14b11, 17b14, 18b2, 18b9, 19b14, 20a5, 20b4). — V gen. pl. m. ima največ samostalnikov *ov*, za mehкими soglasniki *-ev*: *grihov* (18b15), *hordovov* (15b10), *jarkov* (13b7), *junakov* (13a8, 13a14), *klučev* (17b12), *konikov* (2b15), *krajev* (12a12), *krovov* (9b10), *masgov* (3b9), *orsagov* (18b15), *paripov* (3b9), *turkov* (3a3, 10a11), le malo je starih genitivov: *dukat* (17a11), *pinč* (3b9), *pišac* (2b14, 3a6), *turak* (10a3, 10a7, 12b5, 12b8, 13b11, 20a9, 20b9) in pa genitivov po i-jevskih deblih: *koni* (3b9, 12b9). Feminina in neutra poznajo samo stari genitiv (3b9, 9a13, 20b6). — Acc. pl. m. ima končnice *e*: *kmete predavce* (5a8), *moste* (2a5), *Turke* (3a3) in *i*: *koni*¹ (3b6), *šatori*¹ (3b6), *svoni* (12a2). — Dativ (7a8, 16a6), instrumental (4b13, 5b4, 8a10, 11a9, 11b13, 15a2, 15a6, 15a11, 16a1, 20a1) in lokal plurala (2b8, 2b13, 3a16, 3b4, 3b12, 4b6, 5a12, 6a8, 7b1, 10a4, 12b14, 19b9) imajo samo stare nastavke, izvzemši lokal *ljudi* (20b4). — Dvojinske oblike se rabijo v zvezi z *dva* (7a14, 7b3, 9a3-5, 11b6), *dvi* (3a6, 3b13, 9b14) in *obiju* (11a13), vendar v zvezi z *dvi* prevladuje ženski plural (2a4, 12b10, 13b6, 13b12); glagol stoji v dualu (9a3-5, 12b10), pridevnik in deležnik v zvezi z ž. *dvi* v pluralu (3b13, 12b10), v obeh primerih z dvema moškima subjektoma stoji glagol enkrat v dvojini (10a6), drugič v množini (5b1-3).

Zaimki *ta* (2b3 ... 15b2), *on* (4b14 ... 11a7) so brez nastavka. — *ta isti* (5b6, 10b5, 11a11) sklanja oba kompo-

¹ Ako niso to morda genitivi ali pa celo lokali pluralis, kar bi bilo oboje mogoče.

nenta: neutrum *to isto* (6a2), lokal *u tom istom* (13a12). — Negativna oblika staroslovenskega *kto* se glasi *nigdor(e)* (2b5, 5a8, 12b5, 16a13, 16b5), *nikdor* (10b10, 17b12) enkrat pa tudi *nithor* (17b16). — Oziralni zaimék ima skozi vse sklone kračjo osnovo: *ki* (2a6 ... 12a13), *ka* (2a2 ... 14a4), *ko* (14b2), *koga* (3a11 ... 15a2), *u kom* (4a13 ... 17a8), *u ki* (17a6) itd. — Svojični zaimék meša polne in kontrahirane forme: *moga* (8a1), *momu* (7b19), *svomu* (6b10) in *na mojem* (7b19), *mojoj* (17a10, 17b13), *mojih* (18a6), *svoiemu* (17a3).

Izjednačena zaimensko-pridevniška deklinacija nima nobenih posebnosti v končnicah: gen. sing. m. in n. *-oga* (3b2 ... 4a8 ... 17a4), za mehкими soglasniki *-ega* (5a7 ... 18b1); dat. sing. m. in n. *-omu* (3b10 ... 4a14 ... 18b2), za mehкими *-emu* (2a15); loc. sing. m. in n. *-om* (6b16 ... 9a12), za mehкими soglasniki *-em* (4a2 ... 16a12); dat. in loc. s. f. *-oj* (2a13 ... 12b11) toda tudi *pri toji* (14b11); acc. pl. m. *-e* (3a2, 3b3); dat. in instr. pl. *-im*, *-imi* (4b13 ... 8a11 ... 16a1). — Osební zaimék 1. osebe se sklanja kakor je pričakovati: *mene* (17b4), *meni* (7a9 ... 17a6), *manom* (7a14), *nas* (6b5=acc., 7a7=gen.), *nam* (16b5), *s nami* (7b6), istotako tudi: *vam* (7a3), *u vas* (7a4), *s vami* (7a11); acc. pl. m. se glasi tudi *je* (17b8). — V komparativni osnovi je ohranilo par osnov stari *-š-*: *najagši* (15a5), *vejši* (6b4, 9a11, 9a15, 11b11), toda *starjih* (18a7).

Med števniki se nahaja vsaj za ženski spol starejša oblika možkega spola *četire* (16a5). Sklanjata se *tri* (3b6, 16a5) in *četire* vsaj v genitivu in lokalu kakor pridevnika (11b2, 11b5, 12a12, 13b5, 14a3, 14b6, 18a4), istotako *pet* (11b12). *Sto* se sklanja le v zvezi z *dvi*: *dvi sti* (3a6), v ostalih primerih je neizpremenjeno: *tri sto* (9b14, 15b10), *pet sto* (2b14); primeri tudi 17b9, 17b11. *Tisuća* se čuti za femininum (2b14, 10a2, 10a3, 16a8), v zvezi *tri tisuća* (20b14-5) pa kot indeclinabile¹.

¹ Cfr. Rešetar, Rad 136, 157.

Spreagatev ne nudi za 1. osebo ednine z edinimi tremi primeri nič nepričakovanega: *oću -ću* (7a3, 7a10, 18a9), *budem* (17a7, 17b10, 19b3), *prisežem* (7a6). — Stara imperativna oblika za 3. osebo je ohranjena v *pomozi* (7a9, 7b15), obakrat v stari formuli. — Imperfektiv je malo: 3. sing. *biše* (6a4, 9a11, 12a8, 16a10, 19b8), 3. plur. *biku* (17a5), *govoraše* (18b8), *harcovaše* (10a4), *prestribaše* (11a10), *trumbitaše* (16b12). Končnica *-še* za 3. plur. je izposojena brezdvomno od aorista¹. — Aoristov je vse polno (2a1 ... 10a6 ... 11a5 ... 17b4), med njimi tudi *potr* (12a3). — Particip sedanjega časa, ki nastopa le enkrat v nom. pl. (5a9), sicer se pa rabi le kot prilog (4b13, 6a5, 6b2, 9b5, 18a13), ima vedno končnico *-i*; tudi pretekli aktivni particip, ki se rabi istotako le kot prilog (3b8, 4b14, 5a5, 6a11, 7a14, 7b3, 12a4, 12a6, 14b14, 18b4), se končuje vedno na *-ši*; med preteklimi pasivnimi participi se nahajata *nabijen* (19b9) in *ranan* (3b5).

Izven eventualnosti hrvaške sintakse stoji primer, da imata osebek in dopovedek oziralnega stavka, ki pojasnjuje samostalnik ženskega spola ednine, možki spol (8a9). Množinski imenovalnik oziralnega zaimka *ži* in preteklega deležnika more imeti končnico *e*, četudi je njun samostalnik možkega spola (14b8, 17b7). Pridevniki srednjega spola še more imeti v množini končnico *a* (3b11), ima pa že tudi *e* (3b14). Pridevniki v zvezi s *sluga* (6a13), *uhoda* (2a6), *vojvoda* (13b2) se sklanjajo v ednini in množini po ženskem, *baša* (13b13) v ednini po možkem vzorcu. — Ponavljanje samostalnika, ki se v oziralnem stavku pojasnjuje (9b1, 12b2, 12b13, 14b15), ni v stari književnosti nič nenavadnega. — Oblike imenske sklanjatve pridevnikov se rabijo večinoma pravilno: nom. sing. m. (4a14, 10b10, 14a16), gen. sing. m. (3b5, 3b14, 5a2, 13b19, 15b9, 16a9, 17a8, 18a5), loc. sing. m. in n. (5a16, 11b12). — Poleg *njegov*

¹ Rešetar, o. c. 170 razlaga slično formo v Ranjinom lekcijonarju z vplivom predstoječega aorista, češ, „valja da je nastavak prvoga glagola zaveo prepisivača, da zapiše *-še* i n drugoga“; v naših slučajih jo taka pometa izključena.

(5a2, 6b5) se rabi tudi rodilnik *njega* (6b4, 6b5), *njih* (7b14, 8b10). Polna oblika osebnega zaimka mesto enklitične se upotreblja le izjemoma: *meni* (7a9), *njega* (13b4). Kazalni zaimek *ta* nastopa nekolikokrat v zvezah, ki opravičujejo domnevo, da se avtor ni mogel odtegniti vplivu nemškega artiklja (10b2, 13b1, 15a10, 15b13, 16a16). Mesto *drug* se rabi stari *in* (15b13, 18b14). — V primerjenje 2. stopnje služi predlog *od* (6b4): vezati se more *od* tudi z akuzativom (14a8—9). *Blizu* se veže razen z rodilnikom (6a1, 9a12, 14b15) tudi z dajalnikom (4b10, 12b12, 20b10). Orodje ali sredstvo se izraža vedno z golim instrumentalom (5a3, 6b5, 7b2, 8b10, 9b11, 18b10, 18b11), način s predlogom *s* in instrumentalom (5b11, 6b12, 16b13, 20a5), z golim instrumentalom le izjemoma (8b8). — Prihodnjik se izraža večinoma z (*o*)*ću* in nedoločnikom (2b3, 2b4, 2b5, 2b6, 4a11, 4b1, 5a3, 7a3, 7a10, 7a11, 7a15, 7b3, 7b13, 8b9, 8b11, 8b13, 8b14, 16a3, 14b14, 14b15, 18a9, 18a14, 19a3, 19b1, 19b2), izjemoma pa tudi z *budem* in preteklim deležnikom (3a16, 3b1, 17a7, 17b10, 19b3), kakor v kajkavščini in slovenščini. — Pleonazni *van*: iti (2a6) — izaitiz (i)z (16b5, 18b1) — iztirati iz (14b13), skopati (14a9) in (*v*)*nutar*: u ... hitati (14b7) — iti (14b11) — u ... nositi (14b1) — poiti (14a10) so germanizmi, ki imajo v slovenskih in kajkavskih narečjih polno sorodnikov.

Od jezika, kakor so ga pisali poznejši pisatelji iz rodu Zrinskih¹ se avtor „historije“ o Sigetu zelo ugodno razlikuje: vkljub nekaterim odstranitvam se more imenovati jezik enoten in pravilen. Prezreti se ne sme, da iščeš v „historiji“ zaman pojavov, ki so bili v avtorjevem zavičanju brezdvomno že udomačeni: n. pr. odpad končnega infinitivovega *i* in prehod končnega *m* v *n*. Tako je mogel pisati le čakavec s hrvaško literarno vzgojo.

Avtor dobi torej iz razbora hrvaškega rokopisa in Budi-

¹ Cfr. Jagić V., Adrianskoga mora Sirena (Književnik III [U Zagrebu 1866], 382—407. — Ferdo Rožić, Neoteta, baština (Poslednji Zrinski i Frankopani, [Zagreb 1908]), 236—240.

novega posvetila sledeče oznake: rodom je bil severni čakavec, menda iz Hrvaške v takratnem ožjem zmislu; hrvaška lit. tradicija mu ni bila tuja; bil je med oblego v Sigetu, toda ni se udeležil niti ekspedicije pod Šikloš dne 17. junija, niti obrambe notranjega gradu dne 26. avgusta, niti zadnjega boja dne 7. septembra, ker poznamenuje udeležence teh akcij z „naši“ (3b 2, 13b 12, 13b 13, 20a 6, 20a 7, 20a 10), dočim rabi sicer v podobnih slučajih „mi“ (11a 4 5, 13b 3, 16a 2, 16a 3, 16b 3, 16b 5); 7. septembra 1566 je prišel v turško jetništvo; dobršen čas pred zadnjim marcem 1568, ko je bilo napisano posvetilo latinskega prevoda, se je plačala zanj odkupnina, da se je mogel vrniti med svoje.

Sigetskih žensk in otrok je ostalo živih okrog 2000, ki so jih poslali Turki koj kot sužnje po Donavi v Carigrad¹, izmed moških so pa ušli meču razjarjenih oblegovavcev le tisti, ki so bili „u kapi ili u pačelu otaino van ispelani“², torej samo tisti srečniki, za katere se je zavzel kak Turek bodisi iz praktičnega interesa bodisi iz osebne naklonjenosti ter jih po turško ali pa žensko preoblečene spremil iz notranjega grada, predno je zletel ta v zrak.

Za dva namena so potrebovali Turki nekoliko moških ujetnikov: vojnike, da ponesejo cesarski vojski poročilo o usodi Sigeta; dvornike, da jim pokažejo Zrinskega shrambe. Poročilo v cesarski tabor k poveljniku ogrskih pešcev grofu Andrejašu Báthory je nesel „ogrski junak“, ki je služil v Sigetu kot pešec, služba slov k nadvojvodi Karlu in v grad Bobovee³

¹ Relation und extraet von aussagen und besondern kundschaftten, betreffend des türcken eroberung Zigeth, Codex de Zrinio 11, 506: „Aber von christen weib und kindern seindt leider in zwaytausennt personen, darinnen noch lebendige gefangen worden, die hat er stracks zu der Thonau schieken, daselbst zu schif setzen unnd nach Constantinopel furen laszen“ Cfr. tudi hrv. tekst 20 a 13.

² Hrv. tekst 20 a 12 - 3.

³ Relation und extraet von aussagen, Codex de Zrinio 11, 50- 2: „Am 10. Septembris zu abends ist ein hungerischer junaek oder knecht alher in das kayserliche veldtlager zum herrn obristen über das kriegsvolek gravn Andreaschen von Bathor komen unnd die laidige zeittung praecht, das Zigeth

iz virov ni nedvomno razvidna, precej verjetno pa je, da nista bila iz dvornikov ampak iz vojnikov. Eden izmed teh treh, ki jih je njihova misija otela jetništva, bi mogel biti stari *Sorscha*,¹ o ostalih dveh se da reči še manj pozitivnega.² V ujetništvo s turško vojsko so šli izmed vojnikov: knez Gašpar Alapi, ki so ga imeli Turki radi njegove zunanosti za slugo,³ in Stjepan Oršić, ki ga je rešil iz hvaležnosti Turek Hasan,⁴ izmed dvornikov pa komornik Ferenc Černko⁵ ter Berta Geréczy.⁶ Ako bi bilo von den vanden erobert . . . Angeregter junack zaigt ferner an, wie das er auch ein gemainer fueszknecht im schloß Zigeth gewest und nach der erobering von den turken selbst dahieher zu kommen und die puttschalt irer erobering verordnet worden, wie sie dann ohnmassen auch ainen andern zu . . . erzherzog Carln und den dritten in das schloß Bahotscho zugleich abgefertigtet.⁷

¹ Cfr. sprodaj str. 42.

² Petthó G., Rövid magyar krónika, Cassán 1729 (—3. izd.; 1. izd. je izšla na Dunaju 1660), 121 našteva med odrešenci tudi: „*Tiski Menyhart, Markaff Janos*“ — Kakor pravi kronist sam, je zajemal do l. 1572. podatke iz Bonfinija, Heltaija, Istvánffyja, Jovija, Ronsonija, Surija, Thuróczija, Tinodija in Vramea, vendar pri teh kronistih doslej Tiskija in Markaffa nisem mogel zaslediti. Izključeno ni, da je dostavil Petthó ta dva iz lastnih spominov in da odgovarja njegovo poročilo resnici: v tem slučaju hi se morala šteti Tiski in Markaff pač med sle.

³ Istvánffy M., *Historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippinae 1622, 487: „Caspar Alapiamus, latelris, ad quas cedente Zrinio se abdiderat, extractus, et quod enormi vultu, fuscoque praeditus, statuque pusillus, pro vili armigero ministroque aestimaretur, servatus est.“ — Forgách Fr., *Zigethi Hungariae claustrum praestantissimi vera descriptio* (v knjigi: *De Sigetho Hungariae propugnaculo . . . ab Emerico Forgách . . . Collectum opera Petri Albini Nivemontij, Wittebergae 1587*) F.², „Caspar Alapi, vivus in hostium manus pervenit“. — Tako Forgách kakor tudi Istvánffy sta kot sodobnika (cfr. Szinyei J., *Magyar írók III*, 627; V, 199) in zlasti poslednji kot bivši službenik Nikole Zrinskega Sigetskega, verudostojni priči.

⁴ Istvánffy, l. c.: „Stephanum Orsithum Ilafanes Turca quidam Soclusinus, qui apud illum antea mitem moderatamque servitutem perpessus erat, ne interficeretur, corpore suo protexit et servavit“.

⁵ Istvánffy, l. c.: „Eodem modo Cerenco cubicularius in coquina abditus (captus est)“. — Forgách, l. c.: „et Franciscus quidam secretarius et cubicularius ille, qui 200 paulo antea aureos Comiti . . . deprompserat (in hostium manus pervenit)“.

⁶ Istvánffy, l. c.: „Eodem modo Cerenco . . . et Bartolus Geretius capti, quod venusti essent adolescentes, eadem evasere“. — Tudi Salomon Fer., *Al első Zrinyick*, Pest 1865, 631 meni, da je bil Geréczy samo dvornik. Zveza z Črnikom in starost govori res samo za to razlago.

7. septembra ujetih res 5 dvornikov Zrinskega¹ in ni bil poslan k cesarskim morebiti vendarle ta ali oni iz dvornikov, bi se moralo sumiti, da je kateri ušel ali da so Turki katerega še pozneje ubili, kar je oboje neverjetno: odkupil je Juri, sin sigetskega junaka, izmed dvornikov le Črnka in Gereczyja, izmed vojniki gotovo samo Alapija, dočim za Oršića stvar ni več verjetna². Nedvomno so se vrnil v domovino prvi trije: Gašpar Alapi, ki se omenja prvič zopet menda šele 18. julija 1571,³ je postal l. 1574. hrvaški ban, za ostala dva se je pobrinil Juraj Zrinski, Nikolin sin: *Berta Gerécsy* je, dobil 13. avgusta 1569 od Juraja in Kristofa Zrinskega več vasi blizu Ribnika,⁴ *Ferencu Črnku* pa se je podelil „prekodonavski kapitanat“ in po nakazu Jurija Zrinskega z dne 28. avgusta 1574 mu je morala izplačati požunska kamora 2000 gld., da se za novo službo pripravi.⁵ Stjepan Oršić je menda še v ujetništvu ali pa vsaj kmalu po vrnitvi umrl.⁶

Berta Gerécsy je bil Oger iz Baranje⁷ ter pri iskanju

¹ Relation und extract von Aussagen, (Codex de Zrinio II, 501: (10. IX.): „Was auch darinn neben dem hern graven von kriegsleuten und andern manspersonen nherig in leben gewest, alles niedergehawt worden anszer des Hoffmeisters, hofrichters, landtschreibers, hawszschaffners und kochs, welchen die feind vleiszig nachfragen umt sy abshaldt in eisen wol einschmieden laszen, vermuthlich von denen alle gelegenhlich aller zugehor, einkommen und ander hawszwirtschaft sich berichts zu erholen“.

² Istvánffy, l. c.: „atque ii *tres* aut *quattuor*, ex tot milibus superstites, postea a Georgio Comitiss Zriniani filio redempti postliminio redierunt“. -- Poročilo turškega očividca, Hammer-Burgstall, Gesch. des osm. Reichs⁸ III, 323, da so bili v turški sužnosti Zrinskega komornik, zakladnik in točaj, nasprotuje Istvánffiju le navidezno: turški sodobnik je mogel videti tudi v Alapijn dvornika, Oršića pa je mogel Hasan nekaj časa skrivati

³ Codex de Zrinio II, 525.

⁴ Kukuljević, Monumenta hist. Slavorum merid. I, str. 269.

⁵ Codex de Zrinio II, II'.

⁶ Pogosto se čita, da je pal S. Oršić pri obrambi Sigeta, cfr.: Nagy Iván, Magyarország családai VIII (Pest 1861), 281; Lopašić R., Vrhbaria lingua croatica conscripta (Monumenta histor.—jur. Slavorum merid. V [Zagreb 1894]) 254 itd. -- Proti temu pa govori izrečno Istvánffy, ki pravi, da ga je rešil Hasan. Toda že Istvánffijev „*tres* aut *quattuor*“ kaže, da si tudi ta sodobnik o Oršićevi usodi ni bil na jasnem.

⁷ Salamon, Az első Zrínyiek 537.

avtorja hrvaške historije o Sigetu ne more priti v poštev; *Stjepan Oršić*, čigar zavičaj je bil Mrsin grad v Slunjski polkovniji,¹ je bil res čakavec, drugega pa ne govori zanj nič: treba se je odločiti za Črnka,² ali Alapija.³

Proti Alapiju, ki je tisto ekspedicijo pod Šikloš vodil, pa ne govori le avtorjevo strogo razlikovanje med „naši“ in „mi“, ki govori sploh proti vitezu — bojniku kot avtorju, ampak tudi še drugi razlogi.

Knez Gašpar Alapi⁴ sin Ivana Alapi de Nagy Kemlék in Margarete Zrinske, sestre sigetskega junaka,⁵ je bil po materi čakavec, toda Kalnik, po katerem so se nazivali Alapi „de Nagy Kemlék“, in pa Vukovina, ki je tvorila poleg Kalnika glavni del njihovega imetka,⁶ ležita v kajkavskem ozemlju in težko si je misliti, da bi bil govoril Gašpar Alapi od doma hrvaščino, kakršno kaže hrvaška historija Sigeta. Prezreti se tudi ne sme, da se ne drži Alapija niti najmanjša literarna tradicija.

Ferenc Črnko je izmed vseh odkupljenih turških ujetni-

¹ Cfr. Lopašić, Monumenta h.—j. Slav. merid. V, 253.

² Kertbeny, Erstlingsdrucke 186 in 187 je mislil na Črnka radi „des Herrn Graven von Sorin seligen *Diener*“ v nemških prevodih, kar seveda še ni zadosten razlog: „Franz Scherenkh [wohl Verfasser dieser Relation?]“ . . . „Ist dieser hochinteressante lateinische Bericht von Franz Scherenkh selber, oder von einem andern Diener?“

³ Klaić, Povjest Hrvata V, str. I. misli na Alapija, češ: „Po svemu, što Budina u predgovoru iztiče, moglo bi se nagađjati, da je rečeni spis izvorno napisao Gašpar Alapić, potonji ban hrvatski.“

⁴ Hrv. tekst 2 b 16, 8 a 2 piše tudi Alapi in ne Alapić, kakor novejši hrv. zgodovinarji.

⁵ Capitulum ecel. Zagrab. 23. IX. 1534, Codex de Zrinio II, 119: „Nos . . . commendamus . . . quod . . . Nicolaus comes iunior de Zrynyo in sua ac . . . Elenae comitissae, genetricis et . . . Johannis similiter comitis de Zrynyo fratris senioris, nec non Clarae . . . Joannis Paxy, Margarethae similiter . . . Joannis Alapi consortium et puellae Elenao, filiarum videlicet eiusdem . . . Elenae Comitissae, sororum scilicet suarum . . .“ — Forgách, Sigethi descriptio E₂^b: „Nepos Zrinij ex suroro . . . Caspar Alapi“. — Cfr. tudi tekst 8 a 2: „bratca kneza gašpara alapia“.

⁶ Cfr.: Ottův Slovník naučný I (1888), 683 (II[aškovec]); A Pallas nagy lexikona I (1893), 292 (B[ojničij]); Bojničić I., Der Adel von Kroatien, Nürnberg 1899 (J. Siebmachers gr. u. allg. Wappenbuch IV/13) 2.

kov Sigeta edini ki je bil pri sodobnikih na glasu pismouka: Forgách ve o njem povedati, da je bil Zrinskega „tajnik in komornik“,¹ v listini Juraja Zrinskega z dne 28. julija 1574 se pa imenuje tudi „deák“ — „literatus“.²

Tak „dijak“ je čital v Sigetu zbranim vitezom prisego³ in vprašanje je, ali je bil tisti Blaž, ki je padel na sigetskem mostu dne 19. avgusta.⁴ vojvoda s priimkom „Dijak“,⁵ ali pa Blaž, po pokliu „dijak“ — pisar.⁶ Zveza, v kateri se Blaž nahaja, govori za prvo domnevo, torej: vojvoda Blaž Dijak. Ako pa odgovarja resnici ta domneva, je verjetna tudi druga: da je „dijak“, ki je čital prisego, istoveten s Črnkom, Zrinskega „tajnikom in komornikom“⁷

Ferenca Črnka poreklo se z dosedanjim zgodovinskim gradivom ne da določiti. Razen Ferenea se še omenjajo: „muž Črnko“ l. 1405. v Nuglem pri Roču v Istri;⁸ Januš Črnko, ki je služil že Nikoli Zrinskemu Sigetskemu, bil l. 1570. „lovacmeister“ Zrinskih, l. 1586. njihov kaštelan v Čakoveu ter dobil od Juraja in Kristofa Zrinskega 26. novembra 1570 7½ sel ter enega želarja,⁹ 10. julija 1586 pa zopet selo na Belici v Medjumurju;¹⁰ „Gjuro Črnko željar“, ki se imenuje v urbarju Bukovca v Podravini okolu l. 1645;¹¹ Štefan Csernko „juratus tabulac ban.“, ki je imel l. 1766. plemiški pečat.¹² Januš je bil pač Ferencjev sorod-

¹ Cfr. spredaj 90. op. 6.

² Codex de Zrinio II, 112.

³ Cfr. tekst 7 b 2.

⁴ Cfr. spredaj 64. op. 3.

⁵ Tako jo prevedel to mesto Budina.

⁶ Tako jo razumel to mesto Karnarutić, Vazetje 37, ako je Gaj postavil prava ločila: „Izgibe Blaž, dijak“.

⁷ Barabás, Codex de Zrinio II, 697 [ima v indeksu sub v. „deák [literatus]“: „Balds. Zrinyi Miklós titkárja l. 442“, toda to jo pomota, dotični pisar iz l. 1557. so zove: „Balthasar literatus.“

⁸ Milčotić, Starino XXXIII, 28.

⁹ Kukuljević, Monumenta hist. Slavorum merid. I, 265—6, Nro. 273.

¹⁰ Mesić, Život N. Zrinskoga 244, op. 1.

¹¹ Lopašić, Monumenta h.—j. V, 300.

¹² Bojničić, J. Siobmachers g. u. a. Wappenbuch IV/13, 228.

nik,¹ ostali pa pričajo vsaj to, da je bilo ime Črnko po hrvaških zemljah precej razširjeno. Najverjetnejše se zdi, da so si Zrinski, ki so dobili l. 1546. Mejumurje,² svoje Črnke privedli iz stare čakavske domovine. Madjarsko obliko: Ferenc je lahko dobil v Čakoveu najčistejši čakavec, a tudi Budinov „homo *nobilis* et fidedignus“ ne govori za Alapija in proti Črnku, saj je l. 1586. Juraju Zrinskemu tudi Januš Črnko „*nobilis* ac egregius“.

Tako se ne da navesti noben razlog, ki bi govoril proti, pač pa več tehtnih razlogov, ki govorijo za to, da je avtor hrvaške historije o Sigetu Ferenc Črnko, ki je bil rodom po vsej priliki iz stare čakavske domovine Zrinskih, služil na dvoru (a cubiculis) Zrinskih kot „tajnik in komornik“, moral kot tak 17. junija ostati seveda pri svojem gospodu v Sigetu, ostal med dvorniki v notranjem gradu tudi 7. septembra, ko so spremljali vitezi Zrinskega na zadnji boj, prišel v turško sužnost, dobil s pomočjo Juraja Zrinskega svobodo, postal l. 1574. kapitan „preko Donave“ ter živel na glasu pismouka.

Za verodostojnost avtorjevo govori že njegova priprosta kompozicija: brez ceremonij gre kar in medias res, prikazuje brez olepšav dejstvo za dejstvom ter odloži pero, ko je v duhu spremil gospodarja na zadnji poti. Iz vsake vrste se čuti stremljenje avtorjevo, da kratko pribije le to, kar je sam videl ali od očividcev izvedel.

Hronološki red se sicer dvakrat razruši: prvič z opisom oblege same, ki se začenja z 31. julijem (10a 1), dočim se je zasledovalo gibanje turške vojske po poročilih pribegov na prejšnjih straneh že do 5. avgusta (5b 16), drugič s smrtjo Solimanovo, ki je datirana z dnem 4., vrinjena pa med dogodke 7. in med dogodke 8. septembra (Budina); vkljub temu pa izpričujejo natančni dnevni dati, da je avtor v Sigetu moral vo-

¹ Kukuljević, Monumenta hist. Slavorum merid. I, 266 in Mesić, Život N. Zrinskoga 244 istovedita tega Januša z našim Ferencem, kar je nemogoče, ker ostaja prvi v razdobju 16 let Januš, dočim se pojavlja istodobno drugi s pravim imenom in je torej kaka pomota izključena.

² Mesić, Život N. Zrinskoga 111—119.

čiti nekak dnevnik in da je sestavil svojo povest na podlagi tega dnevnika.

Napačni sta menda le dve trditvi, a še ti dve prideta na rovaš pribegov: vest o Solimanovi poti preko Sarajeva (2a 3), dočim je šel v resnici preko Belgrada¹, in vest o prehodu preko Drave „niže Osika“ dne 20. julija (5b 6-7), dočim se je zgodilo to v resnici 19. julija.² Tudi imen je hrvaški pisec razmeroma malo pokvaril. Izmed krajevnih imen delajo težavo le »Čori« (3a 13) in *Harii* (3a 11). *Soklouš* (2b 13) poleg *Šiklouš* (2b 2, 2b 4, 2b 10 itd.) je pač pisna pomota, istotako *Vitovo* (2b 8) poleg *Utovo* (2b 2, 4b 3). Izmed osebnih imen se mora *Nasufaga* (4a 13, 5a 15) pač korigirati v *Nasuhaga*.³ *Akan-šibaša* (5b 8, 10a 1, 10a 6, 10b 1), *Karamanski baša* (4a 5, 5b 2) = Sulejman paša,⁴ *miserski baša* (13b 13) = Sofi Ali-paša,⁵ *natulaj beglerbeg* (5b 7) = Šemsahmed⁶ in *rumeli beglerbeg* (5b 8, 10a 1, 10a 6, 10b 1) = Sal Mahmud⁷ nastopajo le pod označbo svojega dostojanstva; zdi se, da pisec *Anatoli* in *Rumili* ni smatral za pokrajinska ampak osebna imena dotičnih beglerbegov.

Avtorjevo zdravo načelo, pisati osebna imena tako, kakor so se v njegovi okolici res izgovarjala, se vidi zlasti v pisavi imen, ki jim dajejo danes Madjari madjarsko, Hrvati hrvaško končnico; piše namreč *Alapi* (2b 16, 8a 2) in ne Alapić, *Radovan* (13a 13) in ne Radványi, *Sekčidi* (13a 11)⁸ in ne Sekulić⁹ a seveda tudi konsekvntno *Zrinski*, *Zrinskoga* i. t. d. (2a 2, 2b 11, 4a 14 i. t. d.) in ne Zrinyi.¹⁰

¹ Hammer III, 439; cfr. tudi Mesić, *Život* 228.

² Hammer III, 444.

³ Hammer III, 448.

⁴ Hammer III, 440, 443.

⁵ Hammer III, 449.

⁶ Hammer III, 440, 448.

⁷ Hammer III, 440, 448.

⁸ Cfr. Codex de Zrinie II, 454, 528: Zeechedy, Zekchedi.

⁹ Tako že Karnarutić, *Vazetje* 37.

¹⁰ Németh, *Szigetvár* 219 je proglasil glagoljske listine Nikele Zrinskega in Štefana Frankapana z dne 25. januarja 1544 radi podpisa: Zrjuskj za fal-

Vplivala na zgodovinsko in poetično literaturo o sigetski tragediji je hrvaška historija o Sigetu sicer večinoma le preko tiskanih prevodov, vendar se je treba pri prvem izmed umetnih hrvaških pesnikov, ki so opevali sigetskega junaka, še posebej ustaviti.

V nekaterih bistvenih momentih se sicer „historija“, t. j. zadnje poglavje prvega ter drugi in tretji del Karnarutićevega „Vazetja Sigeta grada“, ki je izšlo 18 let po katastrofi, razlikuje od hrvaške historije in njenih prevodov: Solimanova smrt je pomaknjena samovoljno na dan 26. ali 27. avgusta,¹ s čim je tudi precej sledeče hronologije pobrkane; o Ferencu Črnku se pripoveduje, da sta z Juranićem, vidivši smrt svojega gospoda, „Turak sikući, nigdir ne zapriše, da, hrabro s' arvući, v tom boju umriše“ (47). Toda v ostalem se krijeta historiji od prve do zadnje vrste po razporednosti in datih in deloma tudi po osebah, ker operira Karnarutić le z osebami, ki jih ima tudi naša historija. Karnarutićev vir je torej „Historija o Sigetu“;² poet je nekatere momente razblinil, druge omenil le mimogrede ter sumarično, v glavnem se pa držal z vestnostjo zgodovinarja svojega vira, ponavljajoč za njim celo napake, kakor vest o Solimanovem taborjenju na Sarajevi.

Porečeš, da je mogel rabiti Karnarutić tudi kak prevod. Res, toda: poleg oblike *Siget* rabi K. izjemoma tudi obliko *Seget* (17, 19), kakor hrv. izvirnik; stavek hrv. izvirnika:

sikat, češ končnica — ski se v XVI. stol. pri Hrvatih v listinah in podpisih še ni rabila, ampak le v priprostem govoru. — Če bi pogledal tak madjarski šovinist vsaj v Kukuljevićeva Monumenta historica Slavorum merid. I, 275, 286, 288, 308 ali v Šurminove Hrvatsko spomenike I, 187, pa bi so lahko obvaroval take blamaže.

¹ Cfr. Sokolovićev govor, ki ga govori tik po Solimanovi smrti: „Dva-des't i sedam dan Agusta kad projde / I jošo sgor jedan, tad mev baše dojde“ (41).

² Šrepel, Rad 148, 90 piše, da „ne znamo, kojim se vrelo poslužio Karnarutić“. Vzporednost obeh „historij“ mu je mogla uiti pač samo zato, ker si je Budino zelo površno ogledal in celo mislil, da jo izšel njegov prevod po Karnatiću. Cfr. spredaj str. 72. op. 2.

„suliman... učini almuštvo mnogo“ (5 b 11), ki ga je Budina napačno prevzel, se ponavlja pri K. skoro z istimi besedami: „Tu mnogo almuštva učini ubogim“ (28); pri K. igra ulogo turski dostojanstvenik „Ersam, bej“ (28, 29), ki je nastal brezdvomno pomotoma iz imena gore a je bližji hrvaškemu: „pod haržam hejem“ (4 a 7, 5 b 14) nego latinskemu: infra Hardanaium; Alapi je Zrinskemu „brat“ (32), kar spominja prej na hrvaški „bratec“ (8 a 1) nego lat. familiaris; hrvaška fraza „počeše turci iz luga koše točiti“ (11 a 6) se ponavlja: „Z luga koši točec“, dočim se lat. prevod jedva razumi; vojvoda „lovrinac“ ima v hrv. izvirniku priimek „stari“ (13 a 9), v lat. prevodu se omenja z „ille“, pri K. je zopet „stari“ (37).

Sledí, da je imel Karnarutić brezdvomno hrvaški izvirnik historije o Sigetu in da je eksistiralo torej najmanj četrto hrvaških rokopisnih primerkov.¹

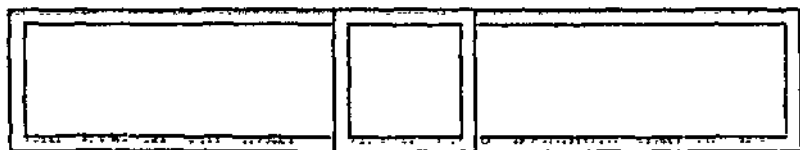
* * *

Pomote

originala: 3a5: užgu mesto užgu; 11a9: postavite m. postaviti; 12b13: učiniti m. učinili; 14b8: gloguši m. globuši; 16a2: hitale m. hitali; 19a9: druga m. drugi;
tiska: 7a1: karščanskemu m. karščanskomu; 11b7: garašu m. ganašu.

¹ Ofr. spredaj str. 42.

Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem.

Spisal dr. Metod Dolenc, Gradec.

Za časa štajerske Caroline (1574) je štajerska sestajala iz 90 do 100 deželnih sodišč (Landgerichte). Nekatera so imela pač svojega lastnega krvnega sodnika (Bannrichter), največ si ga pa niso mogla vzdržavati, ker so bili s tem zvezani preveliki stroški. Posledica je bila, da so tudi — privilegirana deželna sodišča s pravico svojega krvnega sodnika čedalje večkrat klicala krvnega sodnika deželnega kneza, da tudi njim predseduje in izvršuje „malefično pravo“. To klicanje jim je Carolina v prvem členu druge knjige izrecno dovolila. Tak razvoj je bil deželni gospodi čisto povšeč; kajti privilegirana deželna sodišča so ji bila itak na poti. Kjer jih je le mogla, spravila jih je pod svojo popolno vrhno oblast, nazadnje je jela dajati — njihovim krvnim sodnikom predpise prav kakor svojim. Veljajoče materijalno kazensko pravo — štajerska Carolina — je imela pač dokaj določeb tudi za pravdno postopanje (primeri njeno celo drugo knjigo: *Ordnung, wie man das Maleficrecht / und Peindlich Halhsgericht besitzen / Proceediren / auch den Rechten gemäss / die Vrteln formiren soll / mit sampt etlichen darzu notturfälligen anhängen*: — 44 členov); toda kompetenca sodišč še ni bila precizirana, organizacija sodišč, osobito glede poslovanja krvnega sodništva veljala je še dolgo tako rekoč le po starih šegah in običajih.

Še v „Regierungsinstruction“ cesarja Leopolda I. (1658—1705) za Štajersko iz dne 10. marca 1676 — nahaja se v rokopisu, podpisanem od imenovanega cesarja samega v arhivu

višjega deželnega sodišča v Gradcu — ne najdemo o krvnih sodnikih ničesar razun naslednjih skromnih določeb 22. člena: Unsser Statthalter soll auch in Unserem Namben Und an Unser Stath in Unsern Innerösterreichischen Fürstenthumben und Landten Paan und Aacht, also oft es die Notturft erfordert, und sich Zuthuen gebührt doch alleweg im Beysein der Regirung verleihen, und solche Verleihungs-Paanbrief in Unserem Namben, wie Stylus der Canzley ist, fertigen lassen“. Še le okolnost, da imetniki deželnih sodišč niso hoteli vzdržavati, t. j. plačevati svojih krvnih sodnikov, da so čimdalje večkrat zahtevali deželnoknežjega krvnega sodnika k sebi, — da pa so tudi ti jeli imetnike deželnih sodišč strašansko odirati, bil je neposredni vzrok, da so deželni stanovi sami zahtevali pravilne uredbe poslovanja deželnoknežjih krvnih sodnikov. Na to zahtevo je vlada notranje-avstrijskih dežel izdala inštrukcije za krvne sodnike. To se je zgodilo za Štajersko 22. maja 1726, toda le za krvnega sodnika v Gradcu in Ljubnem. Celjski krvni sodnik takrat še ni bil deželnoknežji, to je postal še le 1. 1742. Seveda je vlada v svojih navodilih skušala predvsem pritegniti kolikor mogoče dosti agend pod svojo vrhovno justično oblast; in kar se ji v štajerski inštrukciji za krvne sodnike še ni docela posrečilo, poskusila je z uspehom pri kranjski inštrukciji iz dne 16. junija 1767, in precej za tem v še nekoliko večji meri pri koroški, izdani dne 8. novembra 1774, torej le 3 leta, predno je bila tortura odpravljena.

Vsa ta tri navodila za krvne sodnike — Planer (Recht u. Richter, str. 47) sodi, da je kranjska inštrukcija ohranjena še v edinem izvodu v arhivu višjega deželnega sodišča graškega — so jasno spričevalo, s kakim uspehom je pridobivala notranje-avstrijska vlada čimdalje več vpliva na justično upravo. Ali navodila so pa tudi v tem oziru važen dokument, kje je iskati izvora za nekatere pravne inštitute kazensko-pravdnega postopanja, ki jih imamo še dandanes. V naslednjih vrsticah bodi tedaj govor o vsebini inštrukcij, predvsem v pogledu, kako je drugo navodilo izpopolnilo prvo, tretje drugo,

nadalje, kako si je pri tem vlada vtrjala svoj vpliv, naposled tudi v tem, ktere uredbe so se ohranile kolikor toliko do današnjih dni.

1. Štajerska inštrukcija je bila naravnost matica kranjske in koroške. To povdarja kranjska v prvem členu sama, češ, kranjska krvna sodišča naj se uredi zastran dobre justice po vzoru vojvodine Štajerske. Koroška inštrukcija nema tako določne izjave, ali po celi svoji uredbi in po malone dobesedno enakih določbah, kakor jih imati štajerska in kranjska inštrukcija, se o njenem najbližjem sorodstvu s tema ne more dvomiti.

2. Krajevni obseg štajerske je cela vojvodina Štajerska izvemši celjsko okrožje, ki je imelo še pred inštrukcijo svoj „Banngericht sambt Schöpfung und Geschir“ (Mell, Das steierische Bannrichteramt, str. 29, je sam popravil to v inštrukciji se nahajajočo tiskovno napako v „Geschir“). Naj se pripomni, da je imel celjski krvni sodnik naslov: Der fürstlichen Durchlaucht und einer ersamen lantschaft in Steyer etc. Geschworne paaanrichter in der fürstlichen Grafschaft Cilli“; v vseh treh inštrukcijah pa se imenujejo krvni sodniki prosto — „landesfürstliche Bannrichter“. Področje kranjskega krvnega sodnika je pa bila cela Kranjska, koroškega cela Koroška. Razmerje med deželnoknežjimi krvnimi sodniki, in deželnimi sodniki ni baš natančno določeno. Čisto na koncu inštrukcij izvemo — preglednost vseh predpisov se sploh pogreša, — da se morajo imetniki in upravniki deželnih sodišč vesti nasproti krvnim sodnikom — skromno, da jim ne smejo nasprotovati na ta način, da jim kratijo sredstva za preživetje. Nasprotno pa inštrukcije tudi krvnim sodnikom zabičujejo, da se ne smejo vesti nedostojno, da ne smejo provzročevati kake izgrede. Ako krvni sodniki greše proti tem predpisom, onda jih sme po štajerski inštrukciji vlada kaznovati ter jim naložiti povračilo povzročenih stroškov. Tega zadnjega pristavka pa v kranjski in koroški inštrukciji ni, dokaz, da je vlada pozneje uvidela, da take določbe ne utrujejo ugleda njenih uradnikov, dočim

jih tudi brez te določbe lahko sama kaznuje, če se ji zdi to potrebno.

Razmerja krvnih sodnikov napram privilegiranim deželnim sodiščem se dotika štajerska le v toliko, da ukazuje, deželna sodišča in „privilegirte Burgfriedensinhaber, ob einigen schon eigene Bannrichter zu halten gestattet wird“, naj vidijo v deželnoknežjem krvnem sodniku „in hoc passu der Inspection nicht principales“ ampak „delegatos commissarios“. Ta član se nahaja skoraj dobesedno tudi v kranjski in koroški inštrukciji, ali slednji imati že mnogo globlje segajoče pravice nasproti privilegiranim deželnim sodiščem. Ktera deželna sodišča so na Kranjskem privilegirana, navaja kranjska inštrukcija sama; to so deželno sodišče glavnega mesta Ljubljane, grofije Pazinske, residence v Plettrijah, grajščine v Goričanah in Kastvu. Glede teh pravi člen XXIII., da je Veličanstvo pri volji, pustiti jim titulos exemptionis še nadalje. Isti člen koroške instrukcije začenja: „Nachdem wir die im Lande Kärnthen durch ihre Urkunden und Dokumente erprobte, privilegierte Landgerichte bei ihren habenden Titulis exemptionis noch fernerhin gnädigst zu belassen gemeint sind“, ne navede pa nikakih imen. Ali baš ta člen XXIII. obeh inštrukcij, kranjske in koroške, pomenja naravnost — konec vsake resnične samostojnosti krvnih sodišč privilegirane vrste. Kranjska še nekako razločuje med ljubljanskim krvnim sodnikom in krvnimi sodniki ostalih četverih privilegiranih deželnih sodišč. Za ljubljanskega pravi, da naj ostane pri stari šegi, po kateri naj mestni odnosno krvni sodnik po svoji zaprisegi zaprosi za krvno pismo (Bannbrief) notranjeavstrijsko vlado, ali pri težkih kriminalnih slučajih, osobito pri obsodbi zločincea naj se vsakikrat posvetuje z mestnimi svetovalci, ki morajo biti pravo vešči. Druga, izvenljubljanska deželna sodišča, pa morajo najprej za posel krvnega sodnika sposobne osebe predlagati deželnemu glavarstvu, to jih še le izpraša in jim po prestani skušnji naroči, da si izprosijo „Bann und Acht“, torej krvno pravico od notranjeavstrijske vlade. Brez krvnega pisma pa ne smejo ničesar ukreniti

sub poena nullitatis. Poleg vsega tega pa morajo še prav posebno in navzlic svojim privilegijem — pred torturo in pred izvršitvijo razsodbe predložiti take pravde cum omnibus actis deželnemu poglavarstvu v revizijo, kjer je za to tehten vzrok (erhebliche Ursache) ali pa kjer to glavarstvo samo zahteva. Sicer pa se morajo tudi držati inštrukcije, le-ta je torej — izdana posredno tudi za nje!

Koroška inštrukcija gre še korak dalje: To kar je v kranjski določeno za pleterskega, pazinskega, goričanskega in kastavskega krvnega sodnika, velja za vsa koroška privilegirana sodišča brez izjeme, predložitve aktov v revizijo pa je navkazana za vse slučaje, za katere zahteva to Constitutio criminalis Theresiana — le-ta je izšla 31. decembra 1772, torej med izdajo kranjske in koroške inštrukcije — in razen tega še za slučaje, katere ustanavlja kranjska inštrukcija.

Vseh teh določb štajerska inštrukcija, kakor rečeno, še ni imela; ob njenem postanku si pač vlada še ni upala spraviti jih na dan. Ali iz arhiva višjega deželnega sodišča graškega da se konstatirati nekak vmesni korak med pravnim položajem po štajerski inštrukciji na eni, in med obema drugima na drugi strani. V „Regierungsinstruction“ cesarja Karla VI. (1711—1740) iz dne 18. avgusta 1734, ki se nahaja v rokopisu v navedenem arhivu in nosi lastoročni podpis vladarjev, — čitamo v petem členu: Von der Regierungsgewalt in Criminalibus: „Nicht allein in publicis et civilibus, sondern auch in Criminalibus geben wir der Regierung absolutem potestatem (salvo jure aggratiandi), dass sie respectu deren Personen, welche Ihro auf ein- oder andere Weiss unterworfen seynd, sowohl in minoribus delictis erkennen dieselbe gebührend abstraffen und die Urthel sogar mit der Todsstraff nach unseren Criminal- Rechten unbeschränkt in Unserem Namen vollziehen lassen könne: Jedoch hat die Regierung in Criminibus exceptis als laesae Majestatis, Perduellionis und dergleichen, ante publicationem sententiae, der sachen beschaffenheit, samt ihrem Urthel cum motivis decidendi, durch die I. Ö. Geheim Stell an Uns heranzugucken

und bis auf erfolgende unsere Resolution mit der Exekution inne zu halten.

Ingleichen soll auch Regierung mit dergleichen Exekution biss auf ergehende Unsere Verordnung inhalten, wann etwa Unser I. Ö. Geheimer Rathe aus besonders umständen befunden, über einen von Regierung via gratiae mit annectierter Darstellug abfordernden berieht die sacht an Uns gelangen zulassen.

Es seynd von Ihro Regierung allein alle Criminalsachen gehörig und ex officio zu tractiren, ausser, wo propter enormitatem delicti, oder sonst eine Fisealitet mit unterläufft, also in welchen casu auch die Hofkammer einberuffen ist: Massen auch dieselbe Reglerung nicht allein denen von Uns bekenhenden Pann-Richtern, sondern auch denen Stätt. und Markt-Richtern, dann denen dazue besonders privilegierten Herrschaften oder ihren privat-Pann-Richtern, Examine et approbatione praevia, Pann und och zu ertheilen, über die Criminal-administration in ganz I. Ö. gute Obacht zu tragen, die dessfalls erforderliche Instructiones, und andere Verordnungen „anzufertigen, u. ob deren befolgung fest zu halten hat“.

Iz teh zadnjih stavkov se pač razvidi, da je vlada tudi na Štajerskem poskrbela za primeren vpliv pri imenovanju privilegiranih krvnih sodnikov. Kako pa je to prišlo posameznim imetnikom deželnih sodišč v vednost, tega iz te vladne inštrukcije, ki je bila namenjena le za vlado in ni prišla v tisk, ne zvemo.

3. Važno poglavje teh inštrukcij je ono, ki razpravlja, kdo naj bodo ti krvni sodniki in kako naj se plačajo; vsaj je iz teh vprašanj nastala — potreba inštrukcij! — Štajerska ustanavlja dvoje mest krvnih sodnikov, eno s sedežem v Gradeu, drugo v Ljubnem. Oba prva, v inštrukciji sami imenovana krvna sodnika sta akademično graduirana; za Gradee je to Dr. Frantz Matthias von Utschan, za Ljubno Dr. Frantz Wolfgang Callin. Za prihodnje krvne sodnike ustanavlja inštrukcija določno; da morajo biti juristi. (Začetkom 17. stoletja je bil v celjskem okrožju dolgo časa krvni sodnik Dr. Janez Zart, ki je bil

obenem poštni upravitelj v Slovenski Bistrici! Mell, l. c., stran 15.) Iz inštrukcije za Štajersko je razvidno, da je bilo dotle dovoljeno, da je izvrševal krvni sodnik poleg tega svojega posla še advokaturo in agencijo; kajti odslej nadalje se mu zagotavlja plača 1000 fl. (ljubenski je imel dotlej le 700 fl.), vendar naj preneha s pobiranjem taks, „liefergelder und Sporteln“, le „die Hin- und Herlieferung des Banngerichtes de loco ad locum und tägliche Unterhalt“ mu ostane. Denarno vprašanje je izvor inštrukcije, ž njim začenja svoje predpise, ki naj bodo konce odiranja imetnikov deželnih sodišč od strani krvnih sodnikov; za to se inštrukcija povrne ob koncu spet k temu vprašanju v čl. XVII. do XIX. Tu graja predvsem ostro, da postajajo sodiščne pojedine (Gerichtsmahlzeiten) prevelika bremena, da krvni sodniki celo procese zavlačujejo in s tem, obdolženeem trpež ječe podaljšujejo, — da si pridobe postranskih dohodkov (sporteln). Člen XVIII. zabičuje, da v tem oziru ne smejo „ekseedirati“, vendar pravi, da morajo dajati imetniki deželnih sodišč dolžno prehrano krvnemu sodniku, njegovemu pisarju, pa tudi sodnim prisednikom (o katerih bo še govor), „als ansonst sieh keiner gebrauchen wurde lassen“. Torej za malo jela tudi malo veselja prisednikov — soditi! — Poleg prehrane morata dobiti krvni sodnik pa njegov pisar stanovanje, potovalne stroške iz Gradca, oziroma Ljubna po odredbi z dne 30. oktobra 1717, vendar se smejo glede prehrane tudi posebej pogoditi, pač tako da jo dobe namesto in natura v denarju. Potovalne stroške pa si ne smejo računati vedno iz svojega uradnega sedeža, ampak proporcionalno, ako obiščejo na enem potovanju več deželnih sodišč.

Kranjska inštrukcija vsebuje ravno take določbe, ima pa vendar nov element v tem, da na 1000 fl zvišana plača krvnega sodnika ne teče, kakor na Štajerskem, povsem iz vladne blagajne, ampak vlada plača kakor dotlej le 400 fl, ostalih 600 fl pa naprti deželnemu „Generaleinnehmeramt-u“, ki naj jih izplačuje po 150 fl na četrtnetje iz deželnosodnih prihodkov. Ostali predpisi so enaki štajerskim, nov je le ta, da se za reluiranje prehrane

določa gotov znesek in sicer za krvnega sodnika 5 fl, za pisarja pa 3 fl na dan, in pa da se ustanavlja, da mora krvni sodnik potovati na dan vsaj 5 milj po leti, 4 milje po zimi. Spomina vredno je pa tudi, da kranjska inštrukcija kar nič ne omenja prehrane — prisednikov; bržčas to na Kranjskem ni bilo običajno.

Koroška inštrukcija nakazuje krvnemu sodniku — imen sodnikov ne navaja niti Kranjska niti Koroška — iz vladne blagajne 600 fl, dočim je štela dotlej le 312 fl 39 krajearjev. Razen teh 600 fl pa naj dobiva krvni sodnik še nadaljnjih 400 fl, ki se naprtijo deželnim sodiščem, ampak tako, da jih morajo ti plačevati „nach einer billigen Proportion“, pa jih ne smejo iztirjevati od svojih podanikov, marveč gredo naj iz sodnih pristojbin ali pa — iz žepa imetnikov deželnih sodišč samih. Za krvnika ali rablja je v tej inštrukciji določena plača 200 fl, h kateri pa morajo tudi oproščena, t. j. privilegirana sodišča prispevati, ker se ga tudi ta sodišča poslužujejo. Ostali dve inštrukciji nimajo določeb o plači krvnika samega.

4. Splošne dolžnosti krvnega sodnika navajajo vse tri inštrukcije od drugega do četrtega člena. Tu se določa uradni sedež krvnemu sodniku in njegovemu pisarju ter krvniku (Gradee, Ljubno, Ljubljana, Celovec), katerega ne sme zapustiti, razen če mu to dovoli vlada (na Štajerskem), odnosno deželno glavarstvo (na Kranjskem in Koroškem). Graški in ljubenski morata obljubiti spolnovanje dolžnosti („die gewöhnliche Pflicht abzulegen“), ljubljanski in celovski pa morata napraviti skušnjo in dobita krvno pismo od notranje-avstrijske vlade, — kar je značilno za centralizacijske težnje glede vrhosodne oblasti. Nadalje pravi kranjska inštrukcija, da je krvni sodnik odvisen tudi od vlade, v kolikor ima ta pravico nadziranja in criminalibus. Koroška ima skoro identične določbe, le še natančneje izraža, da je krvni sodnik odvisen neposredno od deželnega poglavarstva, posredno od notranjeavstrijske vlade.

Naj se tu omeni, da ima arhiv graškega višjega deželnega sodišča dve prisežni knjigi notranje-avstrijske vlade v rokopisu,

in sicer eno iz časa Ferdinanda III. (1556—1564), drugo iz dobe Marije Terezije (1740—1780). V obeh prisežnih knjigah je tudi po en obrazec za prisego krvnega sodnika, ki pa ne vsebuje nič posebnega; na koncu ima pa pripis, kako se „Paan und Acht“ podeli, kar spominja na srednjeveške investiture. Pripis slove: „Der Paanrichter soll darauf auf den Stab greifen wann dihs nachvolgende Wortt vermeldet werden: Hiemit werrdet Euch Paan und Acht Verlihen Ueber das menschliche Bluete zu richten, mit denen persohnen so darzue verordnet seye“. Tekst je v obeh prisežnih knjigah identičen, v starejši, Ferdinandovi, pa je na koncu napisana, pozneje prekrižana zabeležba, da je Heinrich Schröll Paanrichter dne 12. oktobra 1652 prisego storil, iz česar sledi, da je bila prisežna knjiga prav kmalu po nastopu vladarstva Ferdinanda III. spisana.

V istem členu o splošnih dolžnostih krvnih sodnikov se jim zabičuje, da si ne smejo preskrbljevati nobenih postranskih zaslužkov. Pač značilna je pri tem prepoved, sprejemati „Recompensen und Geschaneknussen, wellehe ihnen wegen Condemnir- und Absolvirung schärfer- oder milderer Torquirung etwo angetragen werden“. Ta pristavek se nahaja tudi še v kranjski in koroški inštrukciji; ako je bil še tačas, na pragu dobe prosvitljenega absolutizma potreben za deželnoknežje krvne sodnike, kako je bilo pri zasebnih krvnih sodnikih, kako z ostalo justico sploh!

Krvni sodnik je smel odpotovati h kakemu deželnemu sodišču le na izrečno odredbo vlade, odnosno deželnega glavarstva. Pred odpotovanjem se je moral posloviti in sicer graški osebno, ljubenski pismeno pri notranje-avstrijski vladi, ljubljanski in celovski osebno pri deželnem glavarstvu. Za slučaj, da je obolel, ni smel sam postaviti svojega namestnika; samo notranje-avstrijska vlada je bila upravičena to storiti, pri kranjskem in koroškem krvnem sodniku na predlog deželnega glavarstva. Te določbe kažejo pač, kako strašno počasi se je vršilo celo kazensko postopanje, kako neokreten je bil ves ta aparat za malefično pravo. Pri koroški inštrukciji se že pozna,

da je hotela vlada tej silni neokretnosti vsaj nekoliko v okom priti; tu je preskrbljeno, da je imelo deželno glavarstvo v Celovcu v nujnih slučajih pravico namestiti še pred aprobacijo notranjeavstrijske vlade substitute, in sieer „einen deren hierzu düchtigsten Advokaten, auf welchen sodann bey wirklicher Erledigung der Bannrichterstelle vorzügliche Bedacht genohmen werden wurde“.

5. V drugem členu, toroj prav za prav na mestu, kjer je govor o splošnih dolžnostih krvnih sodnikov, je še vrinjen predpis, kateri zakoni so merodajni za poslovanje krvnega sodnika. Štajerska navaja: „unsere Landgerichtsordnung, die peynliche Carolina und Ferdinandeas, die dlsfalls ergangenen fürstlichen Resolutiones, und von uns verfasste Pragmatic und was in Supplementum die gemeine Rechten an die Hand geben“.

Kranjska ima isto besedilo, izpuščena je le — pragmatika, Koroška pa je že modernejša: Tu se navaja le „unsere (sc. Marije Terezije) Landesgerichtsordnung, der peinliche Codex Theresianus, dann die diesfalls ergangenen landesfürstl. Resolutiones“; o subsidijarni veljavnosti občega prava — tu ni več govora.

6. Pridemo do predpisov, kako naj krvni sodnik posluje. Tu gredo štajerska inštrukcija pa obe njeni hčerki dokaj vsaksebi.

Štajerska inštrukcija ukazuje krvnemu sodniku, naj gleda na ječe, naj pazi ali se morda v ječi ne nahajajo inkviziti, ali so zadostno prehranjeni, ali so ločeni moški od žensk, ali je dovolj prostorov, zadosti razumnih uradnikov in slug. Tudi naj preiskuje, ali niso kaki zločinci pobegnili, ali se vodi pravilno sodna knjiga, ali se niso na podlagi kakih indicijev (osumljajev) izrekle obsodbe. Ta slednja določba je motivirana: Utegne se namreč pripetiti, pravi inštrukcija, da se gotovi slučajji ne upišejo. Ako o tem krvni sodnik izve, naj pod prisego izpraša slugo deželnega sodišča in pokliče upravnika deželnega sodišča na odgovor! To ne gre, da bi deželna sodišča radi prihranitve stroškov za krvnega sodnika — obsojala delikventa

kar samo na denarno globo. Take slučaje naj krvni sodnik naznani deželni vladi.

Kranjska inštrukcija ima še manj zaupanja v pravilno poslovanje deželnih sodišč. Tu je cel nov člen urinjen še pred navedbo ravnokar opisanih dolžnosti. Deželnim sodiščem se prepoveduje, kaj drugega vkreniti kakor splošno zaslišanje (*examen summarium*); vsa *examina articulata* so jim strogo zabranjena. Njihova kompetenca sega le še tako daleč, da naj dobe *corpora delicti*, napravijo z dvema dostojnima pričama in, če treba, z enim zapriseženim kirurgom *visum repertum* in izsledijo s splošno inkvizicijo storileca. Ako so osumljaji zadosti krepki, smejo storileca tudi zapreti. Vse to se mora v deželno-sodnem protokolu natanjko zabeležiti, na to mora deželno sodišče, ako je slučaj tak, da utegne imeti za posledico krvno-sodno kazen, pozvati krvnega sodnika. Konfrontacije, zaprisege so prepovedane. Ko pride krvni sodnik, naj se mu predloži sodni zapisnik.

Koroška inštrukcija se drži pri navajanju dolžnosti reda in besedila kranjske inštrukcije; nekako spopolnilo pa nahajamo v tem, da se tu že zahteva, da morata biti dva kirurga ali vsaj eden navzoč, ako gre za *visum repertum* pri hudodelstvih: *homicidium*, *infanticidium* in *veneficium*. Tu imamo tedaj določbo, ki se je obdržala do današnjega dne; ravno tako je tudi z določbo, da je treba pri zunanjem poslovanju sodišč dveh sodnih prič. Koroška pa ima na tem mestu še nov pristavek, ki kolikor toliko eika na modernejše razmere: Pri samomorih se sme *visum repertum* po dveh kirurgih, t. j. raztelesenje opustiti. Tu sme deželno sodišče samo poizvedovati o predživljenju samomorileca, sme priče pod prisego zaslišati in nazadnje samo odločevati, ali se pokoplje mrlič — v posvečeni ali neposvečeni zemlji.

7. Štajerska inštrukcija ima v naslednjih členih VI do XI predpise, kako se vrši krvni proces sam. Krvni sodnik naj pazi, ali je obdolženec toliko trdnega zdravja, da se ga more „procesirati“. Gledati mora, ali je bil proces dotlej, da nastopi

on, pravilno izveden, ali ni krivda že zastarana (praescribiert), in ali ni storilčevo dejanje tak delikt, ki spada naravnost pred forum vlade same. Za take delikte se naštevajo: Crimen laesae Majestatis humanae et Divinae, Magiac, Landesverrättherey, das falsehe Müntzen, der guten Müntzen Beschneidung oder Sigel-Nachdruck, und Vergiftung der Wayd und Brunnen- Landesverrättherey, Assasinium et Plagium, Zusamm-Rottirung vieler Leut. Kakor vidimo, so med temi delikti tudi taki, ki se dandanes niti ne štejejo za hudodelstvo. Po inštrukciji krvni sodnik v teh slučajih niti torture ne sme ukreniti, predno ne dobi od vlade navodil. V drugih slučajih mora, ako hoče zastaviti obdolženeu vprašanje po zločinstvu (Peinliche Fragen), pritegniti temu poslu zadostno število prisednikov, kolikor jih je za tisti delikt treba in kakor okolnosti kraja nanesejo. Le-ti sklenejo nepristranski — „Beyurtheil“, torej nekako vmesno sodbo, k je imela pač pomen dandanašnje obtožnice, če se da sploh tisto postopanje z dandanašnjim primerjati. Krvni sodnik je še posebej dolžan paziti, da se izvaja tortura gradatim, kakor je v deželi običajno, gledati mora na obraz trpinčenega, da po tem torturo poostruje ali olajšuje.

Da more krvni sodnik svoj posel vršiti, naj mu imetnik deželnega sodišča pridoda žc sprva 2 ali 3 „pametne“ prisednike, kadar pa gre za sklepanje razsodbe in izvršitev kazni, naj se mu jih pridoda še toliko, da jih bo vseh 12. (To število seveda nima ničesar s številom členov porote opraviti, ali vsekakor spominja na srednjeveški „Umstand“). Krvni sodnik, njegov pisar, pa tistih 12 prisednikov tvorijo skupaj „das geheime Gericht, sowie es bisher in Land Steyer üblich gewest“. Ko stopijo skupaj, se jim privede obdolženec, pisar mu prečita hudodelstvo „punctatim“. Ko je izpovedbo v predpostopanju ratificiral, ga odvedejo. Soba se zapre in krvni sodnik vpraša prisednike, kakšna kazen naj se mu prisodi. On jim mora pri tem pokazati vsa tista mesta krvnosodnega zakonika, ki pridejo v poštev, on jim mora staviti svoje predloge in navesti vse tiste okolnosti, ki utegnejo na izrek o kazni vplivati, bodisi

obtežujoče, bodisi olajšujoče. O vsem, kar prisedniki tu slišijo, ne smejo ničesar izdati. Sklenjena razsodba se ponovi javno pod milim nebom, nad kriveem se zlomi palica. Ako bi bili prisedniki pri posvetovanju drugega mnenja, naj jih skuša krvni sodnik — „auf den billigen Weg dirigieren“; če mu pa vzlic temu ne pritrde, mora vladi predložiti spise. Ako so mnenja med prisedniki razcepljena na dvojce, naj odloči krvni sodnik sam po svoji misli, vendar le, če je prisostvovalo vsch dvanajst prisednikov. Tudi pri izvršitvi kazni, osobito smrtne, mora biti krvni sodnik „mit etlichen seinen Assessoren“ navzoč; kajti ako bi obsojenec kaj preklicel ali hotel še pred smrtno kaznijo kaj novega izdati, naj se ga takoj vpričo prisednikov zasliši. Ako ni revokacija dovolj utemeljena ali pa, ako bi nanovo izdano zločinstvo zahtevalo novih poizvedb, ki pa ne bi utegnile, povzročiti znatno povišanje kazni (tudi smrtna kazen se je mogla tedaj stopnjevati!), naj se razsodba po tozadevnem vkrepu krvnega sodnika in prisednikov kar izvrši.

Kranjska in koroška inštrukcija imati glede kompetence krvnega sodnika pri poslovanju v primeri s štajersko daleko-sežne utesnitve. Na Kranjskem in Koroškem so krvnemu sodniku roke tako vezane, da niti v neizjemnih slučajih ne more torture sam ukreniti, ampak dobiti mora v teh navadnih slučajih dovoljenje deželnega glavarstva. Pri izjemnih slučajih, — to so isti, kakor jih navaja štajerska inštrukcija, — pa mora celo deželno glavarstvo spise predložiti notranjeavstrijski vladi, in ta še le imenuje krvnega sodnika, kterege se ji zdi, za svojega komisarja, da pravdo izvede. Vlada sama pri teh slučajih odloča, ali naj se obdolženec torkvira in pa, ali naj se sklenjena kazen izvrši. To vse pomeni kajpada silno zavlačevanje kazenske pravde, ali kakor vse kaže, v prid — obdolžencem, da se ne pripeti kaj napačnega.

Nekoliko se tudi že pozna, da se je jela sama vladarica že zgražati nad mukami torture. Kranjska se drži še predpisov štajerske inštrukcije, s spremembo, da naj prisostvujejo torturi samo „die benötigten Personen“. Koroška pa se že ozira tudi

na telesno stanje obdolženca, in predpisuje, da mora krvni sodnik, ko predloži spise, poročati tudi, kakšne postave je obdolženec in ali je zdrav. Takisto mora krvni sodnik ves operat o izvršeni torturi predložiti zopet deželnemu poglavarstvu, odnosno vladi.

Pri izvršitvi smrtne kazni se je tudi nekaj novega zaukazalo, kar se da smatrati za nekako ublaženje predpisov. Štajerska ne navaja še ničesar, kako se naj izvrši smrtna kazen; po kranjski pa se naj naznani obsojenceu smrtna obsodba tri, po koroški štiri dni pred izvršitvijo, pove naj se mu dan izvršitve „nebst heuterer Andeutung der ihnen zuerkannten Strafe mit aller Bescheidenheit“. Obsojenec naj dobi vnetega duhovnika, da ga tolaži in na smrt pripravlja. Obiske sme sprejemati, ako hoče, pa le prvi dan za naznanilom. Smrtna sodba se mora izvršiti na delavnik, prisostvovati mora — „nekoliko“ prisednikov, kakor je to pač mogoče. Vidi se, da je moral biti na Kranjskem križ s temi prisedniki. Na Koroškem jih je predpisanih sedem. Izvršitev je javna, ljudstvu se mora sodba prečitati. Jus aggratiandi pristojta edino le vladarici, krvni sodnik nima v tem oziru prav nikake pravice.

8. Glede predpisi o zapisnikarju, o poročevanju na vlado v dveh členih, potem se povrnejo vse tri inštrukcije vnovič k kazenskopravdnem postopanju (čl. XIV—XVI štajerske, XV—XVIII kranjske in koroške), v kolikor nima opravka z obdolžencem. Najprej je govor o pravici krvnega sodnika, da sme koga pred sebe poklicati. Inštrukcije tožijo, da postopajo krvni sodniki včasih kar via facti in krše grajščinsko-gosposkino jurisdikcijo pa pravico oproščene strešne kapi. To se graja. Neposredna citacija je dopuščena le, ako se to izkaže baš med pravdo za potrebno, ali pa ako se je bati, da se storilee skrije, da vkradene stvari odnese, ali da je sicer podana nevarnost zavlachevanja. Ako pa teh pogojev ni, naj krvni sodnik kliče dotičnega po grajščinski gosposki. Pove naj le splošno vrsto delikta, brez kakih osumljajev. Ako pozvani ne pride, mora mu krvni sodnik poslati drugi poziv in temu pridodejati

svoj krvnosodni patent. Ako se tudi temu poklieu ne pokori, prime se ga siloma s pomočjo deželnega sodišča; vlada pa kaznuje tisto nepokorno gosposko.

Kranjska in koroška inštrukcija sta to postopanje nekoliko skrajšala. Drugi poziv, opremljen s patentom, sploh odpade. Ako se prvemu pozivu ne odzove v 3 dneh, pride takoj sila.

Štajerska inštrukcija še nima nobene določbe glede povabila prič, kranjska in koroška pa. V teh dveh se nahaja že inštitut pravne pomoči potom rekvizije. Pripuščena je celo rekvizicija od cerkvenih, svetnih, grajščinskih gosposk; celo pod prisego naj smejo te gosposke zaslišavati priče, vendar le na podlagi — priposlanih določenih vprašanj. Ako bi to trajalo predolgo, naj gosposka postavi pričo pred deželno sodišče, da ga zasliši.

Identične so v vseh treh inštrukcijah določbe, da naj se vkradene reči vrnejo gospodarju, to pa ne tako, kakor se je to vgnezdilo pri nekaterih deželnih sodiščih, ampak brez stroškov. Štajerska pristavlja „ausser des gewöhnlichen Furfangs und der unvermeidlichen Kosten“. „Furfang“ je bila sodnikova nagrada za to, da je vkradeno blago ali pa hudodelca na dan spravil (Glej Bisehoff u. Schönbach, Glossar 590, Oesterr. Weistümer). Kranjska in Koroška inštrukcija opuščata določbo o tej nagradi in se s tem približujeta modernemu naziranju o nalogah sodišč.

Iz inštrukcij izvemo še o naslednji navadi, ki je obstojala pri deželnih sodiščih: Ako se pri delikventu ni našlo premoženja, moral je trpeti stroške za njegovo prehrano tisti, ki ga je obdolžil ali napravil ovadbo. Instrukcije pripuščajo to glede onega, ki je falsus ali iniquus denuncians, pa določajo, kjer je bil dovoljni vzrok ad inquirendum vel carcerandum, se to zgoditi ne sme. V tem oziru je bilo vsaj, kolikor se tiče — tožnikov, tedajšne pravo celo milejše kakor današnje.

Dokaj važna je štajerske instrukcije določba, da naj krvni sodnik poroča vsake kvatre o izvršenih pravdah, to pa ne samo deželnoknežji, ampak tudi „diejenigen Partikularbannrichter

so bei einigen Landgerichten aus unserer speciellen Concession gehalten sind“. Takisto morajo dati popisati vsa neizsledena hudodelstva, da se napravi in tiska opis, ki se vpošlje vsem deželnim sodiščem. Ti opisi — so predhodniki današnjih tiralic. Kranjska in koroška imata iste določbe, zadnja pa še pristavlja, da se morajo vsa, tudi privilegirana deželna sodišča predpisom terezijanskega kodeksa pokoriti in vladi tam navedene posebne tabele, izpolnjene po rubrikah, vsako četrtletje pošiljati, če tudi cel ta čas ne bi bil nihče pri tistem sodišču zaprt.

10. Že ta zadnja določba se tiče le deželnih sodišč samih; takisto tudi naslednje določbe, ki posegajo dobro v samoupravo privilegiranih deželnih sodišč. Kranjska pa koroška inštrukcija, štajerska še ne, naukazujeta i deželnoknežjim i privilegiranim deželnim sodiščem, da morajo imeti troje „constitutionsmässige Gefangnisse“, da se more ločiti ženske od moških. Zaporj morajo biti v dobrem stanu, blizu stanovanje sluge deželnega sodišča. Namenjeni naj bodo le zavarovanju obdolžencev, ne pa za torturo. Paziti je, da niso pregloboko v zemlji, da niso vlažni in da imajo dovolj zraku in svetlobe; koroška inštrukcija še zahteva, da se morajo dati zaporj kuriti. Deželnoknežji krvni sodnik ima pravico vsa deželna sodišča v tem oziru nadzorovati in nedostatke naznaniti deželnemu glavarstvu.

11. O pomožnih organih krvnega sodnika, namreč o njegovem pisarju in krvniku ni, da bi obsirnejše govorili. Za pisarja imajo vse 3 inštrukcije posebne predpise, iz katerih naj posnamemo edino le določbo, iz ktere se utegne sklepati na jezik, v katerem se je vršila pravda in se je sodni zapisnik pisal. Da je bilo poslovanje v splošnem nemško, je jasno. O jeziku ni nikake izrecne določbe, spomena vredno pa je, da pravi čl. 4 predpisov za pisarje v vseh treh inštrukcijah enako, da mora pisar „die Aussagen cum terminis formalibus genau und gewissenhaft auch soviel immer möglich mit denen nemlichen durch Deponenten angehenden Worte“ zapisati. Spričo narave nekaterih verbalnih deliktov, kakor n. pr. razžaljenje Veličanstva, blasfemije, i. t. d., se da pač

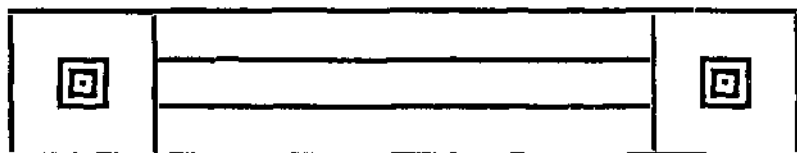
misliti, da se je morala tu pa tam tudi kaka heseda v ljudski govorici, po slovensko zapisati.

Glede celjskega krvnega sodnika je po starejših virih dognano, da se je zahtevalo od njega, da mora biti večš slovenskemu jeziku, „dem ainer bei disem amht zu eigentlicher vernembung der gefangnen (weillen sieh auf die tolmetscher bisweillen nit allerdings zu verlassen) notwendig Khuendtig sein muess, sonst ainen armen sündler vol oft etwas zu Khurz geschehen mechte“ (poročilo deželnih stanov štajerskih na vlado z dne 12. septembra 1637, glej Mell, l. c., str. 18). Navzlic temu pa niti v štajerski, niti v kranjski in koroški ni prav nohenega predpisa o jezikovni sposobnosti krvnih sodnikov. Sodimo, da tega tedaj, ko narodnostnih preprirov, ni bilo, niti treha ni hilo.

12. O krvniku imajo vse tri inštrukcije dokaj podrohne določbe, ki pa nimajo posehnega pomena za pravnega zgodovinarja. Kulturnozgodovinsko pa je vredno omembe, da naročajo vse tri inštrukcije krvnemu sodniku, naj pazi na krvnike osohito tudi v tem oziru, da ne hodo dajali svetov ljudem o vražah, katerim so tako radi vdani. Na koncu kranjske inštrukcije je natisnena „Fräymanns Tax“, veljajoča pač le za Kranjsko, na koncu koroške pa „Neue von Sr. Kaiserl. Königl. apostol. Majestät dureh eingelangte allergnädigste Resolution de dato 7ten Junii 1773 heangenehmte Freymanns Taxordnung vor ganz Inneröesterreich“. Čitati te tarife je naravnost mučno, tako strašne stvari so tu nagromadene. Vsaj je 95 raznih postavk, med njimi največ takih, da se nam morajo lasje ježiti. Za delikte, ki jih dandanes ne smatramo za najtežje, n. pr. detomor v primeri s prostim umorom, — duševni položaj nezakonske matere ob porodu zahteva vsekakor milejše presoje — izrekale in izvrševale so se kazni, ki jih dandanes ne moremo več umeti, — za detomor prehodel je krvnik nezakonski materi sree s kolom oh živečem telesu!! Bili so to pa pač zadnji izrodki človeške pravne zablode.

Ako premotrimo ob koncu ves opisani razvoj predpisov za krvne sodnike, vidimo, da je tist inštitut, ki je bil sprva ustanovljen, da vrši krvno sodstvo čisto samostojno ali vsaj s prav malimi izjemami samostojno, postal nazadnje pravecata karikatura prvotnega poklica. Krvni sodnik v smislu gori opisanih inštrukcij je le še preiskovalni sodnik nižje vrste, ki naj izvede to, kar mu vlada naroči in ukaže, posredovalce med vlado ali deželno gosposko in deželnimi sodišči, poleg tega je izvrševalec kazni in pa nekak inšpektor jcč, — torej vse prej kakor — sodnik. Bila je to končna posledica naravnega procesa, da je vlada spravljala v svojem absolutističnem strem-ljenju kolikor mogoče agend na-se. Inštitut krvnih sodnikov se je preživel že ob času inštrukcij za Kranjsko in Koroško do cela in le čuditi se moramo, da se je vsaj formalno vzdržal prav do l. 1850, ko je bil zadnji krvni sodnik, Pavel Kopper v Celju, imenovan pri c. kr. okrožnemu sodišču Celju za c. kr. višjesodnega nadsvetnika. (Planer, Recht u. Richter, str. 45).

Vuizilinsteti.

Čudno ime! Kako naj se ga lotimo? Oglejmo si najpoprej dosedanje razlage! Schumi (Urk. u. Reg. I, 12 in 173) je sodil, da so to Železniki v Selški dolini, češ da imajo friziški urbariji v tej dolini zabeležena posestva, ki leže še nad Železniki proti zapadu. Toda nam tu ne gre za kraj, preko katerega še dalje so se friziška posestva raztezala, ampak za nekako mejno točko friziškega ozemlja — in če bi bila ta točka Železniki, bi moralo biti ime uvrščeno med Pečano z okončinami tistih gorskih slemen in pa med izvir Hotaveljščice, vsaj vendar ne zasledujemo meje preskakovaje, ampak v nekako zdržema tekoči progi pričenši od izvira Žabnice proti zapadu do Pečane in njenih razrastkov in panog, potem proti jugu do Žirovskega vrha, od tod proti vshodu do broda čez Sovro in končno proti severu do izhodišča, kjer smo začeli mejo slediti. Sicer sem pa radoveden, kje naj iščemo med „vuiziline“ in pa med „železo“ glavne podobnosti ali prizvočja, ali v konsonantih ali v vokalih. Tudi nikakor ni verjetno, da bi se dala družiti kar tako nemška osnovnica s slovensko določilnico, češ „železen-stätte“ (= Eisenstätte), torej domnevno Železniki. — Ne, tako pa vendar ne gre; tako se niso zlagala krajna imena in tako jih tudi ne smemo razlagati. Če imamo torej nemško osnovnico »Stätte«, iskati nam je tudi v prvi polovici te zloženke nemške določilnice, da bo celo ime nemško — potem mu pa poiščimo slovensko enakovrednico ali soznačnico. Morda jo tudi dobimo. Zanesljivejšo pot je torej nastopil Kos, ki je tudi v določilnici iskal nemške besede

ter (Gradivo II, 340 v 2. opombi) razlagal tako: „Wiselin“ v srednjeveški visoki nemščini pomeni travniček, „stete“ pa kraj, prostor, a tudi breg. „Vuizilīnesteti“ je torej travniški breg, najbrže sedanja vas Breg pri Savi med Prašami in Kranjem. — Res je, da pomeni Stätte kraj, mesto, bivališče, prostor, toda razvoj pojma je iz prvotnega pomena naše osnovnice očitno predaleč dotiran in dognan, če trdimo, da je mesto (Statt) istovetno s pojmom skrajni rob, strmi obronek, breg (Rain). Tako daleč se pojem ni razvil, tedaj tudi z izključno imenoslovnega motrišča „Vuizilīnesteti“ bržčas ne more veljati za „Breg“. — Ker g. Kosu velja za izvestno in dognano, da se je meja frizinškega ozemlja vlekla od Save proti zahodu do Kranjske ceste ter v isti smeri dalje proti potoku Žabnici, začevši nad Jamo — listina pravi: „ita ut Primet territorium et silvula quae Szovrska Dubravua sub eadem comprehensione teneatur et spatium quod iacet inter Primet et Vuizilīnesteti per medium dividatur“ — je prisiljen iz tega sklepati, da je bil kraj Vuizilīnesteti od navedene nad Jamo izpeljane mejne proge za toliko proti severu, za kolikor so Praše od te mejne proge proti jugu, in da more ta kraj biti edino le Breg, kajti sosednja Drulovka bi bila že preoddaljena. Zgodovinski izvestnosti (?), da je baje tekla frizinškega ozemlja mejna črta nad Jamo, jaz seveda ne vem dosti prigovarjati, vendar bi si dovolil izraziti pohleven dvom o njej ter ob enem opozoriti na ono na zemljevidu zaznamovano vasico „Per meji“, obstoječo iz treh hiš, ki pa leži, če potegnemo v zapadni smeri od Praš premočrtno progo, očitno južno od Praške proge tako, da bi mogli reči: če je ta „Per meji“ pravi nekdanji „per medium“, tedaj kaže, da je tekla meja od Save proti zapadu do Žabnice v sredi med Prašami in Mavčičami.

Zdaj se pa postavimo na izključno imenoslovno (toponomastično) motrišče ter vzemimo za izhodišče krajnoimenskega raziskovanja osnovnico „Stätte“ (mesto, kraj). Pravzaprav zaznamuje beseda naravnost stojišče, na katerem kaka naselbina stoji, ali stanišče, na katerem se je kedo nastanil, **vas** ali

selo, kjer se je naselil, t. j. stalno mesto, stalno bivališče. Determinacija tega splošnega pojma „selo, vas“ se prav rada izvrši z dostavkom relativnih pojmov, ki se nekako dopolnjujejo n. pr. na Virtemberskem imamo poleg Oberstetten, tudi Niederstetten, na Češkem poleg Hoehstadt tudi Unterstadt, na Bavarskem poleg Altstetten (v Švici pa Altstätten) tudi Neustetten ozir. Neustätten i. t. d. Če staro mesto pogori, sezidajo navadno na istem mestu ali ne daleč proč novo, ki je potem v nasprotju s prejšnjim, razpalim imenujejo Novo mesto (Neustadt) n. pr. na Dolenjskem (Rudolfovo). Med tiste relativne pojme, ki čestokrat izvršujejo determinacijo vasij in naselbin, spada tudi nasprotje: „mali“ in „veliki“ in poleg raznih Kleinstetten in Kleindorf-ov imamo tudi Großdorf in Michelstadt (n. pr. na Hessen-Darmstadtskem). Na Koroškem imamo v občini Marija na Zili dve taki po imenu se dopolnjujoči vasi, namreč Veliko selo (Großsattel) in Malo selo (Kleinsattel), pa tudi na Kranjskem imamo poleg raznih Velikih vrhov tudi Male vrhove in poleg Malih vasij tudi dve Veliki vasi.

Sedaj je že 30 let, ko nam je pokojni Levstik zanimivo razložil krajno ime „Velésalo, Michelstetten“ (Lj. Zv. II, 480), češ da je „veliko selo“ (die große Ortschaft) z izrazom Michelstetten prav dobro preloženo na nemščino. V srednji visokonemščini še običajni pridevnik michel (= groß) se je v novi visokonemščini nekako sramežljivo umaknil iz ospredja, da ga nahajamo samo še v krajnih imenih n. pr. v navedenem Michelstadt (= große Ortschaft) — prej se je pa še bolj splošno rabil n. pr. ain michel summe gelts (velika svota denarja). Ko pa slišimo to častitljivo staro ime „Velésalo-Michelstätte“, se nehote spomnimo na protitežni pojem „malo selo“, ki nastopa navadno vspeoredno s prejšnjim kot nekako dopolnilno nasprotje, vsaj smo rekli, da se relativni pojmi skoraj redno med seboj dopolnjujejo, n. pr. kjer jc novo, mora biti (ali je bilo) i staro, kjer imamo veliko, moramo imeti i malo, poleg gornjega je dolenje, poleg visokega nizko i. t. d., kajti eno je drugemu merilo.

Ko smo se te naravne, logične zahteve zavedeli, že se nam vsiljuje vprašanje, kje pa imamo za Velésalo tisti soodnosni, oziroma soodmerni nasprotek, ki je je povišal za véliko, kje imamo za Michelstetten soodmerno naselbino Kleinstetten, kajti brez malega se nam zdi, da ne more biti velikega in nasprotno — vsaj tudi drugod vidimo, da je na primer poleg Vélike loke tudi Mala loka in poleg Vélikih vodenie in Vélikega eirnika so tudi Male vodenice in Mali eirnik (i na Kostanjeviškem i na Mokronoškem); ali pa v občini Šmihel-Stopiče koliko je soodnosnih krajnih imen n. pr. Cikava (vélika in mala), Cerovec, Orehek, Podljuben, Slatenek (véliki in mali), Škrjanče (vélike in male) i. t. d. — Naravno torej, da bi poleg Michelstetten pričakovali tudi Kleinstetten, — toda zastonj ga iščemo Malega sela po vsej tisti okolici, t. j. po celi ravnini, ki se razprostira med Kranjem in Kamnikom pa tudi še na desnem bregu Save (na Sorškem polju).

Nekako vsporeden z „michel“ (= groß) je soodnosni njegov nasprotek v srednji visoki nemščini, namreč „lützel“ ali „lützel“ (= klein). Tudi ta pridevnik „lützel“ je v 16. stoletju že zastareval in se je ohranil samo še v starih krajnih imenih n. pr. Lützeldorf, Lützelkirehen — (ozir. Litzl) n. pr. Litzelhof (obč. Lendorf), Litzldorf (v obč. Penk — in v obč. Lieserhofen), vse v okraju Spital na Koroškem; Litzelburg in Litzendorf na Bavarskem, pa Litzelsachsen in Litzelstetten na Badenskem; semkaj spada menda tudi Leutzendorf in Leutstetten (Luzilsteti) na Bavarskem. Jaz domnevam, da je tudi Vuizilinsteti v navedenih podaritvenih listinah uprav Luizilinsteti (mala vas). Primeri Brinekmeier, Glossarium diplomaticum II, 101: „Lutzel = luitzel“. Za ta pojem imamo pa, kakor v nemščini poleg „klein“ še „lützel“ (stvn. luzil, liuzil), tudi v slovenščini več synonymov „mal“ (malhen, majhin) in v starejši dobi tudi „hud“. Tudi naš „hud“ je v pomenu „majhen, slaboten, neznamen, zanikaren“ že nekako na izumiranju, drži se le še bolj v krajnih imenih n. pr. Hudo, Hudi log, Hudi konec, Hudi vrh, Hude ravne, Huda polica, Huje i. t. d. (poleg Mali konec, Mali vrh i. t. d.) — Na

Goriškem imamo dva kraja z imenom „Huda južna“ (eden v občini Grahovo na Tolminskem, a drugi v občini Lokovec v Kanalskem okraju) t. j. Mala (tesna) ožina (Der Engpass, das Défilé, τὸ στενόπορον, angustiae). Tisti prevodi tozačevnih krajnih imen, ki jemljo „hud“ v pomenu „böse“ (= lastersüchtig), bi utegnili biti iz poznejše dobe, ko je tega pridevnika prvotni pomen že začel uhajati iz jezikove zavesti. Tako imamo na Koroškem v občini Vobre (Blekovškega okraja) vas Hudi kraj (Bösenort), a pri Blokah na Notranjskem Hudi vrh (Bösenberg) in v Višnjegorskem okraju Hudo (Pösendorf).

Toda vrnimo se k Mali vasi in k Malemu selu. V Kormenskem okraju Sežanskega okrajnega glavarstva imamo vas Mavhinje t. j. Majhina sela (Kleinstetten). To razlago nam potrjuje stara listina iz XI. stoletja z besedami „villa, quae vocatur Malchina sella“ (cf. Kos, Gradivo III, 200, št. 337^a). Krajev z imenom „Mala vas“ je na Kranjskem kakih pet ali še več, pa ravno na tej planjavi jugovzhodno od Kranja v primerni oddaljenosti od Velélsala (Michelstetten) ne najdemo nobene Male vasi, ki bi odgovarjala našemu „Vuizilinsteti“ (oziroma Luizilinsteti), kakor odgovarja na pr. v okraju Sv. Mohor na Koroškem v občini Brdski nemškemu „Micheldorf“ slovensko ime „Vélika vas“. — Česar pa ne najdemo kar tako na planem, kjer bi lahko vsak opazil, to se moramo potruditi, da poiščemo iz skrivališča, za katerim se nekdanja jasna oblika dandanes skriva. Zaradi analogije vrnimo se še enkrat k Velélsalu (Michelstetten), ki se je po gorenjski izgovarjavi trdega l^a glasililo seveda Velélsavo (Velésovo); in to je dalo povod, da so začeli po nekem zmotnem naziranju v tem krajnem imenu izpoznavati nekakov posesivni pridevnik ter ga tudi tako sklanjati — kam? v Velésovo (v Velélsavo, kar bi bilo še prav) — kje? v Velesovem — od kod? iz Velesovega (kar pa ni več prav!), namesto pravega „v Velélsavu, iz Velélsava“. Blejci in Radóvljičani govore baje Melésovo, Melesovega i. t. d. Če se pa vrnemo nazaj doli v Loško okolico in v Poljansko dolino, najdemo sicer v začetku besede tudi „m“ za zaglas,

toda namesto nenaravnega pridevnika se je udomačilo tu stanovniško ime napravljeno s sufiksom-„jan“. Kam? v Melésane (Melésene) — kje? v Melésenah (v Melésanih) — od kod? iz Melésen. — Ta Melésene (uprav Velésene) je stanovniško ime Veléselane ali Velésavane skrčeno v Velésane (die Insassen der großen Ortschaft, die Bewohner von Großdorf.).

Tudi iz Mala vas se dá izvesti stanovniško ime in to stanovniško ime se v množini zopet lahko rabi kot nadomestilo prvotnega krajnega imena. — Priimki Starovasnik, Malavašič, Vašič? (Dörfler) so menda tudi taka stanovniška imena iz „vas“. Če je torej naseljenec v Mali vasi dobil ime Malovasec ali Malovašič (parvi pagi incola), — treba nam je tudi vedeti, da se je naša sedanja oblika „vas“ nekdanj glasila s poluglasnikom viši (въсь). torej tudi višici (въсьць=dörfler) — treba je dalje vedeti, da tamošnje narečje ni izgovarjalo Mala vês, ampak Mava vês, torej tudi Mavavišiči (Мававьсьць Kleindörfler) ali po haplologiji skrčeno Mavišiči (Мавьсьць). Za haplologijo v imenu Mavšiče imamo prav jasno analogijo v imenu Mavrci, to so Malovasci ali prebivalci Male vasi pri Ježici. To ime nam kaže poleg haplologije tudi veleinteresanten vzgled rhotacizma ali preglašanja mehkotnega s² na r. Popolnoma enak slučaj rhotacizma kakor v „Mavrci“ (Мавьсьци iz Мававьсьци, Малавьсьци) imamo tudi v obliki Iška vrci (Ишкавьсьци) to so stanovavci v Iški vasi. — Haplologijo imenujemo pri opazovanju jezika tisto prikazen, ko se dva istoglasna, neposredno drug za drugim sledeča zloga strneta v enega samega n. pr. kamën (kamenën), ikonos (ikononos t. j. podstavek na katerem stoji ikona ali svetniški kip), kóvoz (kovovoz, kolovoz) i. t. d. Od kontrakeije razločujemo haplologijo po tem, da prihajajo pri kontrakeiji v poštev vokali, pri haplologiji pa konsonanti, dasi imamo v obeh slučajih nekaj izpad zloga. Kontrakcija nadomesti izpali vokal s prodolžitvijo ostalega samoglasnika n. pr. dobraago = dobrāgo — t. j. s takozvano nadomestilno zatezo. Pri haplologiji pa ne opazujemo nikakega zatezanja ali prodolževanja v strnjenem zlogu.

Analogno s haplologijo bi lahko imenovali njej nasprotno prikazen, namreč podvajanje kakega zloga, diplologijo. To prikazen opazujemo pogosto pri iterativnih glagolih 5. vrste, kjer nekateri ne zavedajoč se, da imamo v črki „v“ že ohranjen podaljševalni zlog iterativnega glagola, še enkrat vrivajo ta podaljševalni zlog n. pr. plačati, plačevati — zapisati, zapisovati — povzdigniti, povzdigovati — predelati, predelovati — utrgati, utrgovati i. t. d. dajo po diplologiji oblike: plač'vávati, zapl's'vávati, povzdig'vávati, predel'vávati, utrgvávati. Ljubljansčina zelo napreduje s takimi diplologijami. Iz Mavšiči dobim s sufiksom-„jan“ obliko Mavšičan, Mavšičan, Mavšičan kakor iz Zagrebec, Ljubljanec tudi Zagrebčan, Ljubljančan i. t. d. — Mogoče je pa tudi, kakor kaže Malovašič namesto Malovasec, da je namesto sufiksa-„ič“ (ьичь) uporabljen enakoveljavni sekundarni sufiks-„ič“ (ичь) — prim. vrabec, vrabič, pa jaglēc, jaglič i. t. d. Po vsem tem mislim, da je postalo kolikor toliko jasno, da so nastanjenei v Mali vasi (die Kleindörfler) Mavšiče, Mavčiče, Mavče (kot f. pl. krajno ime). Mavčiče na Sorškem polju ob Savi so torej tista Mala vas, ki utegne odgovarjati v listinah ohranjenemu nemškemu imenu „Vuizilinsteti“ (namesto Luizilinsteti, kakor Mava vas [synkopirano Maves] namesto Mala vas.) — Mali dostikrat vélikega prekosi; tako vidimo tudi, da ima po popisu ljudstva z dne 31. decembra 1900 Velésalo samo 258, Mavčiče pa 303 prebivalce, — dasi je moralo biti, kakor se dá po imenu soditi, izprva Velésalo dosti močnejše, zlasti še, ko so si v 13. stoletju ustanovile tukaj dominikanke svoj véliki samostan v Marijinem dolu.

L. Pintar.

Primet.

To krajno ime se nahaja v podelitvenih listinah iz X. stoletja, ko je cesar Oton II. frisinškemu škofu Abrahamu podelil obširno ozemlje v Škofjeloškem okraju. Dotične listine so de dato: α) Tribur 30. junija 973, β) Heiligenstadt 23. novemb. 973, γ) Frankfurt 1. oktobra 989. (Kos Fr., Gradivo II, str. 337, 339, 381 — ozir. št. 444, 445 in 490). V kakšnem razmerju so te listine glede pristnosti med seboj, oziroma ktera je izvirnik, ktera prepis ali ponarejek, meni ni popolnoma jasno — in čudno se mi zdi v teh listinah marsikaj, ker ne razumem prav, kako da bi imeli o isti podelitvi kar tri listine; to vprašanje utegnejo razjasniti zgodovinarji strokovnjaki, mene zanimajo le bolj krajna imena v dotičnih listinah, oziroma določitev krajev, s katerimi so meje podarjenega ozemlja markirane. „Primet“ se v prvi listini sicer še ne nahaja, ker imamo tam meje zaznamovane v nekoliko ožjem obsegu, nego v poznejših dveh. Tu nas vodi meja od izvira Žabnice proti zahodu po gorskih vrhovih do Selc in do Pečane (ali Rakitovca) in dalje čez Sovrico (menda i čez Davčo, Blegaš, Mladi vrh, Stari vrh, Boričev grič, Krivo brdo??) do Lubnika in od tu doli do Sovrc (Poljansčice) ter ob obeh bregovih Sovre do izliva Žabnice pa ob Žabnici do izvira nazaj, torej kar je znotraj tega sovodja, namreč v obsegu Žabnice, Loke, Suhe in Selc. — Bolj točno in natančno omejujeta darovano ozemlje druga in tretja listina. Tu nas vodi meja iz početka ravno tako od izvira Žabnice (pod sv. Joštom) čez gorske grebene v zapadni smeri do Pečane in do konca tamošnjega gorovja, potem pa preskoči do izvira Hotaveljščice

pod Mladim vrhom in gre ob tem potoku do njegovega izliva v Sovro (Poljanščico) pri vasi Hotavlje, prestopi tukaj Sovro in se vspne do Žirovskega vrha in gre proti vzhodu (čez Kremenik, mimo Omejea (!), čez Pasjo ravan, Prosčénovo??) ali celo do Božna (na Črnovrškem?) ali samo do Valtarskega vrha — in od tod doli k bregu Sovre do plitvine, ki se imenuje med ljudstvom Stresoubrod. Ta „vadum Stresoubrod“ so naši zgodovinarji različno tolmačili. Schumi (Urk. u. Reg. I, 12) pravi: „Stražov brod? nach Schönleben Ladja a. d. Zaier unweit Görtschaeh“. Kos (Gradivo II, 339) pa piše: „Stresov brod“, češ priimek Stres se je med Slovenci ohranil do današnjega časa — misli pa tudi, da je bil ta brod tam, kjer je zdaj vas Ladja blizu Medvod. — Če bi s Schumijem čitali „Stražov brod“, bi se dalo misliti na Šefert pri Brodeh, kajti „Schefwart“ (Brinckmeier, Glossarium II, 516) bi utegnilo res pomeniti „ladjestraž“ (custos navicularius), ki z brodi in čolni stoji na straži in čaka, kdaj ga kdo zazove na prevoz, t. j. ki streže na prevažanje čez Sovro. Nekoliho pomisleka pa vzbuja za vsak slučaj „vadum“ (plitvina) t. j. kraj, kjer je mogoče peš (brez ladje, broda [čolna] ali kakega drugega večjega plovila) vodo prebresti; — na veslo (težje na drog) se dá prevoziti tudi globočina, če le ni tolmun preveč vrtinčast. Pa naj si bo ta brod Stražov ali Stresov, na priimek Stres (t. j. zanemarjeno oblečen, razdrapan človek) bi se smeli sklicevati le tedaj, če bi imeli ali v Brodeh ali v Ladji ali sploh kje ob Sovri v tamošnji okolici ohranjen ali priimek ali hišno ime „Stres“. Naj si bo Stražov ali Stresov, najverjetneje ostane vendar Schönlebnovo mnenje, da je Ladja dotični kraj, ker jo od tega broda dalje meja čez Sovro prestopivši zavije proti zapadu (occidentem versus), da pride do Kranjske ceste (via Chreineriorum); iz te izrecno zapadne smeri pa sklepam dalje, da ni dosti verjetno, da je stara Kranjska cesta iz 10. stoletja istovetna s cesto, ki pelje iz Medvod proti Kranju, kakor jo Kos (Gradivo III, 339 v 8.opombi) tolmači. Dospevši do imenovane „via Chreineriorum“ teče meja ob tej cesti tako, da

obsega še polje, kar je obdelanega na vzhodni strani te ceste (večinoma je bila pa menda še neobdelana ledina in dobrava) t. j. tako, da se ozemlje „Primet“ in gozdič, ki spada kot „Sovrska dobrava“ v isti soobseg, in pa prostor, ki leži med Primet-om in „Vuizilinsteti“, po sredi predeli. — Prevelike jasnosti in natančnosti temu določevanju mej res ne moremo očitati, otežavljeno nam je pa razumevanje tega mejnega popisa v navedenih listinah tudi s tem, da ne vemo točno, kje nam je locirati stališče imenovanih krajev „Primet“ in „Vuizilinsteti“; — treba je torej sklepati po konjekturah.

Selumi sploh ni poskusil, da bi Primet lociral, Kos pa se je odločil za Praše. Jaz sem izprva priprosto sodil kar po podobnosti imena, češ da nam je iskati ta kraj tam, kjer imamo na zemljevidu „Per Meji“ (= pri med[ji] = pri met??), toda tako priprosto ta stvar vendar ne gre, dasiravno pri določevanju te mejne proge ne smemo prezreti tega važnega momenta, da imamo ob sedanjí Kranjski cesti na Sorškem polju tam, kjer bi približno v sredi med Prašami in Mavčičami v vztočnozapadni smeri t. j. naravnost proti zapadu potegnjena proga eesto presekala, malo iz treh hiš obstoječe zaselje z imenom „Meja“ — in dokaj verjetna je res domneva, da imamo prav v tem krajnem imenu še ohranjeno eno točko stare meje Abrahamovega ozemlja. Toda „Primet“ vendar ne more biti „Meja“, kajti ta deli po sredi (per medium) ozemlje: Primet, Sovrsko dobravo in kar je med Primetom in „Vuizilinsteti“. — Pristati bomo torej morali na Kosovo razlago, ki (Gradivo II, 339 v 10. opombi) pravi, da je „Primet“ istoveten z „officium Prasebach“. Samo v eni točki se pa ne mislim strinjati s Kosovim naziranjem. On pravi: „Brez dvoma je pisatelj te listine napačno zapisal dotično besedo“. Morda se je pa le staro, v listini pravilno zabeleženo ime v poznejši dobi preimenovalo, ali da je v tistih mešanih dobah izmed dveh vspored obstoječih imen enkrat eno, drugikrat drugo prevladovalo, da je naposled eno obveljalo, a drugo prišlo v pozabo. Ali se dá dobiti med Primet in Praše tudi kaka imenska zveza, da bi nam ne bilo treba misliti na

napačno zabeležbo, kajti ni si prav lahko misliti, da bi se bil listinopisec tako čudno zagovoril in zapisal, da bi namesto „Praše“ postavil „Primet“, če bi ne bilo med imenoma prav nobene druge zveze kot êrki „Pr“ v začetku obeh besed. Vsako ime nekaj pomeni, pa poskusimo dognati pomen teh dveh imen. Praše nam je menda na vsak naèin izvajati iz „praha“ (die Brache, das Braehland, das Brachfeld, prav slovenski „prelog“ èeški „přlöh“, ruski перелогъ). Krajnih imen te vrste imamo dosti n. pr. Prelog (pri Ihanu), Prelogi (pri Šmarjeti), Preloge (pri Semièu, — Toplicah, — Mokronogu). — Prelože (pri Podgradu in pri Lokvi) bi si lahko tolmaèili kot stanovniško ime iz *Preložane (nastanjeni na prelogih, die Brachfeldner), zlasti èe bi imeli ohranjen genetiv „Preložan“, — ali pa kot s kolektivnim sufiksom „-ja“ napravljeno tvorbo, kakor so n. pr. meja (vmesni prostor), hrašèa (grmovje), muža (moèvirje) v lastnih imenih Meje, Hraše, Muže i. t. d. Kakor torej devamo „Prelože“, v zvezo s „prelog“ tako tudi „Praše“ z besedo „praha“, zlasti tam, kjer nam je razloèevati med pusto in še cêlo, pa med prevrženo (t. j. preorano, prekopano) ledino. Praha (die Brache) pa bržkone ni pristna domaèinka — sorodnica s prahom, èeš: prašiti (braehen) = prah delati. (Mikl. Etym. Wtb. 242), ampak doseljenka, pa zgodaj udomaèena, ki jo izvajajo od „brechen“ (umwerfen, umwenden) t. j. zemljo s plugom preobraèati ali prearati. — Za „prearo“ (f.) ali „preòr“ (m.) pa imamo poleg udomaèenke „praha“ še iz davnine (morda samo v tem krajevnem imenu) ohranjeno, s „preòrom“ analogno domaèinko „premet“ (das Umwerfen der Erdschollen). — Èe bi to naziranje, da je vzeto ime po premetavanju (t. j. preobraèanju in prearanju) puste ledine, hotel utemeljiti samo z nemškimi citati n. pr. iz Freytaga: „wenn der Landmann im Frühjahr die erste Scholle umwarf“.... ali pa: „Wo ein Wald gerodet, eine Heide in Hufeland umgeworfen werden sollte“.... „das Erdreich mit dem Pfluge umwerfen“, — èe bi samo s temi citati podstavil svoje morda na prvi videz prisiljeno mnenje o Primetu, bi se utegnilo moje razlaganje zdeti temu ali onemu

malo verjetno, zato se pa rajši sklicujem na druge še tudi nekoliko oddaljene Slovane, pri katerih „premet“ v pomenu „praha“ (t. j. premetana ali preorana prst) še sedaj živi. V maloruščini imajo izraz „peremit“ = drugič preorana njiva (die Zwiebrache. — Primeri Želehovskega maloruski slovar str. 619).

Nekoliko opore za Kosovo lokalizacijo Primeta (recte „premeta“) bi utegnila morda nuditi tudi ta krajnoimenska primetba. Uvažujmo torej to razlago, dokler je nihče ne ovrže in s kako boljšo ne nadomesti.

L. P.

Mala izvestja.

Koroške narodopisne črtice.¹

III.

Ženitovanjske navade v Slovenjem Plajpergu.

(Po zapiskih plajperškega rojaka dr. J. Wicserja, sestavil dr. Fr. Kotnik.)

V starih časih je izbiral oče sinu nevesto. Ko jo je izbral, sta šla na nevestin dom na ogled. Če sta dobro opravila, ni smel ženin več v vas hoditi. Pri tej priliki ali pozneje so se dogovorili za »likof«, t. j., koliko dobi nevesta »diva« (dela = dote). O ženinu in nevesti, ki nimata dote, poje smešno rožanska narodna pesem:

Oče so mi djali:
»Tu 'maš svoj div«.
So mi aržet nasuli
Z edovih pliv.

Tudi ženin je dolžen naznaniti nevesti, kaj ji on zaženi. Navada je, da ženina in očeta dobro pogostijo.

Ko je to opravljeno in urejeno, se pomenijo v župnišču o oklicu.

Ženin si poišče starešino, ki se sedaj splošno imenuje »vadovec«. S tem se domeni pri nevesti, koga naj povabi na ženitovanje. Nato hodi pri sorodnikih, sosedih in boljših znancih vabit. Njegov klobuk je ves v šopkih, zadej mu visita s klobuka dva traka. Imeti mora palico, na katero so tudi privezani šopki.

A starešina sam še ne zadostuje. Ženin si mora poiskati še dva »cavmarja«, namreč pravega cavmarja in »fenriha«, nevesta pa »teto«. Cavmar, fenrih in teta morajo biti mladi, ne-oženjeni in neomoženi veseli ljudje. Pri svatbi pa ne sme manjkati tudi godcev; zato morajo tudi za te poskrbeti.

Ko so pri notarju spisali ženitovanjsko pismo in so oklici pri kraju, gredo v nedeljo, ko sta ženin in nevesta bila zadnjič oklicana, nevestine skrinje voziti; to pa seveda le tedaj, če se nevesta priseli k ženinu.

¹ Glej ČZN V. (1908) str. 103 sl.

Cavmar in fenrili se popeljeta z lajnovcem, ki ga je ženin najel, na nevestin dom. Seboj vzameta več znanih fantov. Ko pridejo na nevestin dom, da nevesta vsem fantom »pušeljce« in pripne tudi konjem na opravo nekaj rož. Doma so med tem že vse pripravili, kar ima nevesta vzeti seboj. Jako lepa je velika skrinja, v katero spravijo posebno težke stvari. Pravijo, čim težja je skrinja, tem bogatejša je nevesta. Ko so se vozniki okrepčali, gredo vozove nakladat. Glavno skrinjo spravijo prvo na voz, ker drugih stvari ne smejo prej nalagati, predno ta ni na vozu.

Toda to ne gre tako z lepa. Na glavno skrinjo je med tem sedla »baba«. Kaka zgovorna, korajžna ženska se namreč prav čudno napravi: obleče raztrgano »jopo« in si pokrije glavo s starim možkim klobukom ter tako našemljena sede na njo. Cavmar jo vpraša, po kateri pravici tam gori sedi. Ta mu odgovori, da ima pravico in dolžnost reči varovati, da ne bi kdo česa ukradel, a to pravico lahko odstopi. Cavmar vpraša, s čim jo doli spravi; nato odgovori: »s cesarsko podobo«. Nato začnejo »glihati«, šale zbijati in burke uganjati. Navadno se »baba« jako dobro zagovarja; v tem slučaju je s silo ne smejo doli spraviti ampak z lepa. Denar, ki ga mora cavmar žrtvovati v ta namen, se ravna po nevestinem bogastvu; radi tega trkajo na skrinjo in ugibajo o bogastvu. In če je le mogoče, pribijejo ob tej priliki skrivaj »babino« janko na skrinjo. Ta se seveda, kolikor mogoče brani in odganja moške s palico. Ko dobi »baba« zato, da se umakne, 1—5 goldinarjev, izvlečejo pribite žreblje (navadno puste enega še notri, da si strga janko); ta pa odskoči in pravi: »Sedaj pa pojdite srečno«. To skrinjo naložijo nato najlepšemu in najbolj okrašenemu konju na voz.

Kakor litro je glavna skrinja odkupljena, zgrabijo vozniki tudi vse druge nevestine stvari ter jih znosijo na vozove. Pri tem pa smejo jemati tudi vso drugo premičnino pri nevestini hiši, samo da jih kdo izmed domačinov, ki so na to pripravljeni in stoje povsod okoli hiše in po hišah na straži, ne zasači pri tem poslu. Nevesta pa še skrivoma komu pove, kje se da kaka boljša stvar izmakniti. Posebno gledajo na to, da izmaknejo kure, predvsem pa petelina. Tudi žlvino so na ta način že

skrivaj odgnali. Ko je »fantora« naložena, jo nevesta poškropi, cavmar in fenrih se usedeta na glavno skrinjo in med vriskanjem zdrdrajo vozovi po cesti.

A čaka jih še druga zapreka. Kadarkoli se namreč ženin ali nevesta iz kakenga kraja preseli, vselej »zapenjaajo« domači fantje nevesti, ženinu pa dekleta. Za to si izberejo pripraven kraj, kateremu se vozniki ne morejo izogniti, če le mogoče kako sotesko, ki je za to najpripravnejša. Črez pot drže vrv ali položijo drog ali kaj podobnega, zgrabijo prvega konja za uzdo in ga ustavijo.

Cavmar jih vpraša, odkod imajo pravico, zapirati pot. Oni odgovorijo: »Vi želite našega blaga, hočete odpeljati iz naše države blago, mi pa hočemo za to odškodnine«. Cavmar: »Kaj terjate, da nam odprete pot?« Zapenjači navedejo kako svoto.

Nato pravi cavmar: »Če imate pravico, zapirati pot, morate tudi naše »rate« rešiti«. Cavmar in fenrih stavita zapenjačem po eno uganko. Če (zapenjači) ugamejo vse uganke, imajo pravico zahtevati 1 odstotek od nevestine dote, en liter pijače in en šartelj. Če pa ne ugamejo ugank, jim da cavmar, kolikor sam hoče. Potem vozijo dalje. Lajnovc ves čas lajna. Na ženinovem domu odložijo stvari in se gostijo.

Odtod gredo cavmar, fenrih, godec in drugi fantje »teti« »ofrihte nadelovat«, t. j. da pred tetino hišo zagodejo. »Teta« jih prijazno sprejme, povabi v hišo in jih pogosti. Nato se zabavajo, plešejo in pojejo.

Na dan napovedane poroke se prične »svatovščina«. Cavmar in fenrih gresta z godci po teto. Ta da cavmarju venec iz suhih rož, ki sega okoli in okoli klobuka. Fenrihov venec obsega samo polovico klobuka; oba pa dobita h klobukoma bele, modre in rudeče trakove. Odtod gredo na nevestin dom, kjer se zbirajo povabljeni svatje, vsakemu izmed teh podari teta šopek. Tu izroči cavmar fenrihu teto, sam pa mora odslej gledati na nevesto, zato je vedno pri njej.

Na ženinovem domu se zbirajo svatje, ki jih je povabil ženin sam, tu mora imeti teta svojo zastopnico, da jim deli šopke. Tudi staresina pride k ženinu.

Nato sedejo svatje h »kosilci«. Predložijo jim svežo juho, meso, prikuho in »prazo«.

Ko dohajajo svatje, sprejema jih ženin in nevesta osebno rekoč: »Zahvaljujem se, da si mi to čast skazal; ko bi ti česa potreboval, ne pozabi na me, da ti povrnem; če ne, naj ti pa Bog povrne.«

Po kosilci beseduje starešina. Nato razprostre bel robec na stolček, na katerega poklekne ženin in prosi stariše odpuščanja za vse žalitve; stariši nato blagoslovijo sina.

Pri nevesti se godi ravno isto. Tukaj mora imeti starešina zastopnika, če ni hiša v soseski, da lahko osebno opravi svoj posel.

Potem odidejo nevesta s cavmarjem in »krstno kotrico«, ženin pa s starešino in »krstnim kotrom« ter vsak s svojimi svati proti cerkvi. Pred cerkvijo se navadno združita oba oddelka in skupno vstopita v božji hram. Godci odidejo na kor.

V cerkvi se bere »svatovska maša«. Ko je končaua, zagodejo godci koračnico, svatje pa gredo okoli oltarja, najprej moški — prvi je starešina, za njim ženinov boter, ženin in drugi moški svatje. Ko so vsi prišli izza oltarja, postavi starešina ženina na svoje mesto, sam pa se vstopi z botrom za njega. Za temi gredo cavmar, nevestina botrica, nevesta in druge ženske okoli oltarja. Botrica postavi nevesto k ženinu, cavmar in fenrih pa stopita zadek k teti.

Nato sledi prediga in poroka.

Ko odidejo že vsi svatje iz cerkve, pomolita ženin in nevesta še pri vseh oltarjih in sejeta pred cerkvijo (po zimi v cerkvi) med otroke in berače denar.

Svatje gredo na ženinov dom ali pa v gostilno, kjer se vrši »ohceta«, ki jo otvori cavmar. On pelje prvi nevesto trikrat plesat in napravi z okrašenim klobukom pred vsakim izmed teh treh plesov velik križ čez plesišče. Fenrih pleše s teto. Drugi svatje sedaj ne smejo plesati. Po tem uvodnem plesu izroči cavmar nevesto ženinu.

Med tem nakaže starešina svatom prostore pri mizah. Najprvo pijejo »pokuhana« vino, potem sledi obilna pojedina. Po gostini, pozove starešina svate po primernem nagovoru na »zmàt«. Za možke svate znaša ta po 3 goldinarje, za ženske pa 300 krajcarjev, kakor se izraža starešina. Godci se zberejo okoli ženinove mize in godejo. Prvi prinese na zmet starešina, potem

sledijo bližnji sorodniki. Babice, tete, sestre in nevestine botrice se imenujejo »rjušnice« ter prinašajo razen denarja tudi srajce, rjuhe, blazine, prte itd. Za njimi prihajajo vsi drugi svatje. Vsak vošči novoporočencema srečo. Ta se jim za to zahvaljuje. Pri tem napivata teta in fenrih vsakemu gostu iz kupic, ki jih naliva cavmar. Nevesta spravi perilo, starešina pa sešteje denar ter ga izroči ženinu.

Med tem časom se je zbralo že precej nepovabljenih gostov, »škurtov« imenovanih, ki tudi plešejo in pijejo.

Od časa, ko je cavmar odplesal tri plese, pa do konca svatbe smejo svatje in »škurti« nevesto ali teto ženinu, cavmerju in fenrihu ukrasti. Če katero ukradejo, jo odpeljejo v bližnjo gostilno in pijejo, kolikor mogoče. To »ceho« mora plačati ženin ali cavmar, ženin, če so ukradli nevesto, cavmar pa, če teto.

Če jih pa ženin ali cavmar prej iztakne, preden imajo pijačo na mizi, morajo svatje in škurti njemu plačati pijačo.

Popoldne se pripelje na ohcet nevestina mati in prinese seboj »podirjanico«, to je na sredi votel šartelj, sadja, jabolk, orehov, češpelj, posušenega sadja, cigar itd. To podirjanico izroči mati cavmarju, ki jo zmeče z zvišanega prostora, če le mogoče, doli po hribu med ljudi, ki stoje na prostem in se pipljejo za posamezne reči. Posebno dirjajo ljudje za votlim šartljem.

Proti jutru odide vsa svatovščina na ženinov dom. Nevesto sprejme na pragu ženinova mati in ji izroči »kuhvo« (kuhalnico), nevesta pa ji mora podariti za to kako darilo. Nato ji mati razkaže vse prostore, katere mora nevesta z blagoslovljeno vodo poskropiti in pokaditi. Tu postelje botrica za novoporočenca postelj; »fešta« pa se nadaljuje. Čez nekoliko časa odpeljejo teto domov. Polagoma se svatje razidejo.

Prvo nedeljo po poroki gredo »teti kolena umivat« (cavmar in teta umijeta drug drugega). Po tem obredu, ki se ga udeležita tudi ženin in nevesta, postaneta ta dva še le mož in žena, cavmar in fenrih pa se pri tej priložnosti odvežeta dolžnosti, ki sta jo imela nasproti nevesti in teti.

Ta dan se slovesno obhaja; mnogo se je, pije, poje in pleše.

*

*

*

V Selah imajo pri ženitovanju podobne navade kakor v Slovenjem Plajpergu, s sledečimi izpremembami: Možno se imenujejo starešine, starešina pa vadovec. Pri zapenjanju nataknejo fantje na drog, s katerim zapenjajo, venec. Pred ohcetjo dobijo svatje »moči«, t. j. pogačo, ki jo pomakajo v »pokuliano« vino.

Pred prvim plesom z nevesto cavmar ne napravi križa, ampak pleše ta ples poskokoma, naprej obrnjen in za seboj nevesto vodeč, v podobi osmice. Pri ohceti samo teto smejo ukrasti. Pri metanju podirjanice vrže veliki votli šartelj cavmar med ljudi, vse drugo pa nevesta. V nedeljo po ohceti pa gredo »teto zmivat«.

Slovenski robotni patent cesarice Marije Terezije z dne 5. grudna 1778 za Štajersko.

V štajerskem deželnem arhivu v Gradcu se nahaja v fasc. 128 cesarskih patentov, določb itd. iz leta 1778 nemško-slovenski patent cesarice Marije Terezije z dne 5. grudna 1778, o katerem se še v naši znanstveni književnosti dosedaj ni nikjer govorilo.

Z ukazom z dne 13. rožnika 1778 se je določila tlaka letno k večjemu na 156 dni, na teden torej 3 dni. Gospodske pa so razdelile teh 156 dni na poletje, tako da je kmetom preostajalo včasih v tednu prav malo časa za lastno delo. S patentom z dne 5. grudna 1778 je torej cesarica Marija Terezija zaukazala, da se mora tlaka enakomerno na vsak teden razdeliti, le v izvanrednih slučajih sme znašati tudi 4 dni v tednu, vendar skupaj na leto ne več ko 156 dni. C. kr. namestniki v Gradcu, okrožnim glavarjem in sodnim oblastim se je naročilo strogo paziti, da se ne kršijo določbe tega patenta, ker v nasprotnem slučaju se mora »te Gosposke na Moflni, ali na Dinarjah, te Hmčete, ali Podloflnike pa na kofli inu na shivotu bres ufiga Pregledajna poflitraifati«.

Listina je v pravnem in jezikovnem oziru zelo zanimiva. Opozarjamo le na pravne izraze: tlaški dni (tlaški Dni) = Robottage; čistla tlaka (zhiftla Tlaka) = gemessene Robot; daljna vožnja (dęlna Voishna) = weite Robotfuhren i. dr.

Gotovo jasen dokaz, da je skrajni čas, da se zberejo iz starili uradnih listin, kolikor se jih je še ohranilo, vsi pristni

narodni izrazi, ki nam bodo odprli nov svet za spoznavanje pravnega čuta in pravnega prepričanja našega naroda, njegovega nekdanjega gospodarstva in prosvete.

cand. iur. Al. Trstenjak.

Nov vir za zgodovino skakačev. Frančiškan Simon Mänhard, spovednik nadvojvodinje Marije, matere cesarja Ferdinanda II., je izdal l. 1639 v Monakovem obširno zbirko pridig o trpljenju Gospodovem.¹ V pridigi o božjem grobu v Jeruzalemu se zadnji del obširno peča s skakači v Slov. goricah. K temu, kar nam je o njih že znano², ne zvemo veliko novega, a govor je zato zanimiv, ker stoji v ospredju prazna vera o božjem grobu, ki ga bodo angelci iz Jeruzalema v Radovo poleg Sv. Lenarta v Slov. gor. prenesli, potem pa tudi, ker nam izpričuje nekatere okoliščine (n. pr. prisluškavanje po tleh), ki so nam znane dosihdob le za Goriško³. Pridiga je nastala še pred l. 1612, ko so radovsko kapelo vdrugič razdžali. Dotični del se glasi:

Daher man jetzund fürs Ander Vrsach hat etliche wider-sinniger Leut Phantasey vnd groben Irrsal zu widerlegen, so dem heiligen Grab vnsers HErrn schmäählich vnd nachtheilig seynd.

Inmassen sich dises gliffers befunden, die abergläubigen Springer oder Stiffter genant, welche sich vor Jahren in den verwirrten sectreichen Zeiten in vnter Steyrmарck auff dem Windischen Boden angetrifflet mit fürgeben das heilige Grab wär von Jerusalem herauß in das Windische Land verändert worden.

¹ Passologia / Das ist: / Christliche Predigen / Vnd zugleich an-muethige Betrachtun/gen von dem allerheiligsten, schmerzhaftigsten / Leyden JESu Christi vnsers einigen Erloesers vnd Mariae / seiner seligsten Mutter scharpfen Schwerde deß / Mitleydens /. ... Der vierdte Theil Totius Operis. ... Durch F. Simeonem Mänhardum, Ord. Minorum S. Francisci / vnd der vhralten Straßburgerischen Provinz Priestern /. Muenchen, ANNO M. DC. LXXV. (Citiramo drugo izdajo.)

² J. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant. 1875, I. 194—204. — L. Schuster, Fürstbischof Martin Brenner, 1898, 615—622.

³ J. Gruden, Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dob (Izvestja muzejskega društva za Kranjsko). 1908. 60—66.

Darzu sie dann mit Zauberey vnd seltzamer Gaucklerey die Ainfaltigen beredet, daß sie vngezweiflet glauben sollen, das H. Grab wär durch Gottes schickung zu jhnen herauß getragen vnd auff ihrem Grund vnd Boden verhalten vnd verborgen.

Diser Stifter oder daß ich sia recht nenne Phatasierer Gewonheit ist, daß sie jhnen ein Ort zu Feld oder auff einem Berg einbilden, dahin verfügen sie sich an Sonn: vnd Sambstag Nächten vnnd in beyseyn eines grossen Volcks, so jhnen auß den vmblicgenden Dürffern vnd Flecken hauffenweiß zu zwey auch dreytausend mehr oder weniger zulaufft, werffen sie sich nach Mitternacht, auch zu Morgens früh an Sontägen mit zer-raufftem Haar vnnd mit gar vngebührlichen Geberden (Mann vnd Weib) nider auff die Erden, waltzen sich hin vnd wider, zittern, faimen vnd fipfern, gleich wie die so den Wehe oder die Fräyß haben.

Häfften daß eine Ohr starck auff den Boden vnd losen, als ob etwas im Erdrich zu ihnen redet, vnd seynd vnter disem, weil sie losen, gar still, als ob sie verzuckt wären.

Gähling springen sie auff, kratzen vnnd rauffen sich selber im Kopff, stellen sich wie die halb vnsinnige, jammern vnd klagen, sie hätten auß Eingebung Gottes vnd der H. Engel etwas offenbar zu machen, daß sie nicht gern sagen, doch köndten vnnd dörrften sie es nicht verschweigen.

Nemblich da, wo sie jetzund gelegen vnd gelosen, sauset vnd brauset es wie ein Meer, da wär das H. Grab verborgen, da soll man ein Kirch bawen, das wär der endlich will Gottes.

Vnd im Fall es nicht gescheh, werde grosse Straffen über das gantze Land kommen, auch durch Hagel, Donner vnd Vngewitter alle Fürcht (!) zu Feldern vnnd Weingärten in grund erschlagen vnd verderbt werden.

Vnd damit sie jhrem Fabelwerck noch ein bessern Schein geben, nemmen sie das nechste Kind herzu, zwey, einem oder anderthalb Jahren alt, setzens nieder auff einen Stain, dasselb fahet gleichfalls an zu zittern, faimē vnd schwitzen, redet auch wider alle Natur vnnd hilfft bezeugen, dem sey also, da wär das H. Grab verborgen, da soll man ein Kirchen bawen.

Hiemit betrügen sie das einfältige Bawren Volck, daß sie gen Opfer geben vnnd alles thun, was sie nur thun können, damit über das Grab, so allda verborgen seyn soll, ein Kirch erbawt werde.

Aber auß allen Vmbständen merckt man, was die Springer oder Stifter für Leuth seyn.

Erstlich geitzig und eigennutzig: Vnnd weil sie ihr Eigennutzigkeit anderst nicht können ersättigen, so erdichten sie guts aus einem bösen Grundt, welches nimmermehr giltig ist.

Sagen, da wär das H. Grab von Jerusalem herauß durch der Engel Händ getragen worden, derwegen soll man ihm zu Ehren ein Stewer zu einem Kirchengebäw geben, welches dann von den (!) einfältigen Bawrenvolck geschicht: Sie opfern bey der Springer Gauckelwerck nicht allein vil Gelts, sondern auch Rinder, als Ochsen, Kühe, Kälber, Schaf, Schwein.

Solches alles nemmen die arge Stifter zu sich vnd brauchen ein guten Theil zu jhrem Nutz . . .

Darnach seynd dise Springer handgreiffige Zauberer vnd Bundsgenossen des Teufels.

Dann das ein Kind vnter zwey oder einem Jahr reden soll, ist nit natürlich, sondern ein Blendnuß des Sathans, welcher durch solche Triegerey als ein Ertzvatter aller Lugen die Falschheit bekräftigen soll . . .

Drittens seynd die Springer Nachfolger deß verfluchten Machomets, dann auff solche weiß vnd eben mit solchen Geberden hat auch Machomet sein Lugengesatz fortgebracht.

Dann wie die Historici schreiben, so hätte er die Fräyßkranckheyt: Wann sie jhm nun ist ankommen vnd nach der Kranckheit Art sich gestreckt, gefaimbt, die Augen hin vnd wider geworffen vnd auffß abschewlichist gebärdet, auch für todt da gelegen, gab er lugenhaftes weiß für, er hätt von Gott vnd seinen Engeln dise oder jene Offenbarung gehabt, denen man nachkommen soll.

Solche Art vnd Phantasey haben auch die Windischen Springer vnnd seynd darmit deß Türcken Vorlaufer, welchem sie den Weeg desto mehr ins Land machen, je nähner sie ihm verwandt vnnd je gelegnere Zeit sie zu ihrer Gaucklerey nemmen, nemblich den ersten Sontag nach dem newen Monschein.

Vnnd dieweil jhr Gaucklerey zu sehen ein grosse Menge zulaufft, so wird auch von vilen der ordenliche Gottesdienst vnd Kirchgang versäumt, hören weder Meß noch Predig, verständigen sich damit wider Gott, übertreten schändlich das Gebott der Christlichen Kirchen vnd vergessen also das Christenthum je länger je mehr biß sie letztlich gar zu Türcken vnd Heyden oder zu verdambten Ketzern werden.

Vnd gesetzt daß sie Christen blieben vnnd keine öffentliche Ketzerey seyend, so laichet doch jhr Schmermerey mit etlich verdambten schädlichen Ketzereyen gleich wie die Ahl sich mit den vergifften Schlangen vermischen.

Dann die allerersten, welche den Springer Irrthumb auff die Füß geholffen, seyend die new Ewangelischen, fñrnemblich Wellerus¹ ein Lutheraner vnd Rauwolffius² ein Calvinist welche in jhren Raißbüchern fñrgeben, das rechte Grab Christi wår von den Tarnern vnd Saracenen zerstört worden vnd an sein statt werde ein anders gezaigt

Hierauß möchten die narreten Springer schließen, die zerbrochenen Stain vom wahren Grab wåren wiederumb zusammen gefñgt von Jerusalem herauß getragen vnnd in ihrem Erdboden versteckt worden.

Vermischen sich also mit den neuen Evangelischen Schwermern vnd liegen beyde, das sich die Balcken, wo man darvon redet, biegen möchten.

Seitemal die gantze Christenheit der Warheit Zeugnuß gibt, auch vil glaubwürdige Scribenten vorhanden seyend, welche genugsamb darthun, daß dises heilig Ort nie hab können verwüstet werden, wie hefftig sich die Vnglaubigen dessen angemast . . .

Ferners, indem die Springer jhre Zusammenkunfft allermaisten in den Sambstag Nächten halten, laichen sie mit der lñngstdambten grewlichen Ertzketzerey Gnosticorum von den vnkeuschen Sectmaistern Menandro vnd Saturnino, Basilide vnd Carpocrate erdacht, welche gleichfals mit Schmertzkünstlerey

¹ Hieronymus Wellerus zu Leipzig getruckt Anno 1586.

² Rauwolf Medicus part. 3. c. 9. (Prim. Röhricht, Bibliotheca geographica Palacstinæ, 1890, str. 202.)

umbgangen vnnnd jhre teuffliche Versamblungen fürnemblich zu Nacht gehalten . . .

Eben solches Jammers vnnnd Gottlosigkeit befeist sich der böse Feind durch die Springer als rechte Nacht Eylen widerumb anzurichten.

Dann was übels kan durch leichtfertige Gesindlein bey jhrer Nachtversammlung auff freyem Feldt, Höltzern, Einöden vnd Bergen nicht geschehen?

Ja was für Schand-Thaten haben sich schon begeben? Vnnnd was für straffwürdige Missethaten wurden noch fürüber gehen, wann man nicht soll darzu thun die zauberischen Springer außrotten vnnnd jhre Nachtläger zerstören? . . .

Vnd wer merckt doch nicht, daß die Springer verläugner Göttlicher Allmächtigkeit seyn?

Dann sie bilden andern vund jhnen selber ein: Gleich wie das H. Ruhekämmerlein, darinn Maria Gottes Mutter den HERN Christum empfangen vnd erzogen, wär von Nazareth herauß über Meer in das Windische Land durch Hilff der Engel getragen.

Von dannen gen Loreto in Welschland, da es jetzund noch ist.

Ebnermassen muß auch das H. Grab vom Türckenland herauß getragen vnnnd an mancherley Ort gesetzt werden, damit es vor den Feinden sicher vnd vnzerstört bleib.

Gleichsamb als ob Gottes Allmacht ein ding nicht eben sowol vnter den Feinden als Freunden gantz vnd vnversehrt in seinem Wesen erhalten kundt, so er doch den Daniel in der Löwengruben, auch die drey großglaubige Jüngling mitten im Feuerofen ohne verletzung einiges Härleins erhalten vnnnd beschirmet hat.

Nicht weniger Allmächtigkeit erzaigt er auch mit dem H. Grab, seinem allerliebsten Ruhebetthlein, das müssen die Feind deß Christlichen Namens mitten vnter jhnen gedulten vnnnd könnens durchauß nicht verwüsten, da sie gleich gern wolten.

Dann es ist ein Stainfelßen eingehawt, an welchem die

Prophetische Weissagung wahr bleiben muß. Et erit sepulchrum ejus gloriorum¹. Vnnd sein Grab wird herrlich seyn.

Wer nun den abergläubigen Stifftern oder Springern gehör vnd Glauben gibt, das Christi Grab auff den Windischen Boden soll kommen seyn, der ist ein Thor vnd widerstrebet vermessentlich der erkandten Warheit.

Seiternal das H. Grab nirgends als an seinem alten Or zu Jerusalem, nahend bey dem Berg Calvarie anzutreffen.

Wie dann die Form dises H. Grabes Herr Bernard Walther, der selbst dahin geraist vnd alles mit Augen an gesehen in seinem Weegweiser artlich entworfen hat².

Als demnach die Gotseeligiste Ertzhertzogin Maria, weyland deß Durchleuchtigsten Ertzhertzog Carls Ertzhertzog in Steyrmарkt, Kärndten vnd Crain hinderlaßne Wittib vnd ein wolwürdige Fraw Mutter deß Gotteyfferigen vnüberwidlichisten Kläysers Ferdinandi, diser phantasierischen Springer halber von etlichen geistlichen Personen genugsamen bericht worden, da hat sie mit Hülff höchstgedachter Käyserl. Majestät, damals erblichen Herr vnd Regent benennter Fürstenthumen, sovil gericht, daß die Springer oder Stifftersect Anno Christi 1605 vnd 6. gantz abgeschafft, außgerott vnd zerstöret worden.

Es kan vnd darft sich diser Zeit solcher Phantasey niemand mehr anmassen, ohne allein daß die Kirchen, durch sie aufferbawet, noch dises Tags stehen vnd in einen guten Christlichen Gebrauch verwenndt vnd geweyhet worden.

Darfür man obgedachten seeligisten Ertzhertzogin billich zu dancken vnd zu keiner Zeit vergessen soll, das durch derselbigen Fleiß vnd Arbeit anfänglich vnd vrsprünglich ein so arge dem heiligsten Grab vnsers Erlösers schmähhliche Sect gantz uud gar außgereutt worden.

Dr. Avg. Stegenšek.

¹ Isa. 11, 12.

² Getruckt zu Grätz in Steyrmарck. (Rühricht, s. c. str. 214).

Književna poročila.

Zgodovina slovenskega naroda. Spisal dr. Josip Gruden. Drugi del: Pozni srednji vek. Str. 163 - 320.

Ko odpreš knjigo, te na prvi strani iznenadi številka strani prvi zvezek se je končal s stranjo 128, 2. se pa začneja s stranjo 163. Če se bodo enkrat ti snopiči dali vezati, se bo zdelo, da v knjigi nekaj manjka. To prihaja odtod, ker je med tem 1. zv. izšel že v drugi izdaji in je nekoliko pomnožen. Ker pa imajo Mohorjani v veliki večini prvo izdajo v rokah, bi se naj štetje strani držalo prve izdaje. Zunanja oprema 2. zvezka je precej boljša kakor pri prvem.

Vsečina tega zvezka se ne krije popolnoma z nadpisom: „Pozni srednji vek“, zakaj že v prvem zvezku je tu in tam posegel naprej v „pozni srednji vek“, v drugem zvezku pa se ozira tudi nazaj — v rani srednji vek.

Tvarina, ki jo obdeluje drugi zvezek, je precej suhoparna, naštevanje raznih dinastov po slovenskih deželah, pa tudi težavna, ker zaradi razcepljenosti slovenskih dežel manjka enoten pregled. Vendar je pisatelj to poteškočo znal premagati in je med suhoparne genealogične podatke vpletel zanimive in markantne dogodke, poudarja pa tudi, kako je vkljub razcepljenosti ob različnih prilikah ponovno stopala v ospredje misel, iz slovensko-hrvatskih dežel ob Adriji napraviti neko celoto.

Nad slovenskimi zemljami, ki so se druga za drugo krhale od Otonovc Velike Karantanije, vladajo škofje solnograški, oglejski, bamberski, brixenski ter mogočne rodovine Epenštajnov, Španhajmov, Ortenburžanov, Babenberžanov, grofov andeških, goriških in celjskih, dokler jih tok zgodovinskih dogodkov ne vrže kakor zrelo jabolko v naročje Habsburžanom. O teh rodovinah govori večji del knjige ter se ozira tudi na takratne časovne razmere, vmes podaja tudi črtice iz kulturne zgodovine. Turške vojske so izločene iz tega zvezka; za nje obeta pisatelj posebno poglavje, ki bo pač prišlo v tretjem zvezku. Zatorej je že sedaj razvidno, da se ne bo mogoče držati one razdelitve, ki si jo je pisatelj začrtal ob začetku 1. zvezka (str. 4.). Z Maksimilijanom I. se zaključi 2. zvezek in hkrati srednji vek. Razmeroma jemlje v poštev pisatelj vse slovenske pokrajine, celo na beneške Slovence se je ozrl (str. 304 i. d.), le ogrski Slovenci so popolnoma izločeni ali pozabljeni, kakor tudi v Kosovem „Gradivu“. Po našem mnenju to ni prav. Ogrski Slovenci zaslužijo vsaj toliko vpoštevanja kakor beneški tako z ozirom na število kakor narodopisno osebnost. Sicer so životarili pod ogrsko krono zase, ločeni od drugih Slovencev, a s štajerskimi Slovenci so bili v mnogoterem stiku, v srednjem veku so dalj časa spadali pod hrvaško kraljevino, nasprotno je pa Mursko polje na Štajerskem bilo s Prekmurci vred nekaj časa pod žezlom ogrskih kraljev. Na Prekmurskem tiči lep kos naše vseslovenske zgodovine.

Glede podrobnosti je pripomniti sledeče: Pod Ribnico pri Celju (str. 181) je umeti grad Rifnik (sedaj v razvalinah) pri Sv. Jurju ob juž.

železnici; vitezi Ptujski so Madžarom iztrgali svet okoli Velike nedelje, ni pa razvidno, zakaj pisatelj stavi ta dogodek (str. 194) v l. 1160., zgodilo se je to pač pozneje, zgodovinarji splošno stavijo to v l. 1199. — Studence niso zamenjati s Studenci pri Mariboru (str. 192), „Studence Matere božje v Poljčah“ — mesto Poljčanah (istotam), je menda tiskovna pomota, istotako je menda tiskovna pomota na str. 171., da posestva grofov španhajmskih niso bila izredno velika, zakaj res je nasprotno in ravno po izumrtju štajerskih Španhajmov so deželni vladarji prišli do obsežnih posestev na Sp. Štajerskem.

Slog je gladek in poljuden, zato bodo knjigo s pridom brali tudi širji sloji. Poleg slik bi dobro služili tudi historičen zemljevid in pa rodoslovni pregled raznih dinastov.

Če se v knjigi to in ono pogreša, kar še spada v „pozni“ srednji vek, treba počakati, kaj nam še prinesejo prihodnji zvezki, zlasti rado vedno pričakujemo tri točke: kulturno zgodovino, turške vojske in kmečke upore. Tudi o početku in razvoju spodnještajerskih mest: Maribora, Radgona, Ormoža itd. bi bilo umestno kaj spregovoriti, doslej sta prišla v poštev le Ptuj in Celje.

G. pisatelju želimo zdravja in energije, da srečno konča svoje ne lahko delo.

F. K.

Dr. Max Ortner: Register der geschichtlichen Aufsätze der Carinthia 1811—1910 (einschließlich der „Kärntnerischen Zeitschrift“ 1818—1835 und des „Archivs für vaterländische Geschichte und Topographie“. 1849—1900. Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten. Klagenfurt 1911. Druck von Joh. Leon sen. 8°. II + 155 str.

Skrajna potreba je že bila, da je izdalo koroško zgodovinsko društvo ta register, ki obsega seznam zgodovinskih in narodopisnih spisov, ki so raztreseni po 100 letnikih koroškega zgodovinskega glasila. Register je tako sestavljen, da nastopajo avtorska in stvarna imena v čni abecedi. Razen strogo zgodovinskih razprav obsega tudi vse arheološke, narodopisne, literarne, jezikovno zgodovinske, gospodarske in kulturno-zgodovinske članke (Uvod). Tudi zgolj topografski članki so sprejeti. Ni pa sprejeto veliko število manjših notic, anekdot in takih stvari, ki se ne tičejo Koroške. Škoda, da se ni oziralo tudi na leposlovje stare „Carinthie“, le deloma so sprejete nekatere stvari, pesmi pa so le tedaj navedene, če so ob enem ljudske pravljice (str. II). In tako ima sedaj slovstveni zgodovinar, ki se bavi s koroško nemško ali slovensko slovstveno zgodovino, prijetno dolžnost, zbirati še enkrat po raznih letnikih zgod. časopisov koroških, ko bi lahko imel v tem registru že zbrano gradivo. Če se ozremo po slovenskih sotrudnikih, ki so sodelovali tekom 100 let pri Carinthiji, vidimo, da so Slovenci častno zastopani; dolga vrsta jih je od Jarnika do Scheinigga.

Sodeloval je naš Andrej Einspeler, ki je spisal lepo serijo člankov, na katere se bo moral ozirati tudi slov. zgodovinar. (L. 1849, 1850, 1851.) Čebeličar Jernej Levičnik je spisal različne članke, med njimi življenjepis

Prešernov (1851). V Carinithji 1862 nahajamo življenjepisno črtico slov. in nemškega pesnika Blaža Hermetterja, ki je bil rojen v Šmarjeti pri Velikovcu l. 1828., bil l. 1852. v mašnika posvečen ter bil nekaj let kaplan v Globasnici in Železni Kaplji. Bolzen na prsih ga je prisilila, da se je šel zdraviti l. 1859. v Gleichenberg, kjer je zložil svoje lepe nemške sonete, svojo labodnico. Umrl je 9. marea 1861. Sodelovali so še: Rudmaš, Ahacelj, Čebeličar Jakob Zupan je spisal etimologijo imen koroških rek (1831). Toda kaj bi dalje naštevati. Tudi za slov. zgodovinarja in narodopisca je ta knjiga dober pripomoček, ki bo mu prihranila dosti napornega iskanja. Le v toliko je nepopolna, da se ne ozira tudi na leposlovje.

Dr. Fr. Kotnik.

Dr. Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Tretja knjiga (l. 1001—1100). V Ljubljani, 1911. Založila in izdala „Leonova družba“ v Ljubljani. Cena K 6.—.

Knjiga obsega enajsto stoletje. Dell se v Uvod, Gradivo in Imenik. V „Uvodu“ je pisatelj že sam porabil vire za „Zgodovinski pregled“ (str. VII—LXIII) z ozirom na zemljepis, politično in cerkveno zgodovino; seveda pa še čaka zbrana tvarina pisateljev, da jo natančneje predelajo v kulturnem, socijalnem ali lokalnem oziru. A že ta pregled, ki ga nam podaja dr. Kos sam, mora zanimati vse Slovence, tudi nestrokovnjake; raditega bi „Gradivo“ ne smelo manjkati v nobeni knjižnici olikanega Slovenca, manj pa še raznih zavodov. — Oddelek „O zgodovinskih virih“ obsega zopet 15 strani.

„Gradivo“ ima na 249. straneh 420 regestnih števil. Pri virih se pisatelj drži svoje prejšnje metode: letopisce podaja dobesedno, pri listinah pa samo datiranja, priče (posebno slovenske) in najvažnejši del besedila, ako se mu zdi potrebno. Zato pa dostavlja vedno, kje se nahajajo izvirne listine in kje so bile že tiskane. Velikega pomena pa so opazke. V njih se popravljajo marsikatera dosedanja kriva domnevanja, tolmačijo razna imena, določajo — kolikor je mogoče — krajevna imena in se omenjajo druga mesta v knjigi, kjer je govor o ravno omenjeni tvarini. Kdor te opazke pazljivo prebira, spozna, koliko ogromnega dela in znanja je ravno v njih nakopičenega.

„Imenik krajev in oseb“ obsega str. 250.—325., in imenik besed in stvari še 2 strani.

V naslednjem si dovoljujemo navesti nekatere nedostatke, ki pa nikakor ne znižujejo celotne vrednosti knjige. Najprej nas ne zadovoljuje, da se pisatelj ne ozira v cel knjigi, ne v Uvodu, ne v Gradivu, na ogrske Slovence. In vendar bi nas zanimala zgodovina tudi tega dela slovenskega naroda, ki je v najneugodnih razmerah skozi 1000 let ohranil svojo narodnost brez posebnih buditeljev! Dalje bi si želeli zemljevida slovenske zemlje za enajsto stoletje, da bi lažje spoznali razširjenost takratnih slovenskih naselbin. Ne dvomimo, da so bile tehnične težkoče glavna ovira za tak zemljevid. Le pomislimo, kako dolgo že čakamo na davno plačani zemljevid slovenske zemlje pri „Slov. Matici“!

Lind (št. 9, str. 15. in št. 24, str. 18.) leži pri Scheufflingu (glej tudi Zahn, UB I 864^b) ne pa pri Knittelfeldu, kjer je sicer tudi kraj enakega imena, a ta ne pride tu v poštev. Transkripcija za „Saecah“ v „Čakovo“ (str. XVIII in št. 408, str. 240. in op. 10.) se mi ne zdi prikladna. Skoraj vsa slovenska in nemška krajevna imena v dolini, po kateri teče potok Saggau ali po nekaterih „Saga“, pričajo, da je bil ta kraj nekdaj zelo zaraščen; obljubil se je poznej, ko so bili posekali tamošnje gozdove: n. pr. Haselbach, Lieschen (lešje), Wuggau, Wuckitz, Buchegg (bukev), Krast, Eichberg itd.; Greith (krčiti), Oberhaag, Niederhaag (Haecke=sekira). K tem je prištevati tudi Saceah = Sackach = Seecah od sekati. Schwarzau, potok, izvira severovzhodno od Wildona, teče proti jugu ter se kako uro pod Spielfeldom izliva v Muro. Zato misli Zahn vedno na isti potok, akoravno ga enkrat določuje s „pri Wildonu“, drugikrat pa „pri Spielfeldu“ (opazka 1. str. 126.) — Kriva je prestava št. 266. str. 152: „terminos quoque barochiarum“ z „meje faram“ mesto „meje med škofijami“, namreč med solnograško in novoustanovljeno krško škofijo; te meje so se določile nad 60 let poznej. — Da „jura christianitatis“ (str. 175. št. 284) ne pomenjajo „krščanskega življenja“, je že dr. Gruden opomnil; jura christianitatis pomenjajo tukaj gotovo isto, kakor drugače navadni izraz „placitum chr.“, o tem pa glej Ljubša, Die Christianisierung der heutigen Diözese Seekau, str. 213. Na omenjeno knjigo se opozarja tudi glede listine z dne 6. jan. l. 1043. (str. 85. št. 124.) Sicer je res, da graški profesor dr. Pirchegger v svoji kritiki omenjene knjige v Zeitschrift des H. V. f. Steierm., X, 133 (in poznej v sestavku: Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit v MJÖG, XXXIII, 297) pobija naziranje, da je pri nas — vsaj v solnograškem delu Štajerske in Koroške — še le nadškof Gebhard (1060—1088) začel ustanavljati župnije v današnjem pomenu. A če se vsi Pircheggerjevi protidokazi premotrijo, ne najde se niti eno mesto starih virov, katero bi res sililo ono mnenje popraviti ali predrugačiti. Tozadevni dokaz tukaj pa bi prekoračil namen sedanjega poročila. Sicer pa se že Pirchegger sam bliža tem nazorom v svojem spisu „Die Pfarren als Grundlage der politisch-militärischen Einteilung der Steiermark, Arch. f. österr. Gesch., 102. Bd I Abt; odisek str. 17. ko pravi, da so župnije nastale na Zg. Štajerskem mogoče v 10. na Srednjem in Spodnjem Štajerskem v 11. in 12. stoletju. Ne boče dolgo trajalo in tudi Pirchegger boče našel nadškofa Gebharda kot početnika župnij pri nas! — Tudi glede opazke 4. str. 163 primerjaj Die Christianisierung itd. str. 111, 112—113.

Ko so Nemei po omenjeni knjigi „Die Christianisierung“ prvokrat zvedeli o dr. Kosovem Gradivu, so se nekateri posmehovali in imenovani prof. Pirchegger je precej zaničljivo govoril o tem viru, ker še dela ni poznal! Zato skoraj nismo očem verovali, ko smo zapazili v omenjenem spisu: Karantanien und Unterpannonien in der Karolingerzeit, da tudi Pirchegger pridno citira dr. Kosovo Gradivo, oni Pirchegger, ki piše v Zeitschrift des H. V. f. St. X, 134: „... obwohl die deutschen Land-

pfarrer, die etwa auf Grund des Werkes von Ljubša zur Abfassung einer Lokalgeschichte sich veranlaßt fühlen sollten, kaum diese Sammlung (t. j. „Gradivo“) benützen werden*. Zakaj pa ne, če tudi g. Pirchegger isto porablja? Sicer pa nam je znano, da je tudi neki mlad nemški „zgodovinar“, po Ljubšovi knjigi na Kosovo delo opozorjen, takoj si to delo omislil in začel proučevati, gotovo ne v svojo škodo.

Če se tedaj celo Nemci zanimajo za dr. Kosovo „Gradivo“, kolikorveč je potem dolžnost Slovencev, da smo hvalečni za delo, da smo ponosni na našega dra. Kosa in njegovo delo, da smo hvalečni tudi „Leonovi družbi“, ki delo izdaja. Kakor smo že gori omenili: Noben olikan Slovenec ne sme biti brez dr. Kosovega „Gradiva“!

Ljubša.

Društvena poročila.

Poroča zapisnikar.

8. odborova seja dne 4. novembra 1911.

Navzoči: dr. Turner, odborniki: prof. Kaspret, dr. Kovačič, Kožuh, Majcen, dr. Medved, dr. Stegenšek, dr. Pivko.

Zapisnik 7. seje se odobri. — Tajnik poroča, da je prof. Milan Pajk daroval muzeju „sramotno znamenje“, kakršna so dobivali nekdanji šolarji, ki so govorili slovenski. — Knjižnica je urejena. Na tajnikov predlog sklene odbor izreči g. S. Stegnarju zahvalo za velik trud, ki ga je imel z urejevanjem knjižnice. — Ponudba praške firme, ki izdeluje figurine za muzeje, je predraga za naše razmere in se odkloni. Dr. Stegenšek opozarja na nekatere domače obrtnike, ki bi morebiti izdelali figurine ceneje. — Izkopavanja na Hajdini je prevzel in jih še vodi g. mag. pharm. Pollak. — V Žetalah se izkopavanja vsled pomanjkanja sredstev ne morejo nadaljevati. — Občni zbor za leto 1911 se bo vršil v Slovenski Bistrici in sicer 3. decemb. — Odbor potrdi nakup novih knjig in račun za gačenje ptičev. — Dr. Stegenšek poroča o sliki nekega malteškega prelata iz leta 1780, ki jo ponuja g. Miha Stermon. Kadar se dožene, kake vrednosti je slika in kdo je ta prelat, se sme kupiti. — Določijo se honorarji pisateljem razprav po urednikovem predlogu. — Izstopila sta iz društva člana gospod A. Vraz,

župnik pri Sv. Antonu in g. Ivan Košťál, profesor v Gorici. — Na novo so pristopili: 1. g. dr. Ivan Žolgar, dvorni svetnik v ministrskem prezidiju, 2. g. Matija Pire, profesor na učiteljsku v Mariboru, 3. g. I. Vrabl, akademik v Pragi. — Z desetim letnikom „Časopisa“ naj izide tudi indeks prvih 10 letnikov. — Kupljena omara je že v muzeju.

X. redni občni zbor dne 3. decembra 1911 v Slov. Bistrici.

Zborovanja se je vdeležilo blizu 100 oseb. Dr. Turner pozdravi navzoče občinstvo ter se zlasti spominjal domačina † dr. J. Vošnjaka. Na to predava društveni tajnik, prof. dr. Fr. Kovačič o zgodovini Slov. Bistrice.

Predavanje o zgodovini Slov. Bistrice.

Zgodovine Slov. Bistrice še dosle sistematično nihče ni obdelal; različni podatki večjega ali manjšega obsega so raztreseni po raznih knjigah in časopisih. O starejši zgodovini so viri tudi zelo pičli in nezanesljivi zaradi tega, ker je na Štajerskem več krajev z imenom Bistrica in je včasih težko dognati, na katero Bistrieo se nanaša vir.

Naš štajerski zgodopisec Lapajne ve poročati, da se o Bistrici govori že l. 1140. in da je l. 1170. ustanovil tu Adelram Valdeški korarski (minoritski) in nunski samostan¹. Na vsem tem ni trohice resnice. Leta 1140. se naša Bistrica v listinah nikjer ne omenja, pač pa neka listina iz l. 1170. pravi, da je neki Bazenik, podložnik Adelrama Bistriškega, s svojim sinom Reginvardom daroval svoje posestvo v Ritzendorfu blizu Knittelfelda admontskemu samostanu. A ta daritev se je izvršila že l. 1135. in Adelram ni bil gospod v naši Bistrici, marveč v Bistrici pri Knittelfeldu, kakor to razločno spričuje listina solnograškega nadškofa iz l. 1142. Adelram Valdeški je bil namreč ustanovil v Šmarju pri Bistrici na G. Štajerskem avguštinski samostan, ki je pa že l. 1143. bil prestavljen v Sekovo.

¹ Zgodovina štajerskih Slovencev str. 285.

Iz najdenih spomenikov smemo po pravici sklepati, da je blizu današnje Bistrice stala že v rimski dobi večja ali manjša naselbina. Kjer so se namreč rimske ceste križale, je stala navadno kaka naselbina. Pri Bistrici pa zasledimo dve rimski cesti. Velika vojaška cesta je šla vzhodno od današnjih Konjic med Spodnjim Grušovjem in Brezjem, potem od Ložnice do Slov. Bistrice po priliki v isti smeri kakor današnja državna cesta, enako tudi od Bistrice proti Mariboru v stari Flavium Solvense. Od te ceste se je jugozahodno od Bistrice ločila druga velika cesta, ki je šla čez današnje vojaško vežbališče, vzhodno od Gabrijel-dvora, proti Novi vasi in Črešnjevcu po dolini Devine skozi šumo Velenik proti današnjemu Prager-skemu in naprej v stari Petovij. Rimsko naselbino pri Slov. Bistrici spričujejo tudi spomeniki. Tako je neki Ulpus Martinus postavil za sebe in svojo deco zaobljubljeni kamen Jupitru, Marsu in drugim neumrljivim bogovom in boginjam¹, v gradu se pa hrani še Jupiter pluvius, ki je tudi v Bistrici najden.

Nekatere rimske naselbine so se ohranile med preseljevanjem narodov, druge so izginile, a ohranili so se vsaj sledovi in v njih bližini so postavili Slovenci svoja selišča. K slednjim je prištevati Bistrica, kakor se je prvotno imenovala, „Slovenska“ je uradni dostavek za razloček od Bistrice v nemškem delu Štajerske.

Po odgonu Madžarov je celi mariborski okoliš levo in desno od Drave, kakor tudi svet okoli Radgone in Laškega dobila plemenita porenska rodovina Šponhajmov, ki so se v 11. stoletju priženili v Karantanijo. Pod njih oblast je spadala tudi Slovenska Bistrica z okolico. Leta 1148. je mariborska panoga Šponhajmov z Bernardom Mariborskim izumrla in obsežna šponhajmska posestva na Štajerskem je podedoval nečak Bernardove žene Otokar I. Travenski (1129—1164) in tako je svet okoli Slov. Bistrice postal last deželnih knezov štajerskih. Ko so Travenski gospodje l. 1192. izumrli, so njih posestva prešla v roke Babenberžanov, ki so vladali na Štajerskem do

¹ Muchar, I. 444.

1. 1246. Do konca babenberške dobe se je Bistrica že razvila v znaten kraj in se v tem času prvič pojavila iz temne megle v zgodovinski luči — v pisanih virih. Bistrica je bila takrat osredje deželnoknežjih posestev in je tvorila čisto posebno celoto. Deželnoknežji urad predpostavlja znatnejši kraj in dokaj živahen promet; na Sp. Štajerskem so bili taki uradi v Radgoni, v Mariboru, v Laškem in — v Sl. Bistrici. L. 1227. se je mudil v Slov. Bistrici vojvoda Leopold II. (VI.) ter tukaj dne 11. novembra izdal listino (predzadnjo v svojem življenju), s katero je žički samostan oprostil vsakršne mitnine in colnine od soli in železa, ki so ju dobivali vsako leto iz deželnoknežjih rudnikov¹. Tudi to spričuje, da je Bistrica bila takrat že znatnejši kraj. L. 1240. se omenja celo že sodnik bistriški Becelinus kot priča v neki listini žičkega samostana, znak, da je bila že mesto, oziroma trg.

Kakor znano, so po smrti zadnjega Babenberžana nastali hudi prepiri zaradi Štajerske. Friderik Bojeviti je zapustil sestro Margareto, ki je vzela Otokarja, kralja češkega, in nečakinjo Gertrudo, ki je vzela najprej Hermana Badenskega, po njegovi smrti (1250) pa nekega sorodnika ogrskega kralja Bela IV., ki je l. 1254. dobil Štajersko v last. Ko so l. 1259. Štajerci spodili Ogre iz dežele, je nesrečna Gertruda, katero je med tem že zapustil njen tretji mož, dobila za prevžitek Slov. Bistrice (1262—1270).

Otokarski urbarij našteva v bistriškem okrožju naslednja deželnoknežja posestva:

1. Nova ves (nižje mesta ali pa na Pohorju, mogoče tudi pri Konjicah, kar je pa manj verjetno) z 12 kmetijami.
2. Dobrintendorf s 7 kmetijami.
3. Smitzaersdorf = Schmidtsberg, kjer so bile 4 obdelane in 4 neobdelane kmetije.
4. Gornja Bistrica: 18 kmetij.
5. Chcstenpach (Kostanja ves) 12 kmetij.

¹ Zahn, U. B. II. 338.

6. Varta (pri Framu), ki je l. 1245. spadala pod žičko sodstvo; imela je 5 kmetij.¹

L. 1276. je bila Savinjska dolina in tudi Slov. Bistrica zastavljena goriško-tirolskemu grofu Majnardu IV. (1258-1295), zvestemu oprodi Rudolfa Habsburškega. Istočasno se je iz starega velikega sodnega okraja mariborskega izločil bistriški sodni okraj, ki je odsle imel svojo deželsko sodnijo v gradu v Slovenski Bistrici. Tukaj je bila znaprej dvojna sodnija: deželska in mestna, pod katero so spadale tudi vasi Brinje, Vabrše in Zafost.

L. 1311. je bistriško ozemlje prešlo v neposredno last Habsburžanov, a l. 1355. je vojvoda Albreht II. grad in mesto Bistrico z dohodki in sodnijo vred zastavil Frideriku Wallsee za 1000 funtov dunajskih vinarjev. Isti vojvoda je s pismom iz Gradca dne 1. decembra l. 1339. potrdil Bistričanom vse tiste pravice, ki so jih imela druga štajerska mesta. Njegov naslednik, vojvoda Rudolf IV., „Ustanovnik“ je s pismom iz Ljubljane dne 1. aprila 1360. potrdil Bistrici iste pravice, kakor jih je imela Radgona, toda le do preklica. Vendar v virih ni sledu, da bi bil on ali kateri njegovih naslednikov preklical te pravice.

Vojvoda Albreht II. je v imenovani listini l. 1339. med drugim določil tudi to, da se vse vino, ki pride od Ptuja ali iz marke, ustavi v Bistrici ter ga odtod spravljajo dalje bistriški meščani. Seveda je to neslo Bistričanom lep dobiček, a prav zaradi tega je nastal hud prepir med njimi in Ptujčani; poseči je moral vmes sam vojvoda Albreht, ki je 24. avgusta l. 1342. iz Dunaja naročil štajerskemu deželnemu maršalu, naj ta spor poravnava v tem zmislu, da bodo Bistričani smeli v Ptuj na sejmiš prosto razstavljati svojo robo, Ptujčani pa bodo smeli skozi Bistrico prosto voziti svoje vino na Koroško in Kranjsko. Posebej se še Bistričanom dovoli, da smejo na ptujskih sejmiš ob pondeljkih zamenjavati svoje usnje za surove kože, vosk in drugo robo, a to le s Ptujčani.

¹ Dopsch, Die lf. Gesamturbare der Steiermark, str. 93—94.

Poleg vinske kupčije je v Bistrici od starodavnih časov cvetelo usnjarstvo; razen tega zasledimo v 18. stoletju v Bistrici cvetoče zadruga tkalcev, mlinarjev, mesarjev, lončarjev in kovačev. Poleg obrti in kupčije se je bistriško meščanstvo marljivo pečalo z vinarstvom in kmetijstvom. V mestu je bilo v starih časih dokaj premožnih hiš, a razmere zelo priproste in patriarhalne. Sloveli so stari bistriški meščani daleč okoli po svojih domačih prepirih.

L. 1342. je bila Sl. Bistrica začasno zastavljena ptujskim gospodom, a l. 1368. preide v oblast celjskih grofov. Ulrik in Herman Celjski sta namreč Albrehtu II. in Leopoldu III. pomagala v vojni na Laškem in vojvoda sta jima ostala na dolgu 900 gl. Mesto denarja sta 24. junija l. 1368. dobila grad in mesto Bistrice; po smrti Ulrikovi se je njegova vdova l. 1371. odpovedala na korist Hermanu vsem svojim pravicam na Bistrice. Blizu 100 let so Celjski imeli v rokah Sl. Bistrice, ki je v tem času veliko pretrpela, zlasti v 15. stoletju. Mogočen vpliv, ki so ga imeli celjski grofje tudi na Ogrskem, je vzbudil zavist ogrskih velikašev, zlasti glasovitega junaka Ivana Hunyadija. Da bi se zmaščeval nad Celjskimi, je Hunyadi l. 1446. vdrl s 15.000 moži pri Borlu na Štajersko ter grozovito plenil in požigal po Dravskem polju ter drl naravnost proti Slov. Bistrici. Stotnik celjskih grofov, Jan Vitovec mu je sicer zastavljal pot, a glavna vojska je vendarle prodrla do Bistrice ter jo začela z vso silo oblegati. A Bistrica je bila takrat dobro utrjeno mesto, vrh tega ji je Vitovec prišel na pomoč. Hunyadi je sprevidel, da ne dobi kmalu mesta v roke, zato je poslal oddelek svojih čet pod vodstvom svojega nečaka Ivana Sekelja naravnost proti Celju, a Friderik in Ulrik sta mu zastavila pot in moral se je vrniti nazaj k Bistrici, kjer je še zmiraj Hunyadi oblegal mesto. Med tem se je bližala tudi štajerska deželna bramba in Hunyadi je nagloma sklenil premirje z Vitovcem ter jo popihal čez Dravo, njemu za petami pa Vitovec, ki ga je odbil od Ptuja in nagnal v Medjimurje. Še hujši udarci so prišli nad Bistrice, ko se je po izumrtju celjskih grofov

(1456) začel prepir za njih dediščino. Cesarska vojska je drla čez Maribor in Slov. Bistrico proti Celju, kjer je eesar dobil na svojo stran prekanjenega Vitovea, ki se mu je pa kmalu izneveril in bi ga bil skoraj vjel v celjskem gradu. Po dolgotrajnih prepirih je naposled eesar dobil večino celjskih posestev, med njimi tudi Sl. Bistrico. S eesarjem Friderikom je bilo vse nezadovoljno in l. 1469. se je skovala proti njemu velika zarota, kateri je bil na čelu junaški vitez Andrej Baumkircher. Med prvimi mesti, ki so jih uporniki osvojili, je bila Slov. Bistrica. Razne kronike 17. in 18. stoletja poročajo, da je v teh praskah Lipnica z županom Krištofom Hammerjem odpadla od eesarja ter se pridružila vstašem. Za kazen je potem izgubila pravice deželno knežjega mesta. Nekatera poročila pa pripisujejo to izdajstvo Slov. Bistrici. Kar se tiče Lipnice, nima ta pripoved zgodovinske podlage¹, isto velja o Bistrici. V listini velikovške pogodbe, s katero je eesar pomilostil razne uporneže, se ne omenja ne Bistrica, ne Lipnica in ne Vildon, ki je bil tudi dolgo časa v rokah upornežev. Bistrica ni prišla v roke upornežem vsled izdajskega odpada, ampak vsled vojne sile in je ostala v rokah Baumkircherjevih pristašev tudi še po smrti njegovi, dokler ni bil premagan in naposled izgnan kolovodja nezadovoljnežev, Ulrik Pesničar. Leta 1507. dne 31. marea je eesar Maksimiljan I. prodal grad in mesto Bistrico ter urad Kebelj grofu Juriju Sehaumbergu za 12.000 gl. Odsle se preko 100 let lastniki bistriški često menjujejo. L. 1551. je kupil Bistrico Jurij Gaisruck, l. 1564. pa Bistrico in Kebelj Jurij pl. Idungspeug od najvojvoda Karola za 12.000 porenskih gold. Ta Idungspeug je umrl v Bistrici l. 1572. ter se njegov grobni spomenik še danes vidi v župni cerkvi sv. Jerneja v kapeli poleg krstnega kamena. V čigave roke je prišla po Idungspeugovi smrti, ni znano, a l. 1587. dne 25. julija jo je nadvojvoda Karol prodal svetniku dvorne komore, grofu Vet-

¹ Prim. Krones, Zeugenverhör über A. Baumkirchers Thatenleben und Ende. Wien 1871, str. 15. Isti: Andreas Baumkircher, Graz 1869, str. 51.

terju. Rodovina Vetter de Lilius je posedala Bistriceo nad 100 let, dokler ni 6. februarja l. 1696. z Mihaelom Vajkardom izumrla v moškem kolenu. Bistriceo je sedaj podedovala Vetterjeva vdova Marija Julijana r. baronica Zellner, ki se je znovič omožila z Janezom Jožefom Wildensteinom. Leta 1720. je Bistrica prešla v last starodavne plemenite obitelji Attems, ki jo poseduje do današnjega dne. Sedanji grad je bil pozidan, oziroma temeljito prezidan l. 1623.

Razen že prej omenjenih deželnih vladarjev je Bistrici potrdil mestne pravice nadvojvoda Karol l. 1567. dne 17. januarja. Najstarejša v mestnem arhivu ohranjena listina, ki obsega meščanske pravice, je od nadvojvoda Ferdinanda II. leta 1598. z dne 9. marea. Bistrica je torej deželnoknežje mesto in ne patrimonijalno. L. 1728. je dobila Bistrica naslov „e. kr. komorno mesto“. Zadnje cesarsko potrdilo mestnih pravic je od Franca II. z dne 29. avgusta l. 1795.

V cerkvenem oziru je bistriško ozemlje spadalo prvotno v slivniško pražupnijo, ki je obsegala ves prostor med hočko in konjiško pražupnijo. Meja med staro hočko in slivniško župnijo je šla vzhodno od sv. Ane pri Makolah v ravni črti do Skok na Dravskem polju, potem severno od Skok v zahodni smeri proti Pohorju čez Čreto in sv. Ariha do Jelovega vrha nad podružnico Treh kraljev na Pohorju; potem med slivniško in konjiško župnijo v jugozahodni smeri med Tinjem in Čadramom do potoka Ložnice, od tega potoka med Kočnom in Laporjem do vrha Boča in od tam proti podružnici sv. Ane pri Makolah. Na tem obsežnem prostoru so bile že v 13. stoletju razne cerkve, pri katerih je slivniški župnik imel svoje vikarje, oziroma jih je pošiljal tje. Omenjene župnije, hočka slivniška in konjiška se imenujejo prvič l. 1146., za vikarijate pa zvemo iz listine patrijarha Bertolda 27. oktobra l. 1249., s katero je natančneje določil pogoje, pod katerimi je slivniško župnijo podaril studeniškemu samostanu, namreč sebi pridržal

imenovanje slivniškega župnika, oziroma vikarja (ker je župnija bila podarjena studeniškemu samostanu), ta pa sme v sporazumu s savinjskim arhidijakonom nastavljeni vikarje pri cerkvah svoje župnije. Gotovo so že takrat bili vikarijati v Slov. Bistrici, v Črešnjevcu, pri Sv. Martinu in pri Venčeslu. Sp. Polskavo je istega leta izločil iz slivniške župnije neki Reycher in je nastavljanje spodnjepolskavskih župnikov patrijarh sebi pridržal.

Nerodno pri tej priklopitvi slivniške župnije k studeniškemu samostanu je bilo to, da so Studenice, kakor tudi Poljčane in Laporje spadale v konjiško in ne v slivniško nadžupnijo, zato je studeniške nune prosile, naj se župnijske meje drugače zaokrožijo. Patrijarh Bertold je v to privolil in tako je koncem l. 1251. takratni konjiški župnik Peter zamenjal s slivniškim Poljčane (s Studenicami) in Laporje za Tinje in Venčesla. Odsle je šla meja med konjiško in slivniško župnijo od vrha Pohorja nad Tremi kralji do potoka Bistrice, od Bistrice do Kostanjšice (pritok Ložnice), potem od Ložnice do blizu Ljubične pod Bočem. V listini z dne 26. avgusta 1252., s katero je arhidijakon Konrad razsodil v imenu novoizvoljenega patrijarha Gregorija prepir med slivniškim župnikom Leopoldom in studeniškim samostanom, se med pričami navaja tudi Henrik, vikar bistriški. To je prvi po imenu znani bistriški dušni pastir.

Prvotni vikarijati v okviru slivniške pražupnije so koncem 13. ali začetkom 14. veka postali samostojne župnije. Cerkev v Slov. Bistrici je bila pozidana najbrž že pred l. 1200. v romanskem slogu in sicer utegne biti prvotna cerkev sedanja kapela proti pokopališču. Sedanja župna cerkev je pozidana v 17. stoletju in jo je posvetil ljubljanski škof Feliks grof Schrattenbach l. 1730. 8. avgusta. Staro pokopališče okoli župne cerkve so opustili l. 1836. Največja umetnina v tej cerkvi je krasna slika sv. Jerneja na glavnem oltarju, delo glasovitega Kremser Schmida iz l. 1782; delo istega umetnika je tudi umirajoči sv. Jožef v podružni cerkvi sv. Jožefa.

V okviru stare slivniške župnije je l. 1683. nastal vikarijat v Cirkovcah, pozneje pa župnija, za časa Jožefa II. sta nastali župniji v Framu (1785) in v Gornji Polskavi, tudi v obsegu bistriške župnije so mislili l. 1782. ustanoviti neko lokalno kaplanijo, a proti temu se je izrekel takratni župnik Jan. Safošnik, čes., da je nepotrebno, in misel se je opustila. Tako ima bistriška župnija blizu isti obseg še dandanes, kakor ga je imela v srednjem veku.

Reformacija ni našla v Slov. Bistrici posebnega odziva; deželnoknežja komisija pod vodstvom sekovskega škofa Brennerja je 20. januar. l. 1600. našla tukaj le tri protestante. Veliko bolj je morala biti luteranska vera razširjena v bližnjih Konjicah, ker so ondi imeli luterani celo svoje pokopališče¹. Vendar pa se je bil tudi v Bistrici v 16. stol. luteran Strassburger polastil treh beneficijev: Sv. Duha, Žal. M. B. in sv. Andreja, pa jih je rešil magistrat in potem l. 1580. dne 1. maja zopet zahteval od nadvojvoda Karola pravico, podeljevati te tri beneficije. Izrecno je pripomnjeno, da so ti beneficiji bili že takrat zelo stari.

Cerkvica sv. Duha je stala pred sedanjo kaplanijo ter so jo podrli l. 1799. in je takrat že služila za skladišče.

Kot nekak sad katoliške reformacije je smatrati v Slov. Bistrici ustanovitev minoritskega samostana.

/ Ta samostan je l. 1629. ustanovil bistriški magistrat. Dovoljenje za to je dal cesar Ferdinand II. 27. junija, samostan pa je bil odprt 16. julija. Po nasvetu takratnega deželnega glavarja Janeza Ulrika pl. Eggenburga, ki je l. 1615. ustanovil tudi kapucinski samostan v Ptuj, so pod gotovimi pogoji prepustili minoritom 3 beneficije, katerih eden je bil pri cerkvi Žalostne matere božje, drugi pri Sv. Duhu (?) zunaj mesta, tretji pa v farni cerkvi. Kdo je bil te tri beneficije kdaj ustanovil, ni znano. Druga, se zdi, magistrat ni prispeval k ustanovitvi samostana, k večjemu je morda prepustil hišo za samostan. Redovniki so sprejeli iste dolžnosti, kakor jih je še

¹ Schuster Dr. Leop., Martin Brenner, Graz 1898, str. 452.

l. 1628. opravljajal zadnji beneficijat Martin Obrizius. S početka so bili v tem samostanu le 4 redovniki, ki so službo božjo opravljali v majhni kapelici. S pomočjo duhovščine in drugih dobrotnikov, zlasti grofa Vettera de Liliis je polagoma nastala lepa gotiška cerkev. Samostan pa je minoritska provincija sama l. 1696. za časa provincijala Feliksa Haucka prezidala in dozidala, tako da je odsle imelo prostora v samostanu 12 redovnikov. Graščaki so imeli v cerkvi svojo grobnico. L. 1772. je magistrat poklonil samostanu stolp pri cerkvi, ki je bil potem dozidan in je dobil strešno kupolo¹.

L. 1786. je bil samostan zatrt, eksminorit Dörer je še potem do l. 1794. opravljajal nemško službo božjo. Samostan so l. 1793. prodali bistriškemu usnjarju Nasko za 700 gl. L. 1796. so hoteli cerkev ekskrirati in zapreti zaradi preprirov, a so jo vendar rešili.

* * *

Za podružno cerkev sv. Jožefa je 2. junija l. 1744. kupil prostor duhovnik Maks Lederer († 1750), menda domačin bistriški, od arnoškega poštarja Ferdinanda Trautensteinerja za 320 gl. V vsem je Lederer žrtvoval za to cerkev nad 2377 gl.

L. 1747. je bila pozidana beneficijatska hiša s kapelico sv. družine; to je današnja kapelanija.

L. 1782. dne 18. marca se je skozi Slov. Bistrico peljal papež Pij VI., ko je šel k cesarju Jožefu II.

O šoli bistriški nimamo zanesljivih poročil iz starejših časov. Iz poročne knjige je znano, da je l. 1646, 1649 in 1650. bil za botra šolnik Andrej Kovačić, l. 1657. pa je bil poročen učitelj Mihael Saidl s hčerjo viteza Adama Muca. To so najstarejši po imenu znani učitelji. Kot mesto je pa gotovo Bistrica že v 16. ali celo v 15. stol. imela svojo šolo, najbrž že od takrat, ko je postala samostojna župnija.

* * *

Od Turkov je Bistrica najhujše trpela l. 1529., ko so jo strahovito opleniili in v okolici vse pokončali. Tudi valovi

¹ Cfr. Marian, Austria sacra VI. Wien 1784. Str. 329-330.

kmečkih vstaj so butali ob bistriško mestno zidovje. Velika kmečka vstaja l. 1573. ni dosegla Sl. Bistrice, ker so jo prej zadušili v Posavju. Povzročitelj te vstaje, kruti Tah, je v bližnjem Stattenbergu pri Makolah dal čutiti tudi slovenskim podložnikom svojo trdo pest.¹ Hujše je bilo l. 1635., ko je buknila vstaja v Ostrovici v Savinjski dolini, na posestvih trdega in brezozirnega graščaka Sehrattenbacha. Kakor blisek se je razširila vstaja od 24. aprila do 8. maja celo do Drave in bi bila tudi prestopila Dravo, ko bi je ne bili deželni stanovi pravočasno zajezili. V bistriški okolici so dobili uporniki v roko naslednje gradove: Freistein pri Sp. Polskavi, gornjepolskavski grad, Pragersko, Fram, slivniški grad in Haus am Bacher. V bistriško ozidje so se zastonj zaganjali, dasi je bilo bojda pri Bistrici 4000 vstašev. Podložniki bistriškega graščaka se najbrž niso udeležili upora. To sklepamo iz tega, ker so hoteli deželni stanovi izvoliti grofa Friderika Vetterja za posredovalca med razjarjenimi kmeti in graščaki, češ, da on ni prizadet. Vetter je pa to posredovanje odklonil, češ, da je preslabega zdravja.²

Leta 1646. je nastala rabuka v bližnji Spodnji Polskavi. Povod so bile vladine varnostne naredbe proti kugi, zlasti je ljudi razkačilo to, da sumljivih mrličev niso smeli pokapati na posvečenem pokopališču. Takratni spodnjepolskavski župnik Nikolaj Roglevič je dobil od deželne vlade ukor, češ, da je potegnil z uporneži. Iz strahu pred razjarjeno množico je namreč dovolil pokopati nekega mrliča na pokopališču. Ljudstvo je takrat miril sloviti govornik Filip Trpin, imenovan „slovenski Cicero“.³

* * *

L. 1848. so si po vzgledu drugih mest in trgov tudi Bistričani ustanovili narodno gardo, kateri so bili na čelu stotnik Formacher, nadporočnik Stiger in poročnik Hebenstreit. Garda je štela 103 gardiste in 21 godecev. Pri blagoslavljanju zastave je imel govor takratni kurat pri Sv. Venčesu, sloves-

¹ Gl. o tem Kaspret, Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela. Časopis 1909, str. 70-108.

² O tej vstaji glej Mell v Mittheilungen d. H. V. f. St. 44, str. 205-287.

³ Mell, l. c. str. 266-268.

nosti so se udeležili tudi celjski gardisti. Sploh se je bistriška garda zelo postavljala, sicer pa se l. 1848. ni v Bistrici kaj posebnega pripetilo. Narodnostnih prepričkov pred l. 1848. seveda ni bilo; po rodu in v domačem življenju kakor tudi v vsakdanjem občevanju je bila velika večina meščanstva slovenska,¹ v uradih in v šolah je seveda takrat bila v rabi le nemščina, sicer se pa zaradi narodnosti nihče ni zatiral. Po l. 1848. je bilo drugače. Med meščanstvom nemških mest se je močno vzdignila narodna zavest, med Slovenci veliko manj in počasneje, in tako je tudi po mestih sicer s slovenskim prebivalstvom prevladal nemški duh, katerega še vlada do današnjega dne umetno goji in podpira.

Značilno je, kak duh je vladal v Bistrici v dobi, ko smo dobili v Avstriji ustavo. Bistričani so l. 1861., nahujskani po uradništvu, poslali peticijo na državni zbor, naj se v vse urade in šole vpelje le nemščina!

Še za časa absolutizma l. 1858. se je po prizadevanju takratnega kapelana Matija Vrečka ustanovila v Bistrici farna knjižnica, h kateri se je koj v začetku priglasilo 30 udov, večinoma mladine. L. 1861. je štela 45 udov in 75 knjig. Plačevali so po 30 kr. na leto.

Poleg dr. Josipa Vošnjaka si je v bistriškem okraju stekel za narodno probujo posebno velikih zaslug priprost meščan Lovro Stepišnik († 6. febr. 1912). Sam je dolgo časa vzdrževal nekako knjižnico ter ljudstvu preskrboval primerno berilo.

9. odborova seja dne 7. februarja 1912.

Navzoči: dr. Turner, dr. Medved, dr. Kovačič, dr. Pipuš, prof. Majcen, dr. Pivko. Opravičil se je prof. Kaspret. — Zapisnik 8. seje se odobri. — Honorar prof. dr. Štreklju za urejevanje Kūharjevega „Narodnega blaga“ je plačal predsednik dr. Turner iz svojega. — Dr. Pipuš poroča o društvenem de-

¹ Cerkvene matrice kažejo nenavadno veliko število plemičev v Bistrici in okolici ter nudijo obilo gradiva za genealogične študije o spodnještajerskem plemstvu.

narnem stanju. Društveni dolgovi so se zmanjšali za 2000 K, kakor je razvidno iz naslednjega pregleda dohodkov in izdatkov leta 1911.

A. Dohodki:

1. prebitek iz leta 1910.	K 2044·40
2. podpore denarnih zavodov	„ 280·—
3. podpora deželnega odbora štaj.	„ 400·—
4. podpora ministrstva za uk in bogo- častje.	„ 300·—
5. podpora neke družbe	„ 500·—
6. podpora dveh dosmrtnih članov	„ 130·—
7. članarina, plačana 1911	„ 1106·—
8. skupilo za prodane knjige	„ 144·12
9. donesek muzeja (vstopnina).	„ 19·20
10. razni dohodki	„ 18·91
Skupaj	K 4942·63

B. Izdatki:

1. za knjigo „Trg Središče“, ostanek za tisk	K 698·26
2. za knjigo „Trg Središče“, na račun nagrade	„ 500·—
3. nagrade pisateljem Časopisa za 1910	„ 840·—
4. „ „ „ „ 1911	„ 266·—
5. tisk in vezanje „Časopisa“	„ 1568·01
6. za muzej (stanarina, zavarovalnina itd.)	„ 349·09
7. razni stroški, poštnina itd.	„ 77·35
Skupaj	K 4298·71
Ako odbijemo od dohodkov	K 4942·63
izdatke	„ 4298·71
ostane prebitka	K 643·92

ki je naložena:

a) pri posojilnici v Mariboru	K 174·82
b) pri poštni hranilnici	„ 327·83
c) v blagajni	„ 141·27
skupaj	K 643·92

Dolгови

koneem leta 1911:

1. ostala pisateljska nagrada za knjigo	
„Trg Središče“	K 772.—
2. za preparate, ostanek	„ 68.50
3. tiskarni za tisk „Časopisa“ itd.	„ 1786.67
skupaj	K 2627.17

Dr. R. Pipuš l. r.

Pregledal 29./I. 1912. V redu!

V redu! 1./II. 1912.

Dr. Rosina l. r.

Dr. Jerovšek l. r.

Račun se odobri. Odbor je izrekel g. blagajniku zahvalo za vestno poslovanje in velik trud.

Odobri se nakup dveh zlatov Jožefa II., ki ju je ponudil g. Stan. Simonič v Brebrovniku. — Zbirke noveev so podarili muzeju dr. Pipuš, O. Bernardin Šalamun (Sv. Vid pri Ptuj) in dr. Pivko. — Prof. Kaspret je javil, da je poslal g. Kühar nadaljevanje „Gradiva“. Spis se bo honoriral šele, kadar bo tiskan. — Odkloni se predlog, naj bi že letos izšel del Vrazove literature, ker manjka za to sredstev. — Na dopis županstva v Središču se dovoli Slov. Ilustr. Tedniku uporaba nekaterih klišejev iz knjige „Trg Središče“. — Odbor konstatira z obžalovanjem, da nekatere slovenske revije naših publikacij niti ne omenjajo, dasi jim pošilja društvo reeenzijske izvode, zlasti velja to za knjigo „Trg Središče“, katero je nemška kritika pohvalila, dočim so jo mnoga domača glasila ignorirala. — Tajnik poroča o težavah, ki jih ima društvo s prostori za muzej. — Zaslužnega gosp. Srečka Stegnarja sprejme odbor kot brezplačnega člana.

10. odborova seja dne 22. maja 1912.

Navzoči: dr. Turner, dr. Kovačič, dr. Pipuš, dr. Stegenšek, dr. Medved, prof. Kožuh, prof. Majeen, dr. Pivko. Opravičil se je prof. Kaspret. — Zapisnik 9. seje se odobri. — Tajnik poroča, da je profesor Kaspret tačas zadržan prirediti spise za letošnji letnik „Časopisa“. Sklene se, da se izdajo tudi

letos vsi štirje zvezki v eni knjigi (8—10 pol). — G. dr. Kidrič se je ponudil, da sestavi indeks za vseh 10 letnikov. Definitivni sklep se odloži na prihodnjo sejo. — Tajnik se spominja zaslužnega člana, gosp. prof. dr. Jakoba Šketa. Dr. Turner se je udeležil njegovega pogreba. — Tajnik poroča o naročilih knjigarjev in posameznih oseb. — Prof. Luschinu dovoli odbor izkopavanja na posestvu deželnega odbornika Robiča s pogojem, da odstopi društvu muzeju vse dublete najdenih predmetov. — Glede ponudbe starih oljnatih slik, pasov, majolik, alabastrove vaze in raznih starin v ceni 273 K. Pooblasti odbor dr. Stegenška, da pregleda dotične predmete in jih morebiti nakupi. — Letošnji glavni občni zbor se bo vršil v Mariboru koncem leta.

† Karel Štrekelj.

M. Murko.

V Gradcu je umrl 7. julija 1912 šele 53 let star dr. Karel Štrekelj, redni profesor slovanske filologije s posebnim oziranjem na slovenski jezik in slovstvo, v resnici prvi vseučiliški profesor slovenskega jezika in slovstva, o katerih je tudi slovenski predaval.

K. Štrekelj se je narodil 24. febr. 1859 na Gorjanskem, na goriškem Krasu, gimnazijo je študiral v Gorici, vseučilišče pa na Dunaji, kjer je dosegel l. 1884 čast doktorja filozofije in l. 1886 se habilitiral za docenta slovanske filologije. L. 1890 je postal urednik slovenske izdaje Državnega Zakonika, izredni profesor v Gradcu 1. aprila 1897, redni pa po težkih bojih šele 1908.

Štrekelj je bil najprej izvrsten jezikoslovec. V duhu svojega velikega učitelja se je zanimal za vse slovanske jezike, najbolj pa za slovenščino. Svoje znanstvene delovanje je začel z opisom svojega domačega narečja, zbiral in razlagal je besede iz živega zaklada narodovega ter študiral ves zgodovinski razvitek našega jezika. Najbolj pa ga je mikala etimologija: rad je iskal korenine slovanskim besedam, še rajši pa je zasledoval tuje besede, ki so jih sprejeli Slovenci in drugi Slovani od svojih sosedov ali pa Nemei, Lahi in Furlani od Slovencev in drugih Slovanov; semkaj spadajo tudi njegove vzorne preiskave o krajevnih imenih na Štajerskem. Za take razprave, ki so vzbujale zaslužno pozornost v znanstvenem svetu, je treba mnogo jezikoslovnega znanja in vrhunec vsemu temu delovanju bi tudi bila zgodovinska slovnica slovenskega jezika, katere pa ni dokončal; vendar glavni del, skoro dovršeno glaslo in oblikoslovje je zapustil in izdala ga bo, kakor se sliši, podjetna Družba sv. Mohorja.

Drugo Štrekijevo polje je bila vsa ustna književnost slovenskega naroda, kajti poleg pesmi je zbiral in bi tudi izdajal še drugo „narodno blago“, t. j. pripovedke, bajke, pogovore in reke, uganke, kletve, psalme in vraže. Nemila osoda, ki mu je prerano pretrgala nit življenja, mu ni dovolila tudi teh načrtov dovršiti. Celó njegovo monumentalno delo „Slovenske narodne pesmi“, kateremu ni para pri vseh slovanskih narodih, ni dokončano, vendar gradivo je pripravljeno in večinoma tudi urejeno; novi, od odbora Slovenske Matice že določeni urednik dr. J. Glonar bo ga izdal in mu napisal uvodne in dodatne članke po Štrekijevem načrtu. Spretno je Štrekelj osnoval tudi slovenski delovni odbor za veliko podjetje naučnega ministrstva „Narodna pesem v Avstriji“, po katerem bi posebno melodija slovenske narodne pesmi prišla v široki svet.

Štrekijevo znanstveno delovanje se lahko spozna iz našega „Časopisa“, kajti vsak prvih osem letnikov prinaša eden ali več njegovih člankov, med njimi imenitne razprave o nekaterih slovenskih krajevnih imenih po nemškem (I. letn.) in slovenskem (III.) Štajerju, in „Slovenski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemecev“ (V. in VI.). Teh razprav, ki so v posebno čast „Časopisu“ in slovenski znanosti sploh, Štrekelj še dolgo ali morebiti nikoli ne bi napisal, ako bi se ne bilo osnovalo naše Zgodovinsko društvo in njegovo glasilo. Samo ta primer kaže, kaj sta vredni.

Imenik društvenikov 1. 1912.

Redni udje.¹

Agrež Josip, zas. uradnik v Brežicah.
Arnejc dr. J., gimn. prof. v Mariboru.
Arzenšek Alojzij, župnik v Vitanju.
Atteneder Josip, župnik na Polzeli.

Baric Janko, nadšk. taj. v Zagrebu.
Baš Lovro, e. kr. notar v Celju.

Benkovič dr. Ivan, drž. poslanec,
odvetnik v Celju.

Beranč Davorin, gimn. profesor v
Kranju.

Bohak Fran, dekan v Sl. Bistrici.

Bohanec Ivan, dekan v Šmarju.

Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju
v Slov. gor.

Breje dr. Janko, odv. v Celoveu.

Brolih Luka, e. kr. gimn. profesor
v Pazinu.

Brumen dr. Anton, odv. v Ptuj.

Cajncar Jakob, župnik v Središču.

Cajnc Val., katehet v Varaždinu.

Cerjak Fran, kapelan pri Sv. Križu
pri Slatini.

Cerjak J., župnik v Rajhenburgu.

Cestnik A., e. kr. gimn. prof. v Celju.

Christalnigg grof Oskar, graščak v
Gorici.

Cukala dr. Fr. Ks., župnik v Pod-
klostru.

Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.

Čede Josip, župnik v Studenicah.

Čitalnica narodna v Celju.

Čitalnica v Gradeu.

Čitalnica v Novem mestu.

Čížek Al., župnik v Slov. Gradeu.

Črnej Ivan, nadučitelj v Globokem.

Danica, kat. akad. društvo na Dunaju.
Debevec Josip, e. kr. profesor v
Kranju.

Dekort J., župnik v Ljubnem.

Erhartič Martin, kapelan pri Sv.
Juriju na Ščavnici.

Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.
Feuš dr. Fr., prof. bogosl. v Ma-
riboru.

Firbas dr. Fr., e. kr. notar v Ma-
riboru.

Flek Josip, prošt v Ptuj.

Florijančič Josip, župnik pri Sv.
Martinu na Poh.

Framska šola v Framu.

Franc-Jožčfova šola v Ljutomeru.

Franciščanski samostan v Mariboru.

Frangež Jer., župnik pri Sv. Marjet.

Fras Marko, e. kr. knjigovodja v
Logateu.

Glonar Jos., dr. phil. v Gradeu.

Godec Ferd., zasebnik v Breznici
pri Prevaljah.

Gomilšek Fran, župnik pri Sv. Pe-
tru na Medvedovem selu.

Gorišek Ivan, vikar v Celju.

Gorup Josip, učitelj na Polenškaku.

Grafenauer dr. Ivan, e. kr. g. prof.
v Ljubljani.

Gregore Pankr., župnik v Venčesu.

Grobelšek I., župnik v Gomilskem.

Gruđen dr. Josip, kanonik v Lju-
bljani.

Haubenreich Alojz, kn.-šk. ekspe-
ditor v Mariboru.

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z ležečini črkami.

Pipuš dr. R., odvetnik v Mariboru.
Pirc Matija, c. kr. profesor v Mariboru.

Pišek Fran, posoj. tajnik v Mariboru.
Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
Pivko dr. Lud., c. kr. učiteljski prof. v Mariboru.

Planinc Fran, kapelan pri Sv. Jakobu v Sl. gr.

Plepelec Josip, župnik pri Sv. Emi.
Plceteršnik Maks, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.

Ploj dr. Miroslav, sen. predsednik in dvorni svetnik na Dunaju.

Podhostnik Andrej, župnik v Rečici.

Podkrajšek Fran, tajnik Matice Sl. v Ljubljani.

Podlogar Leop., kapelan v Dobu pri Domžalah.

Pollak Fran, farmacevt v Ptuj.

Polonič J., gimn. prof. v Kočevju.

Posojilnica v Brežicah.

Posojilnica v Dolu.

- " v Framu
- " v Konjicah.
- " v Ljutomeru.
- " v Makolah
- " v Mariboru.
- " južnošt. ljudska v Mariboru.
- " okrajna v Ormožu.
- " v Gornji Radgoni.
- " v Šmarju.
- " na Slatini.
- " v Trbovljah.

Potovšek Josip, župnik v Vojniku.
Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Haložah.

Požar Alfonz, župnik v Frankolovem.

Preglej Viktor, župnik v Stranicah.

Prekoršek I., potov. učitelj v Celju.

Presker dr. Ivan, c. kr. sod. svct. v Ljubljani.

Presker Karol, župnik v Kapelah.

Prijatelj dr. J., adjunkt c. kr. dv. knj. na Dunaju.

Pšunder Ferd., vikar v Ptuj.

Pučnik Anton, m. kaplan v Šmarju.

Pukl J., tolmač v M. Enzersdorfu.

Rabuza Anton, gimn. učitelj v Mariboru.

Rampre Franc, kapelan v Mahrenbergu.

Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.

Ravnateljstvo c. kr. g. v Mariboru.

Ravnateljstvo c. kr. g. v Nov. mestu.

Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Pazinu.

Ravnateljstvo kn. šk. g. v Št. Vidu.

Rath Pavcl, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.

Razbornik Ivan, kap. v Teharjih.

Rebol Fran, cand. phil. na Dunaju.

Reich A., c. kr. blag. predsednik v Gradcu.

Repolusk Frid., župnik pri Sv. Vidu.

Režabek Blaž, gozdar v Konjicah.

Rivnác Franc, knjigotržec v Pragi.

Robič Fran, dež. odbornik v Gradcu.

Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.

Rop Fran, kapelan pri Sv. Ani na Krembergu.

Rosina dr. Fran, odv. v Mariboru.

Roškar Ivan, drž. poslanec, posest. v Malni.

Rozman Josip, provizor v Črncčah pri Sp. Dravogradu.

Rožič dr. Valentin v Celovcu.

Rudolf dr. Ivan, odv. v Konjicah.

Schmoranz Josip, c. kr. učit. prof. v Mariboru.

Schoeppl dr. Ant., vitez v Ljubljani.

Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.

Serajnik Volbenk, župnik v Št. Lipšu.

Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.

Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.

Sernec dr. Vladimir, odvetnik v Mariboru.

Sila Matija, dekan v Tomaju.

Simonič dr. Fran, vitez Fran Jož. reda v Radgoni.

Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.

Singer Štefan, župnik v Logavesi.

Sinko Fr., kap. v Šmarju p. Jelšah.

Sinko J., župnik pri Sv. Lovrencu.

Sitar Jos., dež. sod. svet. v Brežicah.

Slane dr. Karol, odv. v Nov. mestu.

Slavič Fran, župnik v pok. pri Sv. Lovrencu na Poh.

Slavič dr. Matija, prof. bogosl. v Mariboru.

„Slomšek“, lit. krožek v Mariboru.

„Slovenija“, akad. dr. na Dunaju.

„Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev“ v Ljubljani.

Smodej Fr. Ks., korni vikar v Celovcu.

Somrek dr. J., prof. bog. v Mariboru.

Srabočan Anton, župnik v Pišecah

Stegenšek dr. Avgust, prof. bogos. v Mariboru.

Stegnar Feliks, učitelj v p. v Mariboru.

Stern Jurij, kov. mojster v Mariboru.

Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.

Strelec Iv., nadučit. v Št. Andražu v Slov. gor.

Strgar Anton, kapelan v Mariboru.

Stroj Alojzij, špiritual v Ljubljani.

Suhač dr. Anton, dekan pri Sv. Ani.

Svet Alfonz, gvardijan pri Sv. Vidu.

Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Haložah.

Šelih Jurij, župnik pri Sv. Kungoti na Poh.

Šetine Josip, odv. konc. v Brežicah.

Šijanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Slov. gor.

Šimone Simon, kapelan v Laporju.

Šinko Matija, župn. v p. v Središču.

Škamlec Ignac, župnik v Leskovcu.

Šket Mihael, župnik v Loki.

Šleblinger dr. Janko, c. kr. real. prof. v Ljubljani.

Šmid Miloš, župnik v Solčavi.

Šolsko vodstvo v Mozirju.

Šolsko vodstvo v Novi Štifti.

Šola v Razborju.

Šolsko vodstvo na Rečici.

Špindler Fran, kapelan v Brežicah.

Štefan Peter, vojni kur. v Mariboru.

Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.

Štuhce Fran, kapelan pri Kapeli.

Tiplič dr. Fr., zdravnik pri Sv. Lenartu.

Tkavc Anton, stol. kap. v Mariboru.

Tomanič J., župnik pri Sv. Urbanu.

Tomažič dr. Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.

Tominšek dr. J., c. kr. gimn. ravnatelj v Mariboru.

Topolnik Ivan, duh. v. p. t. č. v Radgoni.

Trafenik Josip, koralist v Mariboru.

Trstenjak Alojzij, abs. iur. v Gradcu.

Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.

Trstenjak Ernest, voj. kurat v Trstu.

Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

Učiteljsiše c. kr. moško v Gorici.

Učiteljsiše c. kr. v Mariboru.

Učit. društvo za šolški okraj Konjice.

Učit. društvo v Ljutomeru.

Ulbing Tomaž, prov. v Žel. Kaplji.

Uličnik Martin, župnik v Doliču.

Vazzaz Lud., c. kr. gimn. prof. v Gorici.

Verstovšek dr. Karol, dež. in drž.

poslanec in c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

Vodušek Jos., župnik pri Sv. Bolfenku v Slov. gor.

Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari v Haložah.

Voh Jernej, kanonik v Mariboru.

Volčič Miroslav, župnik v Breznu.

Vošnjak dr. Bogomil v Gorici.

Vošnjak Miha, inženir v Gorici.

Vovšek dr. Fran, c. kr. sod. nadsv.
v Mariboru.

Vozlič Leop., kapelan v Feldbachu.

Vraber Maks, ravnatelj v Trstu.

Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.

Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v
Mariboru.

Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.

Zamuda Al., župnik v Črešnjevcu.

„Zarja“, akad. društvo v Gradcu.

Zavod šolskih sester v Mariboru.

Zemljič Ivan, c. kr. sodnik v Or-
možu.

Zemljič Matija, župnik pri Sv. Ju-
riju ob Pesnici.

Zdolšek And., župn. pri Sv. Štefanu.

Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju
ob Tab.

Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v
Mariboru.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Bene-
dikt.

Zorko Melh., kapelan v Cirkovcah.

Zupanc Josip v Ptuj.

Zveza narodnih društev v Celju.

Zveza slov. štaj. učiteljev in učiteljic
v Celju.

Žagar Ivan, kapelan v Vojniku.

Žigon dr. Avg., scriptor lic. knj. v
Ljubljani.

Žižek dr. Anton, zdravnik v Or-
možu.

Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof.
v Ljubljani.

Žolgar dr. Ivan, dv. svet. na Du-
naju.

Žolgar Vinko, kapelan pri Sv. Mag-
dalen v Mariboru. 338

Umrli udje:

Globočnik Anton pl. Sorodolski,
vladni svetnik na Dunaju.

Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.

Kolar Vinko, duh. v p. v Gotovljah.

Orožen Fr., prof. v Ljubljani.

Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v p. v
Celovcu.

Štrekelj dr. Karol, vseuč. prof. v
Gradcu.

Tombah Jos., župnik pri Sv. Petru
pod Sv. gorami. 7

